

JUSTITIELE WERKEN INZIGEN

verschijnt 9 maal per jaar

jaargang 15 mei/juni

489

Perestrojka
en strafrecht

ARCHIEF EXEMPLAAR

NIET MEENEMEN !!!!

W
wetenschappelijk
O
onderzoek- en
D
documentatie
C
centrum

Colofon

Justitiële Verkenningen is een gezamenlijke uitgave van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum van het Ministerie van Justitie en Gouda Quint BV. Het tijdschrift verschijnt negen keer per jaar.

Redactieraad

dr. J.J.M. van Dijk
dr. J. Junger-Tas
drs. A.B. Hoogenboom
drs. P.H. van der Laan
drs. Ed. Leuw
dr. G.J. Veerman

Redactie

drs. J.C.J. Boutellier
mr. M.R. Duintjer-Kleijn
drs. M.R. van den Toorn (tijdelijk)
mr. P.B.A. ter Veer

Redactieadres

Ministerie van Justitie, WODC
Redactie Justitiële Verkenningen
Postbus 20301
2500 EH 's-Gravenhage
tel: 070-70 71 47

WODC-documentatie

Voor inlichtingen: 070-70 65 53
(E.M.T. Beenackers, C.J. van Netburg).

Abonnementen

Justitiële Verkenningen wordt gratis verspreid onder personen en instellingen die beleidsmatig werkzaam zijn ten behoeve van het Ministerie van Justitie. Degenen die in aanmerking denken te komen voor een gratis abonnement kunnen zich uitsluitend schriftelijk wenden tot bovenstaand redactie-adres. Andere belangstellenden kunnen zich tegen betaling abonneren. Zij dienen zich te wenden tot: Uitgeverij Gouda Quint BV
Postbus 1148
6801 MK Arnhem
tel: 085-45 47 62

Administratie en adreswijzigingen

De abonnementenadministratie wordt verzorgd door:
Libresso BV
Postbus 23
7400 GA Deventer
tel: 05700-3 31 55
Adreswijzigingen kunnen worden doorgegeven door het adresstrookje toe te zenden aan Libresso.

Beëindiging abonnement

Betaalde abonnementen kunnen tot uiterlijk 31 december van het lopende abonnementsjaar worden opgezegd. Bij niet tijdige opzegging wordt het abonnement automatisch voor een jaar verlengd. Gratis abonnementen kunnen desgevraagd te allen tijde beëindigd worden.

Abonnementprijs

Abonnementprijs bedraagt f 65,- per jaar; studenten-abonnementen f 52,- per jaar (gedurende maximaal vijf jaar). Betaling geschiedt bij voorkeur met de te ontvangen stortings-acceptgirokaarten.

Nabestellingen

Losse nummers kunnen worden nabesteld bij Libresso of Uitgeverij Gouda Quint (bij meer dan dertig exemplaren). De prijs van losse nummers bedraagt f 11,50 (exclusief verzendkosten).

Ontwerp en drukwerk

N.V. SDU

ISSN: 0167-5850

Opname van een artikel in dit tijdschrift betekent niet dat de inhoud ervan het standpunt van de Minister van Justitie weergeeft.

Inhoud

Blz.	
5	Voorwoord
8	dr. J.R. Kubiak Veranderingen binnen de strafrechtssystemen van Oosteuropese landen; een poging tot theoretische generalisatie
21	dr. G. P. van den Berg Sovjet-strafrechtspolitiek
60	prof. dr. G. V. Datsjkov De humanisering en democratisering van de strafwetgeving in de Sovjetunie
72	drs. J.C.J. Boutellier Misdad in Moskou; een gesprek met prof. dr. G.V. Datsjkov en prof. dr. I.I. Karpets
85	drs. M.R. van den Toorn Drank, drugs, diefstal, doodslag...; alcohol en criminaliteit in de Sovjetunie
104	dr. E. Bienkowska Criminaliteitsbestrijding en de hervorming van het strafrecht in Polen
115	prof. dr. A. Marek Georganiseerde misdaad in een socialistische samenleving; een commentaar op de situatie in Polen
124	dr. K. Bárd Voorstellen voor de reorganisatie van de rechtspraak in Hongarije

135	dr. U. Ewald De ontwikkeling van het socialisme en actuele problemen op het gebied van het criminologisch onderzoek in de DDR
151	Literatuuroverzicht
151	Algemeen
155	Strafrecht en strafrechtspleging
156	Criminologie
159	Gevangeniswezen/TBS
161	Reclassering
162	Jeugdbescherming en -delinquentie
164	Politie
167	Verslaving
169	Slachtofferstudies
171	Boeken/rapporten
174	Mededelingen

Voorwoord

De ontwikkelingen in de Sovjetunie en de omliggende staten worden in het westen met rode oortjes gevolgd. Keer op keer wordt men verrast door voorstellen voor ontwapening, democratisering en liberalisering die enkele jaren geleden nog voor volstrekt onmogelijk zouden zijn gehouden. Bij de beoordeling van deze initiatieven lijken de westerse politieke leiders en de media heen en weer geslingerd te worden tussen ongeloof en hoop, wantrouwen en fascinatie.

Het in vergelijking met het westen repressieve strafrecht speelt in deze hervorming een cruciale rol. Volgens Kubiak bevindt een derde van de totale gedetineerdenpopulatie in de wereld zich in Oosteuropese penitentiaire instellingen, terwijl de bevolking van deze landen slechts tien procent van de wereldbevolking uitmaakt. Het strafrechtstelsel zou in die zin gezien kunnen worden als een toetssteen voor de hervormingen.

In het socialistische collectivisme is het eerst en vooral van belang onmaatschappelijk gedrag, zoals gedefinieerd door de staat, tegen te gaan. De partij, de bedrijven, de scholen, de wijkraden spelen stuk voor stuk een expliciete rol in het voorkomen van dergelijk gedrag. Ook het recht is onlosmakelijk verbonden met de staatspolitiek. Criminaliteit, en in het algemeen wetsovertreding, werden tot zeer recent nog gezien als een residu van de oude kapitalistische verhoudingen, als een 'moedervlek' (prof. Ewald) op de gave huid van het systeem. Om die reden werd er altijd uiterst geheimzinnig gedaan over de criminaliteitscijfers. Hoge aantallen wezen immers op onvolkomenheden van het systeem.

Aan het einde van het vorige jaar werd voor het eerst sinds zestig jaar een aantal criminaliteitscijfers van de Sovjetunie gepubliceerd. Bovendien werden voorstellen gedaan voor een nieuw Wetboek van Strafrecht voor de Sovjetunie. Gorbatsjovs politiek van perestrojka en glasnost bracht ook het strafrecht in beweging. Maar hoever gaan deze nieuwe ontwikkelingen? In dit themanummer van *Justitiële Verkenningen* worden de ontwikkelingen in vier landen van

het oostblok beschreven: de Sovjetunie, Polen, Hongarije en de DDR.

Niet zonder enige trots presenteert de redactie van *Justitiële Verkenningen*, behalve een drietal Nederlandse bijdragen, zes artikelen van vooraanstaande deskundigen uit de desbetreffende landen, die speciaal voor dit themanummer werden geschreven. De vraag naar 'glasnost' over de situatie in hun land werd alleen vanuit Tsjechoslowakije niet beantwoord; ten aanzien van Bulgarije en Roemenië werden wat dit betreft geen pogingen ondernomen.

Het themadeel wordt geopend met een overzichtsartikel van de Pool Kubiak. Hij analyseert de gemeenschappelijke achtergronden van de veranderingen in de verschillende staten. Hoewel een aantal belangrijke veranderingen is verwezenlijkt, meent hij dat in het algehele functioneren van de strafrechtssystemen vooralsnog weinig ontwikkeling zit. In de vier daaropvolgende artikelen wordt de situatie in de Sovjetunie belicht.

G. van den Berg beschrijft het Sovjet-strafrechtstelsel en behandelt de verschillende soorten straf. Hij verwerkte daarbij de meest recent beschikbaar gekomen cijfers. Prof. Datsjkov geeft vervolgens een toelichting op de voorgestelde wijzigingen in het Wetboek van Strafrecht. Hij gaat daarbij met name in op de ontwikkelingen in het denken over en de toepassingen van de vrijheidsstraf. Het artikel wordt gevolgd door een interview met hem en prof. Karpets, die een belangrijke rol speelt in de discussie over criminaliteitsbestrijding. Het blok over de Sovjetunie wordt afgesloten met een geïllustreerd artikel van M. van den Toorn over de drankzucht van de Sovjetbevolking, een van de belangrijke problemen in de onmaatschappelijkheidsbestrijding.

Over de situatie in Polen werden twee artikelen opgenomen. E. Bieńkowska geeft een schets van de rol van het strafrecht in de jaren zeventig en tachtig. In de jaren tachtig vervulde het strafrecht, onder andere door de staat van beleg, een zeer repressieve functie. Op de onlangs afgesloten ronde tafel-conferentie, die de erkenning van het vakverbond Solidariteit impliceerde, stond ook de strafwetgeving op de agenda. Vervolgens wordt bericht over een fenomeen waarvan men zou kunnen denken dat het voorbehouden is aan de kapitalistische landen: georganiseerde criminaliteit.

Het artikel van K. Bárd beschrijft de situatie in

Hongarije. In dit land, waar onlangs werd besloten meer politieke partijen toe te staan, lijkt de hervormingsgezindheid het grootst. De 'avant garde' positie ten opzichte van de andere oostbloklanden blijkt onder meer uit het doorvoeren van de scheiding der machten. Ten slotte wordt in de bijdrage uit Oost-Duitsland de fundamentele vraag gesteld hoe het verschijnsel criminaliteit in het socialisme moet worden verklaard, als het niet langer kan worden gezien als een overblijfsel uit het kapitalistische verleden. De theoretische worsteling van dr. U. Ewald met de relatie tussen het criminele individu en de sociale maatschappij is wellicht typerend voor het criminologische denken in een systeem dat zeer voorzichtig nieuwe wegen zoekt.

Veranderingen binnen de strafrechtssystemen van de Oosteuropese staten

Een poging tot theoretische generalisatie

dr. J.R. Kubiak*

Inleiding

Menselijke aangelegenheden gaan altijd gepaard met verandering in de brede zin des woords. Tegenwoordig is verandering zelfs een van de opvallendste kenmerken van onze beschaving. Moderne samenlevingen zijn georiënteerd op verandering. Dat wil niet alleen zeggen dat zij veranderingen ondergaan, maar ook dat zij bereid zijn veranderingen te accepteren. De staat, de regering en de politieke autoriteiten zijn verplicht programma's uit te voeren die de maatschappij de gewenste richting op sturen. Wat dit betreft zijn alle moderne maatschappijen hetzelfde. Hun verwachtingen, politieke programma's en ideologieën kunnen heel verschillend zijn, maar de vragen om verandering worden gesteld aan leiders waarvan verwacht wordt dat ze er op reageren.

De veranderingen zijn òf een ingewikkelde poging om een gegeven realiteit om te vormen tot een op ideologieën, doctrines of toekomstideeën gebaseerd ideaal, danwel een poging tot het vereffenen of uitschakelen van sterke spanningen, tegenstellingen of conflicten die in de realiteit reeds bestaan. De veranderingen van de eerste soort zijn over het algemeen de complexe hervormingen, die van de tweede soort zijn vaak zonder vast plan, opportunistisch en ad hoc. Daarnaast kan worden onderscheiden tussen werkelijke en oppervlakkige veranderingen. De oppervlakkige veranderingen worden doorgevoerd met betrekking tot bijzaken; ze hebben de taak de aandacht van het publiek te fixeren op

* De auteur is verbonden aan het Research Institute on Judicial Law van het Ministerie van Justitie in Warschau. Het artikel werd vertaald uit het Engels door mr. P.B.A. ter Veer.

onbelangrijke kwesties, teneinde op die manier de status quo te handhaven.

Een verandering kan geïnitieerd en bevorderd worden van buitenaf of vanuit het systeem zelf. In het eerste geval komt het eigenlijk neer op het invoeren van normen en waarden van een ander systeem. Het is de 'klassieke' situatie van culturele contacten over en weer, die slechts mogelijk zijn in open maatschappijen. In het tweede geval wordt de verandering geïnitieerd en bevorderd door de burger van het systeem dat deze verandering zelf ondergaat.

Tot voor kort kon aan de praktische mogelijkheid van zo'n verandering worden getwijfeld, aangezien deze deed denken aan de situatie waarin een man zichzelf tracht te verheffen door zich aan zijn eigen voeten omhoog te duwen. Echter, het ontbreken van perfectie in socialisatie- en controleprocessen (niemand wordt volledig gevormd door de structuur van zijn of haar samenleving), de verschillende mate van invloed die op individuen of groepen wordt uitgeoefend (in elke samenleving zijn er personen of groepen die er in slagen de druk van de structuur te weerstaan) en ten slotte, de diversiteit van normen en waarden binnen de structuur (weerstand tegen normen kan geboden worden op grond van andere normen), zorgen ervoor dat het wel mogelijk is. Het beste voorbeeld is de perestrojka (herstructurering) geïnitieerd door Gorbatsjov.

In de jaren tachtig neemt de roep om veranderingen bij verschillende groepen individuen in de Oosteuropese landen (de socialistische landen) sterk toe. De bevolkingen van de Oosteuropese staten, met name van de landen met een lang verleden van mislukte veranderingen, lijken veranderingen te verwachten die hen in staat zouden moeten stellen zich aan te sluiten bij de groep van economisch ontwikkelde en democratisch geregeerde landen. Tegen die achtergrond ontwikkelen verschillende soorten innovatieve eenheden de twee belangrijkste opties: verandering van het hele sociaal-economische systeem (het moeizaam opnieuw vestigen van het kapitalisme) of verandering van mechanismen binnen het bestaande systeem (de renaissance van het socialisme). Het in sommige socialistische landen gestarte proces kan – gebruikmakend van de orthodoxe marxistische terminologie – in ieder geval gedefinieerd worden als een opening naar het externe

kapitalisme en het toestaan van het interne kapitalisme.

De Oosteuropese staten waren – ondanks de wijdverspreide tegengestelde opvatting – nooit een ondeelbaar cultureel, sociaal, economisch, politiek of rechtsuniform blok. Bovendien zijn de verborgen conflicten tussen die staten altijd blijven bestaan als gevolg van een gebrek aan intensieve wederzijdse relaties, of van traumatische historische ervaringen. De Sovjetunie – zonder haar positieve invloed te onderschatten – was voor andere Oosteuropese landen altijd de ‘Grote Rode Broer’, die gebruik maakte van bedrog of misbruik maakte van haar overheersende positie die, in potentie, een bedreiging vormde.

De Oosteuropese landen hadden twee gemeenschappelijke trekken, te weten de machtsconcentratie in een communistische partij en de controle door de staat van de produktiemiddelen in een centraal geleide plan-economie. In het midden van de jaren tachtig werd een zekere diversiteit zichtbaar, zelfs met betrekking tot deze twee kenmerken. In sommige Oosteuropese landen inspireren of tolereren de communistische partijen de politieke en economische perestrojka (Polen, Hongarije, USSR). Sommige communistische partijen lijken slechts de schijn op te houden (Tsjechoslowakije, Bulgarije). In sommige andere landen kunnen we weerstand tegen wat voor verandering dan ook waarnemen (DDR, Roemenië). De landen die veranderingen willen voorkomen, maken op grote schaal gebruik van een beschermende mimiek: zij bezigen het taalgebruik van de perestrojka en proberen tezelfdertijd veranderingen te voorkomen (‘De beste verandering is het gebrek aan verandering’). En degenen die veranderingen tegenhouden trachten een ethos te scheppen van ‘eerdere veranderingen’ en leggen derhalve de nadruk op langgeleden doorgevoerde hervormingen.

De vraag naar veranderingen heeft ook betrekking op de wet en het functioneren van het strafrechtssysteem, zaken die statischer zijn dan andere sociale instituties, en, gezien dit feit, achter blijven bij zowel sociale attitudes en verwachtingen als politieke en economische ontwikkelingen. Dit artikel is een poging tot een theoretische generalisatie met betrekking tot drie kwesties die in verband staan met veranderingen in het strafrechtssysteem van de Oosteuropese staten:

- de factoren die de motivatie voor verandering bepalen;
- degenen die het initiatief nemen tot veranderingen;
- de reikwijdte van verandering.

Factoren die de motivatie voor verandering bepalen

In het strafrechtssysteem van Oosteuropese landen kunnen drie basisfactoren, die de motivatie voor verandering bepalen, onderscheiden worden. De eerste is een wijdverspreide veranderingsgezindheid. Dat wil zeggen, een speciale oriëntatie die de nadruk legt op een nijpende behoefte om het schandelijk of rampzalig verleden van de natie af te schudden. Deze oriëntatie wordt samengevat in het begrip 'destalinisatie'. Sinds Napoleon was er, waarschijnlijk in de Europese geschiedenis en zeker in de Oosteuropese geschiedenis, geen man wiens invloed op de huidige situatie zo groot was als Stalin. Het stalinisme gaf elk gebied van het leven een geheel nieuwe vorm.

Vlak na de Tweede Wereldoorlog en na de machts-overname door de communisten, werd in de Oosteuropese staten onder Sovjet-controle de stalinisatie van het strafrechtssysteem begonnen. De Sovjet-adviseurs die bij de politie, de veiligheidsdienst, de bureaus voor militaire officieren van justitie en krijgsraden werden geplaatst, waren, evenals de binnenlandse volgelingen van Stalin, betrokken bij de verwezenlijking van dat proces.

Geen enkel Oosturopees land werd vervolgens volledig gedestaliniseerd. Met destalinisatie werd verscheidenen keren begonnen, maar het proces werd altijd afgebroken met een beroep op abstracte 'hogere redenen'. Deze postume overwinning van Stalin was niet alleen een misdaad jegens tientallen miljoenen slachtoffers, maar ook een factor die zwaar woog op de toekomst van Oosteuropese staten.

Nadat Gorbatsjov aan de laatste kritische opinie over Stalin uitdrukking had gegeven, werden de bewijzen van stalinistische misdaden in de USSR en andere socialistische landen openbaar gemaakt (onder andere werden de graven van talrijke slachtoffers ontdekt bij Kuropaty bij Minsk; de moordpartij op grote schaal van ongeveer 12.000 Poolse officieren in Katyn is wederom onderzocht). Er werd begonnen met onderzoek naar de activiteiten van 'binnenlandse Stalin's' en de huidige overblijfselen van het stalinis-

tische systeem. Destalinisatie is een basisfactor voor motivatie voor verandering geworden, ook al worden er – uit angst het beestje bij zijn naam te noemen – nog steeds eufemismen gebruikt.

Het afschudden van het stalinistische verleden in de Oosteuropese strafrechtssystemen gaat gewoonlijk samen met een breed scala aan maatregelen die onder andere gericht zijn op:

- rehabilitatie van de slachtoffers van het stalinisme;
 - depenalisering op vele gebieden van het politieke, sociale en economische leven;
 - afstappen van de suprematie van de politiek over de wet, en dan speciaal van de absolute bescherming van de belangen van de staat in haar gegeven politieke vorm, ten koste van de vrijheid van burgers en de mensenrechten;
 - terugkeer naar het principe van gelijkwaardigheid voor de wet in plaats van de cynische stelregel: 'alle burgers zijn gelijk voor de wet maar niet in dezelfde mate';
 - afstappen van de illegaal door partijfunctionarissen uitgeoefende controle over het strafrechtssysteem;
 - invoeren van waarborgen voor de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht;
 - stabiliteit van de wet en het functioneren van het strafrechtelijk systeem (ontbreken van speciale campagnes);
 - openheid van informatie over het functioneren van het gehele systeem en de individuele subsystemen.
- Aan de andere kant onderdrukt de conservatieve stroming effectief motivaties voor verandering, of ontwikkelt motivaties in de richting van oppervlakkige veranderingen.

De tweede factor voor motivatie voor verandering is een zekere mate van bewustzijn van de maatschappij met betrekking tot mogelijke alternatieve oplossingen. De motivatie voor verandering is sterker als binnen de samenleving als geheel en met name binnen groepen van personen die een vernieuwende rol vervullen (experts, wetenschappers), of van personen die meedraaien in vernieuwende organisaties (hervormingscommissies, teams van experts) een diversiteit aan inzichten of programma's bestaat. Dit is zelfs het geval als er sprake is van tenminste een niet-professionele visie op een alternatieve normatieve orde of organisatie van het strafrechtssysteem, die voortkomt uit contact met andere

systemen. Een eenvoudige gevolgtrekking is dat de motivatie voor verandering sterker is in 'open samenlevingen' die in contact blijven met samenlevingen van 'achter het IJzeren Gordijn', dan in 'gesloten samenlevingen', die effectief afgeschermd worden van mogelijke invloeden van alternatieve patronen, normen of waarden.

Deze bepalende factor is diep geworteld in de wens tot 'civilisering' (sui generis) van het strafrechtssysteem van Oosteuropese staten als voorwaarde tot deelname aan een ondeelbaar Europa en van een nieuwe wereldorde. Zij wordt gewoonlijk gelijkgesteld aan het zoeken naar een eigen weg van ontwikkeling. Hierbij gelden echter minimale beschavingsmaatstaven, die worden bepaald door objectieve vergelijkingen op het gebied van strafrecht, criminologie, ervaringen van andere systemen, alsmede door normen van internationaal recht of internationale normen en waarden. De betekenis hiervan kan worden geïllustreerd aan de hand van de volgende twee voorbeelden.

De vergelijkende studies over de zwaarte van strafrechtssystemen in verschillende delen van de wereld laten zien dat criminele politiek in de Oosteuropese staten afwijkt van officiële uitspraken en erg punitief van karakter is; in sommige perioden het meest punitief van de hele wereld. De Oosteuropese staten beslaan meer dan achttien procent van het aardoppervlak, bevatten bijna tien procent van de wereldbevolking, registreren meer dan dertien procent van het totale aantal in de wereld geregistreerde misdaden, maar hebben meer dan een derde van de wereldgevangenispopulatie binnen hun grenzen.

De indexen van gevangenen per 100.000 inwoners waren recentelijk: in de USSR 600; in de DDR, Tsjechoslowakije en Polen 300-350; in Bulgarije en Hongarije 150-200. Tegelijkertijd waren in de meeste landen deze indexen lager dan 100. De noodzaak tot het 'civiliseren' van de Oosteuropese staten, waar het gaat om het gemak waarmee wordt overgegaan tot vrijheidsbeneming, is duidelijk.

Een vergelijkbare noodzaak tot 'civilisering' heeft betrekking op de onmiddellijke bijstand van een advocaat in geval van voorlopige hechtenis, de mogelijkheid van onbeperkte contacten met een advocaat en de deelname van deze aan alle procesuele handelingen.

Veel internationale rechtsnormen of maatstaven

leggen verplichtingen op aan de binnenlandse strafwetgeving en het strafrechtssysteem of vormen voorbeelden van datgene waar zij aan moeten voldoen. De rapporten over hun toepassing, voorgelegd door Oosteuropese staten, worden vaak kritisch beoordeeld door verschillende internationale lichamen of experts. Het gaat daarbij met name om de tegenstrijdigheden tussen binnenlandse strafwetten en strafrechtssystemen van sommige Oosteuropese landen en enkele voorzieningen, zoals opgenomen in het Internationale Convenant met betrekking tot Burgerlijke en Politieke Rechten (zo is de mogelijkheid van toepassing van voorlopige hechtenis door de Officier van Justitie in strijd met art. 9 van het Convenant; de competentie van kameradenrechtbanken die kleine overtredingen beoordelen en hechtenis als straf opleggen, is strijdig met art. 2 sectie 3, en art. 14; de onduidelijke delictsoomschrijvingen van sommige misdrijven, zoals bijvoorbeeld 'parasitaire manier van leven', 'hooliganisme', 'agitatie of propaganda tegen de staat' zijn strijdig met art. 15.)

Het gaat bovendien om een gebrek aan volledige kennis bij publiek en regering van enkele bepalingen in internationale regelingen, zoals de Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, Code of Conduct for Law enforcement Officials, Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, Basic Principles on the Independence of the Judiciary, en ten slotte, de voorzieningen met betrekking tot de strafrechtssystemen, zoals neergelegd in de slotverklaringen van de opeenvolgende Conferences on Security and Cooperation in Europe met name de laatste, gehouden in Wenen. De internationale regelingen zijn geen 'harde wetten' (het zijn aanbevelingen), zij zijn echter wel belangrijk als neerslag van de ervaringen van de internationale gemeenschap, die nageleefd zouden moeten worden.

De derde factor die de motivatie voor verandering in de strafrechtssystemen van de Oosteuropese landen bepaalt, heeft zowel te maken met de intensiteit van de tegenstellingen tussen het strafrechtssysteem als een gegeven structurele en functionele entiteit en de sociale verwachtingen (externe tegenstellingen), als met de tegenstellingen tussen de subsystemen van het strafrechtssysteem zelf (interne tegenstellingen).

Men zou kunnen zeggen dat de eerste genoemde

motiverende factor gebaseerd is op een evaluatie van het verleden en op de wens daarvan los te komen, de tweede op een visie op de toekomst en de wens 'beschaafd' te worden, terwijl de derde gebaseerd is op de huidige problemen. Deze bepalende factor gaat doorgaans samen met uitgebreide wetgevende, organisationele en praktische handelingen, bestaande uit het aanpassen van het strafrechtssysteem aan de veranderde sociale en economische omstandigheden, verwijdering van tegenstellingen, lacunes en inconsequenties, rationele verbetering en vereenvoudiging van het functioneren van het systeem zonder de mogelijkheden van bescherming van de rechten en belangen van partijen in de rechtsprocedures te beperken, enzovoort.

Mensen die het initiatief nemen tot verandering

Binnen de strafrechtssystemen van de Oosteuropese landen is een onderverdeling te maken van vijf groepen mensen die om verandering vragen. Ten eerste zijn er de vernieuwers, de hervormers, ideologen of intellectuele of morele autoriteiten. Predisposities en prerogatieven die noodzakelijk zijn om verandering te introduceren zijn gebaseerd op hun buitengewone individuele kenmerken, die door een bredere gemeenschap herkend en erkend worden. De voorbeelden zijn Gorbatsjov, Sacharov, Walesa, Kardinaal Glomp.

De tweede groep mensen die een vernieuwende rol spelen zijn bijvoorbeeld wetenschappers en experts. In dat geval zijn de predisposities en prerogatieven om veranderingen te vragen in de structuur van hun sociale rol ingebouwd. Van hen worden initiatieven verwacht ongeacht hun individuele eigenschappen. Momenteel is er sprake van een aanzienlijke toename van de activiteiten van dergelijke mensen in Oost-Europa. Een groot aantal kritische uitlatingen met betrekking tot de wet en de criminologie, zoals recentelijk naar voren gebracht in Polen en de USSR, is slechts vergelijkbaar met de situatie in het midden van de jaren vijftig. Enkele wetenschappelijke kringen in de USSR en Polen maakten zelfs hun eigen ontwerp-wetten met betrekking tot de strafwet en het functioneren van het strafrechtssysteem.

Ten derde dienen te worden genoemd de vernieuwende organisaties, bijvoorbeeld commissies die

werden opgezet om hervormingen voor te bereiden of teams van onderzoekers, bestaande uit wetenschappers, mensen uit de praktijk en zelfs politici. De taak om het initiatief tot verandering te nemen is een essentieel element in de statuten of 'handvesten' van zulke organisaties.

In Polen, Tsjechoslowakije en in de DDR werken al sinds enkele jaren commissies, die tot taak hebben amendementen op strafwetten te ontwerpen. Deze commissies werken de opeenvolgende versies van de amendementen uit. In de USSR bestaat zo'n commissie sinds kort; toch publiceerde deze commissie al een ontwerp voor de herziening van de omvangrijke strafwet.

Ten vierde zijn er de sociale bewegingen met een vernieuwend karakter, bijvoorbeeld de bewegingen binnen de politieke oppositie, en ecologische en sociale bewegingen. Zij concentreren zich op een bepaald doel, bijvoorbeeld zoals in Polen aan het begin van de jaren tachtig en in 1989, toen bewegingen, geaffilieerd met Solidariteit, een alternatief ontwerp opstelden voor veranderingen in het strafrecht en het strafrechtssysteem, dat zij presenterden tijdens de zogenaamde 'Ronde Tafel Conferentie'. Het eigenaardige van deze besprekingen bestond onder andere uit het feit dat de toekomstige vorm van het strafrechtssysteem besproken werd door personen die recentelijk vervolgd waren voor politieke misdrijven en voormalige politieke gevangenen en de personen die hen vervolgd hadden of tot uitvoering van het vonnis opdracht hadden gegeven.

In de vijfde plaats zijn er ten slotte de groepen van partij- of regeringsfunctionarissen of personen met gelijke belangen (en die van deze groepen deel uitmaken op grond van hun opvattingen). Een voorbeeld hiervan is de groep die de drastische veranderingen in de strafwetgeving initieerde, die in mei 1985 van kracht werden. Deze veranderingen waren tegengesteld aan de veranderingen waartoe eerder (1981) en later (1988-1989) het initiatief werd genomen.

De macht van de verschillende groepen onderdanen om veranderingen te bewerkstelligen is niet gelijk verdeeld. In de gecentraliseerde maatschappijen – en dat zijn de Oosteuropese landen nog steeds – bestaat een monopolie dat het mogelijk maakt

maatregelen door te voeren, te weigeren dan wel gedeeltelijk toe te staan.

De kansen op verandering hangen af van het aantal of de slagvaardigheid van de mensen die het initiatief tot verandering nemen, en – vooral – van de gevoeligheid van de te veranderen toestand. In elk strafrechtssysteem bevinden zich meerdere 'gevoelige plekken' die dientengevolge moeilijk te veranderen zijn. Het is voldoende om een vergelijking te maken tussen het gemak waarmee de spontaan geïnitieerde veranderingen in jurisdictie *ratione loci* of *ratione materiae* van de rechtbanken zijn doorgevoerd, en de moeilijkheden waarmee men te kampen heeft bij het veranderen van de competentie van de onderzoeksautoriteiten bij het benemen van iemands vrijheid, en het veranderen van delictsomschrijvingen die het politieke systeem van de regering moeten beschermen.

De reikwijdte van de veranderingen

Het is moeilijk om eenstemmig een antwoord te geven op de vraag naar de reikwijdte van de verandering in de strafrechtssystemen van de Oosteuropese staten. Met 'reikwijdte' wordt het verschil bedoeld tussen de status quo die wordt veranderd, en de nieuwe, veranderde situatie. Zelfs wanneer we die Oosteuropese staten bekijken die open staan voor verandering, kan gezegd worden dat er tegelijkertijd sprake is van zowel veelomvattende als verwaarloosbare veranderingen.

Tot de belangrijke veranderingen mogen wij rekenen de veranderingen in het sociale en professionele bewustzijn van degenen die betrokken zijn bij het functioneren van het strafrechtssysteem. Tegenwoordig wordt in de Oosteuropese staten op een meer kritische wijze over het strafrechtssysteem gedacht. Die veranderingen zijn niet zo fundamenteel als sommige hervormers wel zouden willen, zij vormen echter een onvermijdelijke realiteit.

Ook is de glasnost in de strafrechtssystemen te beschouwen als een aanzienlijke verandering. De gebieden waar elke discussie of vraag naar verandering was uitgesloten (bijvoorbeeld de competentie van vervolgingsinstanties, gevangenispersoneel) verdwijnen langzamerhand. Glasnost strekt zich eveneens uit tot statistische gegevens met betrekking

tot het functioneren van strafrechtssystemen in sommige staten. Zo bevat het laatste statistische jaarboek van de Sovjetunie enige informatie met betrekking tot criminaliteit. Het lijkt het begin te zijn van een proces dat leidt naar openheid op het gebied van statistieken.

De afschaffing van de doodstraf in de DDR in juli 1987 – de afschaffing kwam als een verrassing, aangezien zij niet het gevolg was van voorafgaande discussies of eisen – is een grote verandering.

De vrijlating van politieke gevangenen en van mensen die in psychiatrische ziekenhuizen in de USSR worden vastgehouden, de vrijlating van politieke gevangenen in Polen, evenals de aanzienlijke vermindering van de gevangenispopulaties in de USSR, Polen, DDR en Tsjechoslowakije als gevolg van enkele amnestieën, is eveneens zeer belangrijk. De twee laatste amnestieën in de USSR (1985 en 1987) waren van meer belang dan welke amnestie onder Breznev dan ook. Uiteraard blijft het de vraag of deze amnestieën een toevallige activiteit zijn om de overpopulatie van gevangenen te verminderen of dat zij preluderen op meer duurzame veranderingen.

In de USSR en Polen worden op steeds grotere schaal slachtoffers van het stalinisme gerehabiliteerd.

De reikwijdte van de veranderingen die echter met betrekking tot het strafrecht en het functioneren van het strafrechtssysteem daadwerkelijk worden doorgevoerd, is beperkt. Alles blijft steken in de vorm van ontwerpen die de bureaus van hun ontwerpers al hebben verlaten (Polen, USSR) of die op die bureaus blijven liggen (Tsjechoslowakije, Hongarije, DDR).

De erfenis van het verleden spoort ons aan voorzichtig te zijn in het voorspellen van de reikwijdte van de toekomstige duurzame veranderingen van de strafwet.

Literatuur

Van den Berg, G.P.

The Soviet system of justice: figures and policy
Dordrecht, 1985

Van den Berg, G.P.

Judicial statistics in a period of glasnost

Review of socialist law, nr. 3, 1987

Van den Berg, G.P.

Quantitative aspects of the stalinist system of justice and terror in the Soviet Union

In: Feldbrugge F.J. (red.), *The distinctiveness of soviet law*,
Dordrecht 1987

Buchała, K.

Zmienić filozofię polityki karnej
Gazeta Prawnicza, nr. 1,2, 1988

Bolsze*Bolsze głasnosti*

Socialisticzeskaja Zakonnost, nr. 1, 1988

Chochriakow, G.F.*Nakazanie wide liszenija swobody i ocenka efektiwnosti*

Sowjetskoje gosudarstwo i prawo, nr. 2, 1989

Filar, M.

Niektóre węzłowe problemy rozwoju prawa karnego europejskich państw socjalistycznych-próba syntezy
Problemy prawa karnego, vol. 10/11, 1985

Györgi, K. S. Lammich

Entwicklung des Strafrechts, der Kriminalität der Strafzumessungspraxis in Ungarn seit dem Inkrafttreten des Strafgesetzbuch von 1987
Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft, nr. 4, 1988

Interactions

Interactions within the criminal justice system

17th Criminological Research Conference, Strasbourg, 1988

Jasiński, J.

Punytwność systemów karnych (kontynuacje)

Pánstwo i prawo, nr. 6, 1984

Killas, M.

Power concentration, legitimation crisis and penal severity: a comparative perspective

International annals of criminology, nr. 1-2, 1986

Kostanow, J. J. Kliwer

Zakon nužen stabilnyj

Socialisticzeskaja Zakonnost, nr. 2, 1989

Kruger, G.L.

O provedenii amnestii w germanskoj demokratycznej respublike

Sovjetskoje gosudarstwo i prawo nr. 8, 1988

Kubiak, J.R.

Internal and external factors influencing on the operation of the criminal justice systems of socialist european countries

Review of socialist law, nr. 1, 1987

Kubiak, J.R.

Amnestien in Volkspolen – ausgewählte Fragen

Jahrbuch für Ostrecht, nr. 1, 1987

Kubiak, J.R.

Die Püblizität von Kriminalstatistiken in den socialistischen Staaten
Recht in Ost und West, nr. 3, 1988

Kuznetsowa, N.F.

Koncepcija reformy Osmow Ugołownogo Zakondatelstwa SSSR
Vestnik Moskowskogo Uniwersiteta, nr. 2, 1983

Lammich, S.

Die Strafrechts- und Strafprozessreformdiskussion in der Tschechoslowakei

Jahrbuch für Ostrecht, nr. 2, 1988

Murzynowski, A.

Jaka reforma postępowania karnego

Prawo i Życie, nr. 5, 1988

Murzynowski, A.

Procedura karna a pakty praw człowieka

Gazeta Prawnicza, nr. 7, 1988

Osnowy

Osnowy ugołownogo zakonodatelstwa sojuza SSR i sojuznych respublik (projekt)

Socialisticzeskaja Zakonnost, nr. 12, 1988

Pozostałości

Pozostalosci stalinizmu w prawie karnym (dyskusja redakcyjna)

Gazeta prawnicza, nr. 5, 1989

Prawo

Prawo obwiniajemoego na zaszczeniu. (red.) Sawitskij, V.M., Moskwa, 1983

Sacharow, A.

Perestrojka i ugołownoje zakonodatelstwo

Sowjetskaja Justicija, nr. 1, 1988

Schroeder, F.C.

Das Strafrecht des Realen Sozialismus

Opladen, 1983

Schroeder, F.C.

Die 'Perestrojka' im sovjetischen Strafprozess

Jahrbuch für Ostrecht, nr. 1-2, 1988

Schroeder, F.C.

*Menschenrechte im Strafverfahren
und Strafvollzug*

In: Menschenrechte in den
Staaten des Warschauer Paktes.
Bericht der unabhängigen Wissen-
schaftlerkommission, Deutscher
Bundestag, 11. Wahlperiode,
Drucksache 11/1344, november
1987

Soviet law

*Soviet law after Stalin. Part III,
Soviet institutions and the admin-
istration of law. (red. Barry, D.D.
e.a.)*

Law in eastern europe, nr. 20,
(red, Feldbrugge, F.J.M.), Leiden,
1979

Szabo, A.

*A büntetőjog reformija – a reform
büntetőjoga*

Jogtudományi közlony, nr. 8, 1988

Teoreticzeskij

*Teoreticzeskij model ugołownogo
kodeska*

Obszczaja czast, Moskwa, 1985

Ugołownyj

Ugołownyj zakon

Opyt teoreticzeskogo modeliro-
wanija, Moskwa, 1987

Własow, A.

Na straże prawoporiadka

Kommunist, nr. 5, 1988

Sovjet-strafrechtspolitik

dr. G.P. van den Berg*

Het sovjet-strafrecht is in beweging: men is bezig met het opstellen van een nieuw Wetboek van Strafrecht en ook is er in de vier jaren die zijn verlopen sinds Gorbatsjov aan de macht is in de praktijk van de straftoepassing veel veranderd. In dit artikel wordt vooral ingegaan op enkele essentiële problemen in de hervorming van het strafrecht van de Sovjetunie, wanneer we dit afzetten tegen de in het westen geldende maatstaven en praktijken. Deze zijn zowel van juridische als van ideologische aard. Daarnaast zal worden ingegaan op aanverwante problemen, zoals de omvang van de gevangenisbevolking en het bestaan van alternatieve sanctiesystemen. Het hoofaccent ligt hierbij op die zaken die anders zijn dan in westerse systemen meestal het geval is. Geen aandacht wordt in deze bijdrage besteed aan de vervolging van politieke misdrijven en van dissidenten en enige andere problemen die vooral liggen op het terrein van de rechten van de mens.

Juridische problemen rond het sovjet-strafrecht

Het sovjet-strafrecht is neergelegd in de Beginselen strafwetgeving van de USSR van 25 december 1958 (verder: Beginselen), in een aantal andere federale wetten en in de Wetboeken van Strafrecht (verder WvS) van de vijftien unierepublieken, bijvoorbeeld dat van de Russische federatie (RSFSR) van 27 oktober 1960. Reeds enige jaren is men bezig met het opstellen van een nieuwe strafwetgeving. In verband hiermee is in 1984 een zogenaamd *Theoretisch Model*

* De auteur is verbonden aan het Documentatiebureau Oosteuropes Recht van de Rijksuniversiteit Leiden. Hij heeft tevens de redactie van advies gediend bij de totstandkoming van dit themanummer.

van een *Wetboek van Strafrecht* opgesteld.¹ Gorbatsjov heeft in januari 1987 aangekondigd dat er vaart wordt gezet achter deze aanpassing van de strafwetgeving.

Het nieuwe strafrecht zal worden gebaseerd op een meer humane benadering van de lichte criminaliteit, een strenge aanpak van zware criminaliteit en op het beginsel van de 'onontkoombaarheid van straf'. De gestelde straffen zullen over het algemeen lichter worden; de doodstraf wordt afgeschaft voor economische misdrijven en een aantal strafbare feiten zal worden ondergebracht onder de administratieve rechtsschendingen.² Het op 15 december 1988 gepubliceerde ontwerp van nieuwe Beginselen van de strafwetgeving (verder ontwerp) lijkt met die doelstellingen in overeenstemming, maar het is weinig revolutionair.

De problemen rond het strafrecht van de Sovjetunie zouden deels zijn op te lossen door wijzigingen in de strafwetgeving zelf. Daarbij gaat het er vooral om een einde te maken aan de vaagheid van een aantal delictsomschrijvingen. De belangrijkste hiervan zijn anti-sovjet agitatie en propaganda, het verspreiden van lasterlijke verzinselen over de staat, de religieuze misdrijven, 'hooliganisme' en het leiden van een parasitaire levensvorm.

Omdat deze delicten in 1958 (of daarna) uiterst vaag werden omschreven, had het voor de praktijk weinig gevolgen dat de sinds de revolutie van 1917 bestaande mogelijkheid om strafbepalingen ook toe te passen in gevallen waarvoor ze niet waren geschreven (de mogelijkheid van analogische wetstoepassing) toen werd verlaten. Ook werden soms gedragingen als strafbaar beschouwd hoewel de delictsomschrijving dat expliciet niet toeliet. Zo werden tot voor kort regelmatig personen veroordeeld wegens verspreiding van 'bewust leugenachtige' verzinselen, hoewel datgene wat ze beweerden juist was (art. 190¹ WvS).

Voor de praktijk was het in 1981/1984 tot stand gekomen Wetboek op de administratieve rechtsschendingen van veel groter belang geworden voor de handhaving van het politieke en sociale systeem omdat dit zich veel eenvoudiger laat toepassen dan het strafrecht. De delictsomschrijvingen zijn nog veel vager dan in het strafrecht. Bovendien zijn de straffen laag en daardoor met minder opschudding toe te passen.

Het belangrijkste grondwetsartikel op het gebied van het strafrecht is artikel 160 dat bepaalt dat

iemand pas schuldig is aan een strafbaar feit als een strafvonnis is uitgesproken door een rechtbank. Dit artikel, dat nader is uitgewerkt in art. 3 Beginselen (art. 4 ontwerp), handelt alleen over misdrijven en niet over administratieve rechtsschendingen. Die laatste behoeven dus op basis van de Grondwet niet door een rechtbank te worden behandeld, maar kunnen ook worden afgedaan door de politie of door een alleensprekende rechter (een alleensprekende rechter valt in de sovjet-terminologie niet onder het begrip rechtbank) die een straf oplegt na vluchtige lezing van het proces-verbaal van de politie. Het artikel scheidt ook ruimte voor de hantering van allerlei alternatieve sanctiemethoden, die in de Sovjetunie ruim ontwikkeld zijn. Met andere woorden, art. 160 Grondwet heeft slechts een beperkte betekenis, maar het bepaalt wel sterk de discussies in de Sovjetunie.³

Zolang een maatregel geen (strafrechtelijke) straf wordt genoemd, valt deze niet onder art. 160 Grondwet. De verbanning van Sacharov naar Gorki in 1980 geschiedde bijvoorbeeld niet via een strafvonnis, maar door een besluit van het Presidium van de Opperste Sovjet van de USSR (een soort collectief staatshoofd). Omdat het daarom geen verbanning in de zin van het geldende strafrecht was, werd die maatregel niet geacht in strijd te zijn met de Grondwet of met het Wetboek van Strafrecht. Op dezelfde manier kon men het verbod van terugwerkende kracht van het strafrecht, zoals neergelegd in art. 6 Beginselen, omzeilen.

In de USSR richten de wettelijke regels zich slechts tot de rechter, en niet tot de staat zelf, met name niet tot het Presidium van de Opperste Sovjet. Dit betekende dat dit orgaan (en in feite het hoogste orgaan van de communistische partij, het Politbureau) zichzelf onder de oude Grondwet bevoegd achtte besluiten te nemen die in strijd waren met de wet. Dit geschiedde door een geheime verordening onder artikel 123 van de Grondwet van 1977.

Het meest berucht is een zaak die speelde in 1961 toen twee valutaspeculanten, Rokotov en Fajbysjenko, met terugwerkende kracht tot de doodstraf werden veroordeeld. Toen tegen de toenmalige partijleider Chroesjtsjov werd gezegd dat de staat daartoe op grond van de wet niet het recht had riep hij uit: 'De staat zijn wij. De wet zijn wij'.⁴ Dat soort besluiten, waaruit bleek dat het Presidium zich

dergelijke despotische bevoegdheden aanmat, zijn sindsdien herhaaldelijk genomen, met name om de voorlopige hechtenis mogelijk te maken tot boven de wettelijk toegestane termijn van negen maanden. Mogelijk is het niet de bedoeling dat het Presidium dit sinds de grondwetswijzigingen van 1 december 1988 nog kan, maar de tekst van de nieuwe grondwetsbepaling (art. 119, laatste lid) sluit het niet uit.

Geeft een dergelijke despotische bevoegdheid van de staat reeds aan dat in de Sovjetunie het staatsbelang steeds voorgaat, ook in andere bepalingen speelt dat staatsbelang een belangrijke rol. Een voorbeeld daarvan is te vinden bij de nieuw voorgestelde rechtvaardigingsgronden. Volgens een leidinggevende interpretatie van het Plenum van de Opperste Rechtbank van de USSR uit 1984 vielen onder noodweer ook 'handelingen van volkswachten en andere burgers, die hun maatschappelijke plicht uitoefenen ter ondersteuning van de rechtsorde en die schade toebrengen aan de persoon in verband met de beëindiging van een sociaal-gevaarlijke handeling van deze en de aanhouding of geleiding van (...hem) naar de bevoegde autoriteiten.'⁵ In een van de ontwerpen voor nieuwe Beginselen strafwetgeving werd zelfs toegevoegd dat 'een persoon het recht heeft noodweer toe te passen onafhankelijk van de omstandigheid of hij de mogelijkheid had de aanslag te ontlopen of zich voor hulp tot de autoriteiten te wenden'. Volgens het definitieve ontwerp valt de strafbaarheid dan ook weg 'tenzij hierbij een kennelijke niet-overeenstemming (door de dader) is toegelaten van de schade veroorzaakt aan de aangehouden persoon en de aard van het door deze bij de aanhouding gepleegde verzet' (art. 25).

Het eerder genoemde artikel 160 Grondwet is ook van belang omdat het de presumptie van onschuld inhoudt: iemand wordt voor onschuldig gehouden tot zijn schuld in een strafvonnis is vastgesteld. In de Sovjetunie is het strafproces een inquisitoir proces: de rechter leidt het strafproces en tracht de bewijzen te vinden voor de schuld van de verdachte. In de discussie speelt een belangrijke rol dat verdachten (met name politieke verdachten) geen fair proces krijgen en dat de afloop van het proces veelal bij voorbaat vaststaat. Dat heeft echter niets met de opzet van het proces te maken, maar alles met de

grote afhankelijkheid van de rechter van de politieke instellingen.

Bij de grondwetswijzigingen van 1 december 1988 heeft men wel gepoogd iets meer garanties te scheppen voor die onafhankelijkheid door te bepalen dat rechters niet meer worden gekozen, maar worden benoemd door de sovjets (raden), op een niveau een trapje hoger dan de administratieve eenheid waarbinnen de rechter zal werken. Verder wordt hij benoemd voor een termijn van tien in plaats van vijf jaar. Maar in iedere kamer van het gerecht in eerste instantie wordt recht gesproken door een gekozen, professionele rechter en twee lekenbijzitters. Die laatsten worden geselecteerd uit een nog steeds bij handopsteken door de bevolking gekozen panel; ze hebben in totaal gedurende de vijf jaren dat zij rechter zijn slechts enige weken zitting. Verder kunnen rechters door middel van het terugroeprecht nog steeds vóór ommekomst van hun zittingstermijn van tien jaar worden afgezet. Het effect zal zijn dat de rechter wellicht iets minder afhankelijk van de lokale machthebbers en minder gevoelig voor corruptie zal blijken. Hij wordt echter wel meer afhankelijk van het politieke systeem in zijn geheel.

De sovjet-leer over de trend in de criminaliteit

Een tweede groot probleem met betrekking tot het sovjet-strafrecht is de grote invloed die de ideologie erop heeft door de leer over de oorzaken van de criminaliteit onder het socialisme en in een maatschappij die op weg is naar het communisme.

Volgens de officiële leer daalt de criminaliteit geleidelijk, zij het dat tijdelijk periodes kunnen voorkomen waarin van enige stijging sprake is. Deze dalende trend is nog nooit geïllustreerd aan de hand van echte en overtuigende cijfers, maar alleen met geselecteerde gegevens. Het meest aangehaalde bewijs voor deze, uit de ideologie afgeleide, wetmatigheid was gedurende twintig jaar een reeks cijfers gepubliceerd in 1964 in een boek van N.R. Mironov, toenmalig hoofd van de Afdeling Administratieve Organen van het Centraal Comité: 'De consequente verlaging van de criminaliteit in de USSR wordt nog overtuigender (dan door vergelijkingen met de USA, GvdB) bewezen door een analyse van de gegevens over het aantal veroordelingen in ons land over een

grote historische periode. Als we bijvoorbeeld het totale aantal veroordeelden in het land in het vooroorlogse jaar 1940 stellen op 100%, dan was deze index in 1945, dat wil zeggen bij het einde van de Vaderlandse oorlog reeds verlaagd tot 63%; in 1950 was hij 52,5%; in 1955 - 33% en in 1962 - 24,6%.⁶

Deze cijfers zijn nog te vinden in het toonaangevende leerboek over de criminologie van 1985.⁷ Ze geven een zeer misleidend beeld omdat zij er geen rekening mee houden dat van 1940 tot 1956 een aantal schendingen van de arbeidsdiscipline strafrechtelijk werd vervolgd. Tellen we deze misdrijven mee (en dat deed Mironov kennelijk) dan werden in 1940 ongeveer 3.200.000 personen strafrechtelijk vervolgd, tellen we deze misdrijven niet mee dan was dat aantal 1.200.000. In 1962 was het aantal strafrechtelijke veroordelingen 780.000, ongeveer twee derde van het aantal in 1940 (en niet een vierde).

In 1940 werden echter bovendien bijna alle strafzaken behandeld door de gewone gerechten en was er van lekenrechtspraak (in de vorm van kameradenrechtbanken) nauwelijks sprake, terwijl in 1962 veel strafzaken werden afgedaan buiten het strafrecht om; daarenboven is gedurende de jaren vijftig de administratieve aansprakelijkheid, die deels de plaats innam van strafrechtelijke aansprakelijkheid, veel belangrijker geworden dan onder Stalin het geval was. Met andere woorden: er is tussen 1940 en 1962 wat de criminaliteit betreft niets ten goede veranderd; wat veranderd is, is de reactie op ongewenst gedrag. In dit beeld verandert niet erg veel als we naar een nog langere periode kijken.⁸

De mate en sterkte van de strafrechtelijke repressie is sinds het midden van de jaren vijftig wel veel lager dan onder Stalin. Als we de mate van repressie in een jaar definiëren als het produkt van alle vrijheidsstraffen en de gemiddelde lengte van de vrijheidsstraf per 100.000 inwoners, dan was de repressie tussen 1960 en 1980 ongeveer een derde van die onder Stalin. Het aantal personen dat jaarlijks wordt veroordeeld tot een vrijheidsberoving van meer dan tien jaar is nu ongeveer een tiende van dat onder Stalin. De reden van de sterke repressie onder Stalin was niet alleen Stalins politiek ten aanzien van vermeende tegenstanders (de zuiveringen) maar ook de primitieve verwachting van Stalin dat dankzij zwaardere straffen de criminaliteit zou verdwijnen.

In de eerste artikelen waarin een afname van de

criminaliteit werd geconstateerd (met name in Vysjinskij's artikel *De justitiële organen in de strijd voor het socialisme* uit 1936)⁹ werd deze toegeschreven aan de vestiging van socialistische maatschappelijke verhoudingen. Die verklaring zegt op zichzelf weinig over de werkelijke oorzaken van de daling in de criminaliteit. Zo spreekt Vysjinskij noch over de sterk gestegen repressie tijdens de collectivisering van de landbouw (1929–1933) en de als gevolg daarvan ontstane hongersnood, noch over de administratieve deportaties die veel voorkwamen tijdens die collectivisering en die ook daarna nog mogelijk waren.

De theorie dat de criminaliteit als maatschappelijk en politiek probleem zal zijn verdwenen in de fase van het communisme en dat de criminaliteit zal afnemen in de fase waarin de communistische maatschappij geleidelijk naderbij komt, staat nog steeds centraal in de criminologische theorieën die in de Sovjetunie opgeld doen. Zo leert het in 1988 verschenen leerboek over de criminologie: 'Criminaliteit is een historisch voorbijgaand, veranderlijk, sociaal en strafrechtelijk verschijnsel van de klasse-maatschappij'.¹⁰ Het leerboek stelt kort samengevat: in de Sovjetunie wordt criminaliteit niet opgevat als een maatschappelijk verschijnsel dat in iedere maatschappij bestaat op grond van factoren, gelegen in de sociale structuren en in de mensen zelf, maar de oorzaak ervan wordt gezocht in de omstandigheid dat de communistische maatschappij nog niet bestaat (de restanten van het verleden) en in fouten en vergissingen die (ook in de USSR) worden gemaakt. 'Met de opbouw in de USSR van de communistische maatschappij zal de criminaliteit er geheel en voorgeod verdwijnen.'¹¹

De verklaringen voor het bestaan van criminaliteit zijn genuanceerder dan vroegere verklaringen waarin het verschijnsel alleen werd toegeschreven aan de restanten van het verleden in het bewustzijn van (een deel van) de bevolking. Niet ontkend wordt dat een zeker deel van de misdrijven wordt gepleegd op grond van bepaalde eigenschappen van personen, los van de sociale structuur, maar dit soort (biologische) oorzaken wordt niet gezien als oorzaak voor criminaliteit als maatschappelijk verschijnsel. Biologische oorzaken leiden slechts tot 'excessen', die ook in een communistische maatschappij kunnen voorkomen.

Het grootste bezwaar tegen de in de Sovjetunie verkondigde criminaliteitstheorieën is, dat ze niet

gebaseerd zijn op een deugdelijke analyse van gegevens uit de criminele statistiek; hierdoor zijn de theorieën niet toetsbaar, immers het hoofdargument is dat de criminaliteit daalt.

Verder wordt geen aandacht besteed aan de vergeleken met het Westen veel sterkere sociale controle en aan de sterke politiecontrole, mede mogelijk gemaakt door het bestaan van interne paspoorten, aan het feit dat de gemiddelde strafmaat in de USSR veel hoger is dan in veel Westerse landen met als gevolg dat het aantal gedetineerden per hoofd van de bevolking in de USSR veel hoger is dan in het Westen gebruikelijk is, dat de doodstraf frequent wordt toegepast, kortom dat in de Sovjetunie de strafrechtelijke repressie nog steeds sterk is. Andere redenen die van invloed zijn op de omvang van crimineel gedrag zijn de sterke grenscontrole en de onaantrekkelijkheid van de niet vrij inwisselbare roebel voor de internationaal werkende, georganiseerde misdaad (drugsgebruik is niet wijd verbreid in de USSR, al is wel gebleken dat het meer voorkomt dan de autoriteiten vroeger wensten toe te geven).¹²

Al deze factoren samen kunnen er toe leiden dat de omvang van het crimineel gedrag in de Sovjetunie minder sterk stijgt dan in Westerse landen. Vele van genoemde beperkingen hangen samen met de aard van het socialisme, zoals dat in de USSR wordt beleden. Zo zei Lenin reeds dat om met de misdaad af te rekenen 'tijd nodig is en een ijzeren hand'.¹³ Zo de werkelijke cijfers over de omvang van de criminaliteit er al op zouden wijzen dat de sovjet-autoriteiten er in zijn geslaagd de criminaliteit binnen zekere maatschappelijk aanvaardbare grenzen te houden, dan lijkt de belangrijkste oorzaak hiervan te zijn gelegen in het sterk repressieve systeem.

Onder Gorbatsjov krijgen echter ook minder dogmatische criminologen ruimte om hun theorieën te verkondigen. Zo verscheen in een Estisch blad in 1987 een artikel waarin in het kort werd gesteld dat er ook binnen het socialisme tegenstellingen voorkomen, die ervoor verantwoordelijk zijn dat de primitieve theorie dat de criminaliteit onder het socialisme daalt niet opgaat.¹⁴

Omvang van de criminaliteit

De totale omvang van de criminaliteit is in ieder

land onbekend, omdat veel criminaliteit verborgen blijft voor de politie of de gerechtelijke instanties. In de meeste landen worden gegevens verzameld over het aantal ter kennis van de politie gekomen strafbare feiten, over het aantal opgespoorde daders en over het aantal strafrechtelijke veroordelingen. Omdat het opsporingspercentage in de meeste landen laag is (bijvoorbeeld in de USA en in Nederland niet veel meer dan twintig procent) en ook omdat veel strafbare feiten – ook als de dader bekend is – niet resulteren in een veroordeling, is het aantal veroordelingen veel lager dan het aantal ter kennis van de politie gekomen strafbare feiten.

In de Sovjetunie lag dat tot enige jaren geleden wezenlijk anders, omdat tot 1983 de politie veelal de registratie van de aangifte van een misdrijf weigerde als de dader niet bekend was of waarschijnlijk niet bekend zou worden (bijvoorbeeld bij zakkenrollerij). Dit leidde er toe dat het opsporingspercentage boven de 90% lag. De politie handelde zo omdat dergelijke gegevens gehanteerd werden als belangrijk criterium ter beoordeling van de kwaliteit van de politie.

In 1983 heeft het Presidium van de Opperste Sovjet van de USSR aan de Prokuratura en het Ministerie van Binnenlandse Zaken opgedragen te streven 'naar een volledige uitroeiing van feiten van het niet-registreren van misdrijven en een beslissende omwenteling in het werk met betrekking tot de opsporing van misdrijven'.¹⁵ Ter uitvoering hiervan heeft men binnen de politie een sterke scheiding aangebracht tussen de afdeling waar burgers worden ontvangen om aangifte te doen van een strafbaar feit en de opsporingsdiensten. Volgens de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken A.A. Vlasov lag het opsporingspercentage begin 1988 nog op 83%, maar was het over heel 1988 gedaald naar 70%.¹⁶ Dit percentage, dat alleen slaat op misdrijven volgens de sovjet-definitie van die term, is nog steeds erg hoog, omdat veel kleine misdaad niet onder die definitie valt. Zoals later nog zal blijken is het totale aantal strafrechtelijke veroordelingen op het ogenblik ongeveer gelijk aan ongeveer de helft van de geregistreerde strafrechtelijke criminaliteit.

Een tweede euvel in de criminaliteitsstatistiek was dat een misdrijf reeds als opgespoord gold als de akte van beschuldiging, die na beëindiging van het vooronderzoek door een vervolgingsambtenaar wordt opgesteld, gereed was. Omdat tot aan de rechtszitting

geen enkele controle wordt uitgeoefend door een rechter op de, grotendeels onder de politie of de Prokuratura vallende, opsporings- en vervolgingsambtenaren leidde deze gewoonte tot onwettige arrestaties. Daarom geldt sinds 1 januari 1988 voor de statistiek een zaak pas als opgespoord als de Prokuror, die het toezicht uitoefent op de vervolgingsambtenaren (die veelal tot het Ministerie van Binnenlandse Zaken behoren, waar ook de politie onder valt), de akte van beschuldiging heeft bekrachtigd en de zaak is overgedragen aan de rechtbank.¹⁷ Dit heeft wellicht enig positief effect op het aantal onwettige arrestaties.

Als een strafbaar feit is begaan en de dader is opgespoord, volgt niet steeds een veroordeling. De sovjet-staat kent een heel scala aan niet-strafrechtelijke reacties op misdrijven. Over de mate waarin hantering van deze middelen het aantal veroordelingen kan beïnvloeden getuigt de halvering van het aantal veroordelingen tussen 1958 (1.030.000) en 1960 (510.000) als gevolg van de reactivering van de kameradenrechtbanken in 1959. Voorzover valt na te gaan, is na 1960 het aantal strafzaken dat behandeld wordt door de kameradenrechtbanken steeds ongeveer 500.000 gebleven.¹⁸

Verder kunnen wijzigingen in het beleid een grote invloed hebben op de misdaadstatistiek, voorzover die blijkt uit het aantal veroordelingen. Die beleidswijzigingen (bijvoorbeeld de huidige anti-alcoholcampagne, ingezet in 1985; de anti-corruptie-campagne, ingezet in het begin van de jaren tachtig) kunnen zorgen voor een verhoging van het aantal veroordelingen. Vaak is slechts sprake van een tijdelijke campagne. Zo verdrievoudigde het aantal veroordelingen wegens corruptie (vooral steekpenningen) in 1962, maar het jaar daarna was het aantal veroordelingen weer op het oude peil. Ondanks alle drukte die er nu wordt gemaakt over de vervolging van dit misdrijf is het aantal tot de kennis van de politie gekomen gevallen van omkoperij op het ogenblik laag: Vlasov geeft voor 1987 slechts 7800 gevallen, terwijl dit aantal in 1988 onder de 5000 lag, even laag als onder Breznev het geval was.¹⁹

Van langere duur was de 'law and order' campagne, ingezet onder Breznev in 1966, ter bestrijding van hooliganisme (art. 206 WvS RSFSR). Tot 1966 maakte dat - vaag omschreven - delict ongeveer 10% uit van alle veroordelingen. Van 1966

Tabel 1: Geregistreeerde misdaad van 1984 tot 1988 (in duizendtallen)

	1984	1985	1986	1987	1988
Totale aantal misdrijven	2003	2084	1988	1799	1867
Moord en doodslag	20,5	18,7	14,8	14,7	16,7
Zwaar letsel	44,4	38,4	29,1	28,3	37,2
Verkrachting	21,6	19,4	18,5	16,8	17,7
Zware misdrijven tegen persoon	86,5	76,5	62,4	59,8	71,6
Alle vermogensmisdrijven				801,0	
Berovingen	13,2	12,2	9,1	9,0	12,9
Openlijke diefstal	69,3	61,2	45,5	46,5	67,1
Diefstal social. eigendom ²³	185,9	189,6	147,4	132,4	165,3
Diefstal persoonlijk eigendom	421,0	453,4	394,0	401,6	548,5
Verduistering social. eigendom				97,0	87,5
Speculatie				43,4	45,2
Oplichting				23,9	21,5
Zelfstoken van alcohol				117	
Verkeersmisdrijven				116,4	129,0
waarvan dodelijke ongevallen				18,5	22,5
Hooliganisme	205	194	165,4	133	

tot 1976 lag dat percentage rond de 25%. In 1977 daalde dit percentage, onder invloed van een wetwijziging waardoor meer ruimte werd geschapen voor een administratiefrechtelijke afdoening van dit delict, tot de helft. Dat niveau (ongeveer 10% van alle veroordelingen) bleef daarna ongewijzigd.²⁰ In 1986 was het bijvoorbeeld minder dan 11%. Verder kunnen amnestiebesluiten incidenteel een grote invloed hebben op het totale aantal veroordelingen in een bepaald jaar.

Enige voor de Sovjetunie zeer ongebruikelijke, absolute cijfers over het aantal strafrechtelijke veroordelingen in de eerste helft van 1987 stonden in Izvestija van 10 oktober 1987. Een vervolg hierop werd gepubliceerd in het statistisch jaarboek voor 1987, (zie tabel 2,²¹) praktisch zestig jaar nadat dit soort cijfers voor het laatst in een dergelijk jaarboek waren opgenomen. De gegevens zijn verre van volledig en ze hebben slechts betrekking op de laatste jaren. In een artikel in Kommunist van mei 1988 gaf de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken A.A. Vlasov een aantal gegevens over de geregistreeerde misdrijven (het aantal ter kennis gekomen van de politie), in februari 1989 werden deze gegevens aangevuld op een briefing van de generaal majoor van de interne dienst van het Ministerie van Binnenlandse Zaken A. Smirnov (zie tabel 1).²² In de tabellen geven we achtereenvolgens de geregistreeerde

Tabel 2: Aantal personen, veroordeeld op grond van in kracht van gewijsde gegane vonnissen (in duizendtallen)²⁴

	1985	1986	1987
Ontvreemding socialistisch eigendom	192,1	166,7	115,1
Diefstal persoonlijk eigendom	178,2	161,3	123,4
Moord en doodslag	12,6	9,8	9,9
Hooliganisme	161,1	133,9	94,5
Zelfstoken alcohol		100	88
waarvan met doel verkoop	2,0	5,4	6,1
Dodelijke verkeersmisdrijven	29,4	26,5	21,9
Drugsdelicten	25,6	33,6	26,8

Tabel 3: Geregistreeerde en opgespoorde misdrijven en aantal veroordelingen, 1973 tot 1987²⁵

	absolute geregist.	aantallen (in miljoenen) opgespoord	veroordeeld	aantallen geregist.
1973	1,080	1,0		430
1975			84 (80%)	
1976			98	
1977	0,9			
1984	2,003		1,33 (66%)	741
1985	2,084		1,32 (63%)	754
1986	1,988		1,27 (64%)	713
1987	1,799	1,46 (81%)	0,95 (53%)	639,3
1988	1,867	1,286 (70%)		657,1

vergelijking van geregistreeerde, opgespoorde en veroordeelde misdrijven.

Deze gegevens geven eerder enig inzicht in het justitiële beleid dan in de criminaliteit. Ten eerste blijkt dat de wijzigingen in de criminaliteitsregistratie hij de politie in 1983 hebben geleid tot een verdubbeling van de misdaadcijfers vergeleken met de periode daarvoor en daarom kan men eigenlijk de huidige gegevens niet meer vergelijken met vroeger voorzover het gaat om politie-activiteiten naar aanleiding van aangiftes van burgers. In 1977 maakten misdrijven tegen persoonlijk eigendom misschien een 15% van de officieel geregistreeerde criminaliteit (120.000 tot 130.000 gevallen) uit, in 1987 was het meer dan 25% en in 1988 30%, maar nu gaat het om 500.000 tot 600.000 gevallen: een viervoudiging van dit aantal. Het aantal veroordelingen steeg echter veel minder en in 1987 werd slechts in zo'n 30% van alle gevallen iemand veroordeeld voor dit delict.

In die zin was die maatregel ook effectief dat zij

leidde tot een opvoering van de opsporingsactiviteiten van de politie en dat resulteerde uiteindelijk ook in een sterke stijging van het aantal veroordelingen. Het valt echter niet te beoordelen in hoeverre ook sprake is van een sterke stijging in de criminaliteit. De gegevens zijn daarvoor onvoldoende. Bovendien ontbreken nog gedegen analyses ervan in de Sovjetunie. Als gevolg hiervan is het niet werkelijk mogelijk antwoord te geven op bijvoorbeeld de vraag of de strenge straffen in de Sovjetunie weliswaar onmenselijk zijn maar toch effectief.

In de huidige discussies rond het sovjet-strafrecht spelen de gegevens echter wel een belangrijke rol. Zo stelt de jurist Sacharov dat de strenge straffen helemaal niet hebben geleid tot een afname van de criminaliteit, maar tot een toename ervan met een derde. Die stijging was echter niet hoger dan de stijging van de bevolking en bovendien is nu de registratie beter dan vroeger, dus in feite kan de criminaliteit best zijn afgenomen. Kijkt men alleen naar de gegevens die bekend zijn, dan kan men betogen dat in de Sovjetunie de invoering van de doodstraf voor moord onder verzwarende omstandigheden effectief is geweest: in 1928 waren er 15.568 (10,2 per 100.000 inwoners) veroordelingen, in 1955 waren dat er 8.560 (4,4) en in 1987 9.900 (3,5).²⁶

Onder invloed van de anti-alcoholcampagne, ingezet in 1985 (zie hiervoor het artikel van M.R. van den Toorn elders in dit nummer), is het aantal zware misdrijven tegen de persoon (moord en doodslag, zwaar lichamelijk letsel, verkrachting) sterk gedaald (zie tabellen 1-3).²⁷ Tegelijkertijd is het aantal veroordelingen wegens het stoken van alcohol (samogonovarenie) sterk gestegen, zodat het uiteindelijke gevolg was dat het totale aantal strafrechtelijke veroordelingen weinig veranderde, maar wel de aard van de delicten en met name ook het aantal veroordelingen tot een vrijheidsstraf omdat dat zelf bereiden van alcohol (waarvoor in 1986 meer dan 100.000 personen werden veroordeeld) veelal wordt afgedaan met een lichte straf. Die gegevens tonen ook aan dat bepaalde maatregelen direct effect kunnen hebben, maar de vraag is alleen hoelang die effecten kunnen duren.

In 1987 was er een traditionele amnestie ter gelegenheid van de herdenking van de Oktoberrevolutie van 1917 en dat heeft geresulteerd in een relatief gunstig plaatje wat het aantal strafrechtelijke veroordelingen betreft, dat daalde in vergelijking met de

jaren 1984 tot 1986 met 30 tot 40%, terwijl het aantal geregistreerde misdrijven met niet veel meer dan 11% daalde.

In 1988 steeg het aantal zware misdrijven weer aanzienlijk, maar het bleef lager dan in 1984 het geval was. Deze stijging wordt door de instanties deels toegeschreven aan de sterke kritiek in de media op de justitiële organen: veel journalisten begonnen in de afgelopen drie à vier jaren harde criminelen en perfide moordenaars af te schilderen als onschuldige lammetjes en de justitiële autoriteiten als obscurantisten en slaggers, enzovoort. Dit resulteerde in een afzwakking van de strijd tegen de misdaad, waarvan de resultaten nu zichtbaar worden.²⁸ Anderen schrijven die stijging echter toe aan de op zichzelf juiste, scherpe daling in de gevangenisbevolking en dat laatste achten zij ondanks alles een goede maatregel, zoals bijvoorbeeld V.V. Bakatin, sinds oktober 1988 minister van Binnenlandse Zaken van de USSR.²⁹ Waarschijnlijk is ook de sterke stijging van het aantal misdrijven tegen persoonlijk eigendom deels een gevolg van de amnestie: dit soort misdrijven wordt vooral gepleegd door ex-gedetineerden en ook door jongeren die geen toegang hebben tot socialistisch eigendom.³⁰ Verder spelen de reeds besproken wijzigingen in de registratie van misdrijven een rol.

De repressie

Tot in 1934 werd de term straf niet gebruikt, maar in plaats daarvan de term maatregel van maatschappelijke verdediging. In de term straf zit een element van vergelding, maar de straf heeft ook tot doel de verbetering en heropvoeding van de veroordeelden in de geest van een oprechte houding tegenover de arbeid, een stipte naleving van de wetten en achting voor de regels van het socialistische samenleven en de voorkoming van het plegen van nieuwe misdrijven door de veroordeelde en door andere personen. De strafrechtelijke sancties worden onderscheiden in straffen en dwangmaatregelen van medische aard (zie voor die maatregelen art. 11 Beginselen). Hieronder worden achtereenvolgens de negen belangrijkste straffen behandeld.

Doodstraf

De sovjet-opvattingen over de doodstraf zijn ambivalent. Lenin zei hierover: 'Geen revolutionaire regering kan het doen zonder de doodstraf en het wezen van de kwestie is slechts tegen welke klasse het wapen van de doodstraf is gericht'. Los van de politieke omstandigheden achtte Lenin het meer een kwestie van doelmatigheid. 'Voor ons wordt deze kwestie bepaald door de doelmatigheid. Het spreekt voor zich dat de sovjet-macht de doodstraf niet langer handhaaft dan de noodzaak vereist.'³¹ Deze tweeslachtige houding leidde tot een kortstondige afschaffing van de doodstraf in 1917, 1920 en 1947.

Na de herinvoering in 1950, en vooral onder Chroesjtsjov, overheerste een sterke tendentie tot uitbreiding. In 1950 stond de doodstraf slechts op enige politieke delicten, zoals landverraad, spionage, terrorisme, banditisme. Daarna werd hij ook mogelijk voor doodslag onder verzwarende omstandigheden (1954) en voor enige gekwalificeerde vormen van misdrijven gericht tegen het economische systeem: valsemunterij, speculatie, ontvreemding van staatseigendom, aanneming van smeergelden en voor enige misdrijven tegen de persoon: verkrachting, aanslag op het leven van een politie-agent of lid van de vrijwillige volkswacht (1961/1962).

Volgens het ontwerp van het nieuwe strafrecht van 1989 (zie ook het artikel van Datsjkov elders in dit nummer) wordt de doodstraf beperkt tot enige misdrijven tegen de staat (landverraad, spionage, terroristische actie, sabotage), moord onder verzwarende omstandigheden, verkrachting van kleine kinderen. De doodstraf is niet mogelijk ten aanzien van personen die minderjarig waren tijdens het plegen van het misdrijf (dat was reeds zo), vrouwen (dat was: zwangere vrouwen) en mannen die bij het uitspreken van het vonnis de 65-jarige leeftijd hebben bereikt.

Als de doodstraf mogelijk is, wordt de strafzaak aanhangig gemaakt bij een hogere rechtbank.³² Sinds 1970 is deelneming van een verdediger verplicht vanaf het moment dat de beschuldigde is ingelicht over de sluiting van de vervolging en de zaak klaar is voor de terechtzitting, tenzij de beschuldigde zelf zijn verdediging wil voeren (art. 22 Beginselen Strafvordering). Is de doodstraf uitgesproken, dan is nog cassatie mogelijk, tenzij de zaak in eerste aanleg was

behandeld door de straffkamer van een Opperste Rechtbank (van een unierepubliek of van de USSR). Blijft de doodstraf gehandhaafd, dan mag die pas worden voltrokken nadat geen gratie is verleend.

Het aantal jaarlijks uitgesproken doodvonnissen wordt sinds 1934 niet meer gepubliceerd. Uit enige regionale gegevens blijkt echter dat dit aantal in de jaren zestig tweeduizend of meer was. Dit was in de eerste helft van de jaren zeventig waarschijnlijk niet veranderd.³³ In cassatie wordt vaak een doodvonnis omgezet in vijftien jaar vrijheidsberoving. Dit omzetten gebeurt ook vaak naar aanleiding van een gratieverzoek. In het laatste geval kan sinds 1986 omzetting plaats vinden in een vrijheidsstraf van twintig jaar.³⁴ Uiteindelijk wordt misschien een derde van alle doodvonnissen voltrokken (door een nekschot op een onverwacht moment).

Dr. Löwenhardt heeft in januari 1989 in Moskou gehoord dat er in 1988 400 doodvonnissen zijn voltrokken.³⁵ De meeste doodvonnissen worden uitgesproken voor delicten tegen het leven. Het aantal wegens economische delicten uitgesproken doodvonnissen wisselt (waarschijnlijk) sterk: veel onder Chroesjtsjov en mogelijk ook in de anti-corruptie campagne van de laatste jaren. In de pers overheersen berichten over doodvonnissen wegens economische misdrijven. Daarnaast wordt de doodstraf ook veel toegepast bij oorlogsmisdrijven.³⁶

De publieke opinie en veel personen in de rechterlijke macht en de prokuratura zijn sterk voor de doodstraf. Volgens S. Samojlov, een hoge functionaris binnen de Prokuratura, was er tijdens de discussies over het ontwerp van de nieuwe strafwetgeving geen enkel voorstel bij de Prokuratura binnengekomen om de doodstraf af te schaffen.³⁷ Waarschijnlijk is alleen een groot aantal advocaten en een deel van de spraakmakende intelligentsia echt tegen de doodstraf; ook in rechtswetenschappelijke literatuur kan men een enkel pleidooi tegen de doodstraf aantreffen.³⁸ Er bestaat echter in de USSR geen (openlijke) abolitionistische stroming, zoals in enige andere socialistische landen.³⁹

Overheersend lijkt de opinie dat of de doodstraf vaker moet worden toegepast of dat afschaffing ervan voortijdig is, met name omdat het rechtsbewustzijn van de bevolking zeer laag is.⁴⁰ Onder Chroesjtsjov en ook nu wordt ook gesteld dat het strafrecht wel gehumaniseerd moet worden, maar dat wil nog niet

dat het persé humaan moet zijn tegenover criminelen: de strijd tegen de zware misdaad is op zich ook een kwestie van humanisering van het strafrecht.⁴¹

Vrijheidsberoving

Vrijheidsstraffen mogen worden opgelegd voor een termijn van minimaal drie maanden (door het ontwerp verhoogd tot zes maanden) tot tien jaar, soms (maar nooit voor minderjarigen) vijftien jaar. Het ontwerp maakt ook hechtenis mogelijk voor een periode tot een maand.

Voor ieder delict gelden speciale minima en maxima. Vrijheidsstraffen waren sinds het einde van de jaren dertig voorzover het het strafrecht betreft, de meest gebruikte sancties (rond de 50% van alle strafvonnissen). Na 1982 begon het aantal sterk af te nemen, deels door wijzigingen in de strafwetgeving (verhoging van de maxima voor verbeteringsarbeid en voor de boetes) en door de afname in de geweldscriminaliteit onder invloed van de anti-alcoholcampagne van 1985 (zie tabel 4).

Sinds 1929 overheersen in de vrijheidsstraffen de langgestraften (in de provincie Saratov waren in 1950 zelfs bijna 60% van alle veroordelingen tot een vrijheidsstraf vonnissen tot straffen van meer dan vijf jaar). Kortgestraften (in het sovjet-spraakgebruik tot en met een jaar) vormen sinds 1962 ongeveer 10% van alle veroordelingen tot vrijheidsberoving (zie tabel 5 en 6). Met andere woorden, de gemiddelde vrijheidsstraf is in de Sovjetunie zeer hoog vergeleken met Nederland. We moeten daarbij wel bedenken dat een korte vrijheidsstraf (maximaal normaal vijftien dagen) buiten het strafrecht mogelijk is en wel in het kader van de berechting van administratieve rechtsschendingen (niet bekend is echter of dat zogenaamde administratieve arrest vaak wordt toegepast).

Bijna alle vrijheidsstraffen zijn veroordelingen tot vrijheidsberoving, uit te zitten in een door de rechter vastgestelde soort arbeidsverbeteringsinstelling (een strafdorp). Echte gevangenisstraffen komen niet veel voor (misschien 1% van alle veroordelingen). De arbeidsverbeteringsinstellingen komen voor in verschillende soorten. Deze worden opgesomd in artikel 23 Beginselen strafwetgeving en in artikel 11 ev. van de Beginselen Arbeidsverbeteringswetgeving:

- A. Arbeidsopvoedingskolonies voor minderjarigen;⁴⁴
- B. Voor meerderjarige mannen:

Tabel 4: Aandeel (in %) van de vrijheidsstraffen in alle straffen⁴²

in percentages absoluut				
1920-1924	rond 20%	1981	53	560.000
1925-1928	rond 35%	1982	58,4 (RSFSR)	700.000
1929-1931	tussen 10 en 13%	1983	52,9	680.000
1932-1936	stijging naar 40%	1984	49 (RSFSR 50,6)	650.000
1936-1940	rond 40%	1985	42	550.000
1941-1944	rond 60%	1986	37,6	480.000
1962-1970	tussen 50 en 60%	1987	34 (RSFSR 34)	320.000
1976	57	1988	32	320.000

Tabel 5: Gemiddelde lengte van alle vrijheidsstraffen (in jaren)

1919-1920	3	1950-1954	5,5	1984	3,3
1922-1924	1,3	1955-1959	3,9	1986	3,4
1925-1928	0,8	1960-1964	2,7	1987	3,5
1929-1931	2,1	1966-1969	3,1		
1932-1935	4,0				

Tabel 6: Lengte van de vrijheidsstraffen, 1966-1987 (alle straffen = 100%)⁴³

Jaar	Witrusland		RSFSR		USSR
	1966	1971	1984	1987	1986
Aandeel					
vrijheidsstraffen	44,8	38,9	50,5	34,0	37,6
Meer dan 5 jaar	3,6		6,6	5,2	6 (waarvan 0,8 meer dan 10 jaar)
3 tot 5 jaar	8,9		11,6	9,1	10
Tot en met 3 jaar	31,4	28,5	32,3	19,7	21

1. Arbeidsverbeteringskolonies-nederzettingen:
 - a. voor personen die geen opzettelijk misdrijf hebben begaan (bijvoorbeeld verkeersmisdrijven);
 - b. voor personen die een opzettelijk misdrijf hebben begaan dat niet zwaar is en staat opgesomd in art. 23 Beginselfen;
2. Arbeidsverbeteringskolonies met een algemeen regime: voor de andere, niet zware, misdrijven;
3. Arbeidsverbeteringskolonies met een verzwaard regime: personen voor de eerste maal veroordeeld voor een zwaar misdrijf (behalve bijzonder gevaarlijke misdrijven tegen de staat);
4. Arbeidsverbeteringskolonies met een streng regime: bijzonder gevaarlijke misdrijven tegen de staat en recidivisten;

5. Arbeidsverbeteringskolonies met een speciaal regime: bijzonder gevaarlijke recidivisten. Hiernaast is het mogelijk dat men tijdens het uitzitten van de straf wordt overgeplaatst naar een:

6. Kolonie-nederzetting voor personen standvastig op weg naar verbetering (art. 14 Beginselen Arbeidsverbeteringswetgeving).

Voor vrouwen⁴⁵ bestaan minder variaties in het regime, voor minderjarigen ook.

Over veranderingen in het regime beslist de rechter, maar de plaats waar men zijn straf uitzit wordt bepaald door het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Hierbij was het officiële uitgangspunt dat men bij een eerste veroordeling zijn straf zou uitzitten in de republiek of provincie waar men voor de arrestatie woonde. In 1987 zijn de mogelijkheden om veroordeelden buiten republiek of provincie te plaatsen aanzienlijk verruimd 'met als doel een succesvollere verbetering en heropvoeding'.⁴⁶

In een arbeidsverbeteringskolonies-nederzetting is geen bewaking, wel toezicht; de bewoners hebben bewegingsvrijheid van zonsopgang tot zonsondergang op het hele grondgebied van de kolonie en buiten dat grondgebied (maar binnen de provincie) met toestemming; ze dragen eigen kleding en krijgen de beschikking over geld. Ze kunnen toestemming van de administratie krijgen om met hun gezin in de kolonie te wonen (art. 20 Beginselen arbeidsverbeteringswetgeving).

In de overige arbeidsverbeteringskolonies bestaat een geleidelijk toenemend aantal beperkingen met betrekking tot de beschikking over geld (art. 23); bezoek (art. 24); kort verlof (art. 24¹); ontvangst van brieven en pakjes (artt. 25 26), enzovoort. Het gemiddelde woonoppervlak per gedetineerde (de norm) is twee vierkante meter. Hoe strenger het regime, des te sterker zijn de beperkingen. Bovendien is het geven van gunsten (art. 33) en het toedienen van sancties (art. 34) breed ontwikkeld. Onder Gorbatsjov is men begonnen met een zekere humanisering van het strafregime, althans dat zou men kunnen concluderen uit het in 1988 schrappen van de bepaling dat personen, die tijdens het uitzitten van een straf in een kolonie met een speciaal regime eenzaam worden opgesloten, voeding krijgen volgens verlaagde normen.⁴⁷ Iedere gedetineerde moet werken (art. 27). Het werk wordt

(in theorie) betaald volgens de gewone regels (art. 29) met inhouding van de gemaakte kosten voor onderhoud en kleding (dat komt neer op de helft van het loon).

De straffkampen hebben niet alleen een functie voor de heropvoeding van de gedetineerden, maar ze hebben ook een zuiver economische functie. Dit werd voor het eerst in een decreet neergelegd van 11 juli 1929, dat eiste dat de kampen en andere straffkolonies self-supporting moesten zijn en dat zij zich vooral moesten bezighouden met het kappen van bomen en met de bouw van fabrieken en steden en van andere grote investeringsprojecten, in het bijzonder in Siberië en in andere streken met ongunstige arbeidsomstandigheden.⁴⁸ Deze produktie-oriëntatie van het systeem van de arbeidsverbeteringsinstellingen bestaat nog steeds, zoals blijkt uit interviews met ex-gevangenen en ook uit journalistieke artikelen in de sovjet-pers over het leven in de kampen.⁴⁹ Naast opvattingen over de meest gewenste strafpolitiek heeft deze produktie-oriëntatie een belangrijke invloed gehad op de omvang van de kampbevolking in de USSR.

Het totale aantal gedetineerden wordt in de Sovjetunie sinds 1930 (toen dit aantal steeg tot boven de 300.000 personen) niet gepubliceerd. Dat wil nog niet zeggen dat hierover niets valt te zeggen. Schattingen die erover in het westen zijn gedaan voor de afgelopen twintig jaar lopen uiteen van een tot twee miljoen en soms tot vier miljoen personen. Een aantal van rond anderhalf miljoen is het meeste in overeenstemming met wat bekend is over het aantal strafrechtelijke veroordelingen tot vrijheidsstraffen voor een gemiddelde duur van tegen de drie jaar. In de afgelopen drie jaar is dat aantal met 40% gedaald,⁵⁰ omdat het aantal strafvonnissen en vooral de toepassing van vrijheidsstraffen afneemt.

Waarschijnlijk waren er op 1 januari 1989 zo'n 800.000 tot 1.000.000 mensen opgesloten in de straffkampen. De daling wordt nog bevorderd door de omstandigheid dat het oude systeem van compensatie van hard werk door vervroegde invrijheidstelling weer op experimentele basis is ingevoerd. Naast ideeën over humanisering van het strafrecht speelt hierbij een rol dat de economie steeds meer overgaat op intensieve arbeid, waarbij het noodzakelijk is de beschikbare arbeidskracht optimaal in te zetten. In de

Tabel 7: Termijnen in vonnissen van de gedetineerden in percentages van de gedetineerdenpopulatie in 1989 ⁵¹

10 tot 15 jaar	9
5 tot 10 jaar	36,7
3 tot 5 jaar	30,6
1 tot 3 jaar	21,4
een jaar	1,7
tot een jaar	0,5

Tabel 8: Redenen voor veroordeling van de gedetineerden in 1989 in percentages

Misdrijf tegen persoonlijke eigendom	16,9
Hooliganisme	11,8
Moord en doodslag	11,5
Zwaar letsel	10,1
Diefstal staatseigendom	9,8
Verkrachting	8,6
Beroving	6,5
Open diefstal	5,7
Verduistering staatseigendom	2,0
Andere misdrijven	17,1

tabellen 7 en 8 zijn achtereenvolgens de termijnen en de redenen voor veroordeling opgenomen. In tabel 9 volgt nog een overzichtje van misdrijven die werden gepleegd in de kolonies.

Naast personen die een straf uitzitten zijn ook andere personen van hun vrijheid beroofd door de toepassing van dwangmaatregelen met een medisch of opvoedend karakter. Een medische dwangmaatregel wordt toegepast voor personen die een sociaal gevaarlijke handeling hebben gepleegd die hen niet kan worden toegerekend omdat zij ontoerekeningsvatbaar waren bij het plegen van de handeling of die krankzinnig zijn geworden daarna (art. 11 Beginselen; dit is vergelijkbaar met TBS in Nederland). Een geesteszieke is of nooit strafbaar geweest omdat hij ontoerekeningsvatbaar was op het moment van het plegen van het delict of hij kan (vooralsnog) niet worden gestraft omdat hij later geestesziek is geworden. In dat geval is bestraffing mogelijk na de genezing. Hoe vaak een dwangmaatregel tegen een geesteszieke door de strafrechter wordt bevolen is niet bekend.

Vrijheidsbeperking

De straf die in het ontwerp vrijheidsbeperking wordt genoemd, is twintig jaar geleden ontstaan als een van de varianten van de voorwaardelijke veroordeling. Wat de voorwaardelijke veroordeling betreft gaat het sovjet-recht uit van tamelijk klassieke opvattingen, maar de term is wezenlijk van karakter veranderd door de invoering van de voorwaardelijke veroordeling met verplichte tewerkstelling in 1970. Dit was eigenlijk geen voorwaardelijke veroordeling maar een nieuwe strafsoort en het is in het ontwerp een echte straf geworden, namelijk 'vrijheidsbeperking'.

Het is een veroordeling tot het verrichten van dwangarbeid ergens in de USSR, met als sanctie bij niet werken of onbehoorlijk werk: opsluiting in een strafkamp.⁵² Het maximum is drie jaar (opzettelijke misdrijven), soms vijf jaar. De plaats wordt aangegeven door het Ministerie van Binnenlandse Zaken, dat in beginsel vrij is bij de keuze van de plaats waar wordt gewerkt.⁵³ Veelal worden de tot deze straf veroordeelden gebruikt voor grote investeringsprojecten. Een variant van deze strafvorm wordt reeds gebezigd sinds 1963, toen gedetineerden onder bepaalde voorwaarden vóór ommekomst van de termijn van hun vrijheidsstraf in vrijheid konden worden gesteld met verplichte tewerkstelling voor het strafrestant (zie nu art. 44² Beginselen).

Deze voorwaardelijke straf werd tot 1985 uitgesproken in 10% of meer van alle strafvonnissen, maar dit aantal was in 1986 gedaald tot 7,4% van alle straffen.⁵⁴ Het bestaan van deze 'voorwaardelijke straf' zorgt ervoor dat de autoriteiten steeds zo'n 100.000 (vroeger 150.000 tot 200.000) arbeidsbekwame, meerderjarige burgers tot hun beschikking hebben, die op een flexibeler manier inzetbaar zijn dan gevangenen in strafkampen. Dit aantal is nog groter door toepassing van genoemde maatregel uit 1963 met betrekking tot de vervroegde voorwaardelijke invrijheidstelling (hierover zijn geen gegevens bekend).

Personen die op deze manier zijn tewerkgesteld mogen geen ontslag nemen, ze moeten wonen in het aangewezen gebied (met meldingsplicht) onder toezicht van de politie (een zogenaamde speciale kommanditura). Ze verdienen het normale loon, zelfs ook eventuele speciale toeslagen (bijvoorbeeld bij

werk in het hoge noorden), ze mogen hun gezin meenemen en kunnen vakbondslid worden of blijven, enzovoort. De straf lijkt in vele opzichten op de geleidelijk in onbruik geraakte verbanning.

Verbanning

Verbanning komt reeds lang weinig voor als hoofdstraf, maar wel meer als bijkomende straf. Bijna steeds gaat het hier om de zwaarste vorm: verwijdering uit de woonplaats met verplichte aanwijzing van een andere woonplaats. Er bestaat in beginsel een arbeidsplicht. Betrokkene mag zich zonder toestemming niet buiten het district begeven. Bij de nieuwe codificatie van het strafrecht verdwijnt deze straf. Weliswaar verdwijnt de verbanning als bijzondere strafsoort in het sovjet-strafrecht, maar de vrijheidsbeperking dient althans deels dezelfde doeleinden. Wel is van belang dat verbanning verdwijnt als bijkomende straf, hoewel ook hiervoor nog een alternatief voorhanden is in de vorm van administratieve sancties die mogelijk zijn in het kader van het woon- en vestigingsrecht (zie hieronder bij de alternatieve sancties).

Verbeteringsarbeid

Verbeteringsarbeid (in het Engels meest vertaald met: *corrective labor*, of met: *corrective tasks*) is nader geregeld in art. 25 Beginselen en de artt. 42-45 Beginselen Arbeidsverbeteringswetgeving. In dit geval ondergaat de veroordeelde zijn straf, afhankelijk van het vonnis, op de plaats waar hij op het moment van de veroordeling als werknemer werkte, of op een andere plaats, aan te wijzen door de instanties die de straf uitvoeren (de politie). Deze tweede variant (zo'n 10% van alle gevallen) is bedoeld voor degenen die niet werkten of voor gevallen waarin er bezwaren tegen zijn dat betrokkene zijn oude werk blijft verrichten. In beide gevallen is het uitgangspunt dat de veroordeelde thuis kan blijven wonen. De veroordeelde verbeurt een in het strafvonnis te bepalen gedeelte van zijn totale loon aan de staat (5 tot 20%). Hiernaast is ontslag op eigen verzoek niet toegestaan dan na toestemming van de politie en heeft betrokkene geen recht op vakantie. De periode telt niet mee voor het berekenen van de diensttijd, bijvoorbeeld bij de vaststelling van pensioenrechten

Tabel 9: Overzicht van de opgelegde hoofdstraffen ⁵⁶

	1987	1986	1985	1984	1983	1982
Doodstraf	onbekend					
Vrijheidsberoving	34	37,6	42	49	52,9	58,4*
Vrijheidsbeperking		7,4			10,1	
Verbeteringsarbeid		24,2			18,8	15,6*
Subtotaal		69,2			81,8	
Boete	17,1	16,0	9,7	7,2	5	
Subtotaal		85,2				
Uitstel van executie		6,4				
Andere straffen		8,4				

* gegevens voor de RSFSR

en dergelijke. De maximumduur van deze straf is in 1982 van een jaar verhoogd naar twee jaar om de rechter meer alternatieven voor de vrijheidsberoving te geven. In 1983 werd verbeteringsarbeid opgelegd in 18,8% van alle veroordelingen, in 1986 in 24,2%.⁵⁵

Andere straffen

De andere straffen (artt. 26-31 Beginselen) spreken voor zichzelf (zie tabel 10). Wel is nog van belang op te merken dat de straf 'confiscatie van het vermogen' als deze in een strafbepaling is opgenomen, steeds de rechter de mogelijkheid geeft het gehele vermogen verbeurd te verklaren.

Alternatieve sanctiesystemen

Het sovjet-recht is er, als instrument van de staat, mede op gericht een nieuwe mens en een nieuwe, communistische, moraal te scheppen. Hoofdstuk V van het partijprogramma, aangenomen op het begin 1986 gehouden 27e partijcongres, stelt als doeleinden: vestiging van een communistische, dat wil zeggen collectivistische en humanistische moraal, onverenigbaar met egoïsme, zelfliefd en zelfzucht, die werkelijk menselijke verhoudingen tussen personen vestigt.⁵⁷ Ook de Grondwet gaat er vanuit dat meer van de burger wordt geëist dan het zich houden aan de expliciete, in de wet neergelegde gedragsregels: hij dient ook 'de regels van het socialistisch samenleven te eerbiedigen, en de titel van burger van de USSR met waardigheid te dragen' (art. 59).

Door het streven naar de nieuwe mens in het recht op te nemen, is de greep van de staat op de burger

zeer groot, hetgeen zijn weerslag vindt in het grote aantal sanctiemogelijkheden dat in het recht buiten het strafrecht om of als aanvulling op het strafrecht is ontwikkeld. Naast strafrechtelijke aansprakelijkheid via een rechtbank (of militair tribunaal) op grondslag van de Wetboeken van Strafrecht bestaan de reeds genoemde administratieve aansprakelijkheid op grondslag van het Wetboek op de Administratieve Rechtsschendingen via de politie of een andere administratieve autoriteit (soms een rechter). Dit soort sancties komt zeer veel voor. Zo werden in 1985 13,6 miljoen gevallen van wetsovertredingen die met alcoholgebruik samenhangen administratief bestraft; in 1987 waren dat 8,1 miljoen gevallen.⁵⁸

Van groot belang is ook de sterke nadruk die wordt gelegd op arbeidsdiscipline. De handhaving van de arbeidsdiscipline geschiedt niet alleen via het stelsel van arbeidsrechtelijke sancties en beloningen. Ook in het woonrecht speelt het streven naar een hogere arbeidsdiscipline een rol. Zo kunnen administratie en vakbondscomité een ongedisciplineerde werker zijn plaats op de urgentielijst voor de verbetering van de woonomstandigheden ontnemen. Gedisciplineerde en goede werkers kunnen eerder in aanmerking komen voor woonruimte. Het arbeidsrechtelijke discipline-recht kent naast gewone arbeidsrechtelijke sancties voor arbeidsrechtelijke vergrijpen ook andere sancties. Zo bestaat de mogelijkheid iemand zijn premie geheel of gedeeltelijk te ontnemen bij ondisciplinair gedrag. Deze arbeidsrechtelijke sanctie kan ook worden toegepast bij wangedrag buiten het werk, zoals de mogelijkheid van depremiëring bij hooliganistisch gedrag op beslissing van de administratie in overleg met het vakbondscomité.⁵⁹ Iemand die het werk verzuimt wordt gekort in zijn vakantierechten. Verder is 'amoreel gedrag' een bijzondere ontslaggrond voor onderwijzend personeel. Soms is ontslag mogelijk wegens ongeschiktheid na een personeelsbeoordeling waarbij niet alleen zakelijke, maar ook de morele en veelal ook de politieke kwaliteiten van de beoordeelde van belang zijn (een systematische personeelsbeoordeling in deze vorm bestaat alleen voor hoger personeel). Het niet herbenoemen van iemand die in dienst is genomen na een zogenaamd konkurs (een vergelijkend examen, concours), kan als sanctie worden gehanteerd voor onconformistisch gedrag. Verwant aan een arbeidsrechtelijke sanctie is de ontneming van academische titels en graden door de

Hoogste Attestatie Commissie. Onder Brezjnev was het heel gebruikelijk dat iemand die zich onwelgevallig gedroeg of wenste te emigreren of een dissident van zijn of haar academische titel werd beroofd en eventueel werd ontslagen. Misschien kan dat onder een aangekondigd nieuw reglement niet meer.⁶⁰

Maatschappelijke sanctiesystemen

Deze vallen grotendeels buiten het recht. Men kan zich daarom bijna nooit op een rechter beroepen als men het niet met een behandeling of een opgelegde sanctie eens is. Hierbij staan soms de sancties zelf centraal, soms de gevolgen van de oplegging ervan. Zo leidt uitsluiting uit de partij veelal ook tot het verlies van de maatschappelijke functie die men tot dan toe bekleedde.

Partijleden staan onder het tuchtrecht van de partij. De partijsancties zijn: een terechtwijzing, (streng) berisping al of niet met een aantekening in het persoonsdossier, uitsluiting uit de partij (art. 9). Soortgelijke sanctiemogelijkheden als binnen de partij bestaan gelden ook in andere maatschappelijke organisaties, bijvoorbeeld in de Komsomol en de vakbonden. Het tuchtrecht is in deze gevallen niet beperkt tot de activiteiten als lid van de partij of de vakbond, maar men kan ook ter verantwoording worden geroepen voor gewoon wangedrag. De statuten van deze organisaties bevatten in de regel een lijst van plichten van de leden. Zo dient een vakbondslid de staats- en arbeidsdiscipline stipt in acht te nemen, de werktijd volledig en rationeel te gebruiken, te strijden tegen schendingen van de arbeidsdiscipline, voor de vestiging van een gezond leven, tegen anti-maatschappelijke verschijnselen en andere restanten van het verleden. Een lid van Komsomol moet bijvoorbeeld een voorbeeld zijn in werk en studie en eerlijk en waarheidslievend zijn.

De kameradenrechtbanken zijn het meest sprekende voorbeeld van maatschappelijke aansprakelijkheid. Ze speelden een zekere rol tijdens de burgeroorlog en tijdens de collectivisering van de landbouw en, ter handhaving van de arbeidsdiscipline, gedurende de jaren dertig, maar in 1940 werden ernstige schendingen van de arbeidsdiscipline (arbeidsverzuim, te laat komen op het werk, eigenmachtig ontslag nemen) bestempeld tot misdrijven en hierdoor verdwenen de kameradenrechtbanken naar

de achtergrond, hoewel ze formeel wel bleven bestaan. In 1959 veranderde dit nadat Chroesjtsjov op het 21e partijcongres had opgeroepen tot een herleving van de kameradenrechtbanken als maatschappelijke organen voor misdaadpreventie en voor de vorming van de burger. Aanvankelijk werden de kameradenrechtbanken en ook de andere vormen van bemoeiing van maatschappelijke organisaties met bestrijding van ongewenst gedrag gezien als het begin van het afsterven van de staat en het recht en de overgang naar een situatie waarin deze taken geheel in handen zouden liggen van de maatschappij (als een geleidelijke overgang naar de communistische maatschappij, zonder een staat en zonder een rechts-systeem). Na de val van Chroesjtsjov in 1964 verdween deze ideologische fundering van de maatschappelijke aansprakelijkheid naar de achtergrond en werd de fundering ervan gevonden in de deelname van de werkenden aan de bescherming van de openbare orde en de verdere ontwikkeling van de socialistische democratie.

Kameradenrechtbanken, die geen onderdeel uitmaken van de rechterlijke organisatie, zijn organen gekozen (in sovjet-stijl in een openbare stemming) door de algemene vergadering van een arbeidscollectief (het totale personeel van een onderneming), de bewoners van een woonwijk of de leden van een kolchoz. Ze bestaan uit tenminste vijf personen. Een kameradenrechtbank behandelt zaken op voorstel van andere maatschappelijke organen of organisaties (vakbondscomité, vrijwillige volkspolitie, groepen en posten van volkscontrole, straat- of huizencomités, enzovoort), uitvoerende comités van plaatselijke sovjets en andere staatsorganen, directeuren van organisaties, rechtbanken, prokurors of vervolgingsambtenaren en medeburgers of op eigen initiatief. Het in 1977 door de republiekswetgever goedgekeurde Reglement op de kameradenrechtbanken bevat bepaalde procedure-voorschriften, die ook zekere garanties bevatten voor degene die voor de kameradenrechtbank wordt geroepen.

De kameradenrechtbank behandelt overtredingen van de arbeidsdiscipline, openbare dronkenschap en dergelijke, kleine misdrijven en ander onwaardig gedrag (bijvoorbeeld burenruzies), administratieve rechtsschendingen op voorstel van een bevoegd orgaan (bijvoorbeeld de politie). De sancties zijn berispingen, waarschuwingen en dergelijke, publicatie

van de uitspraak in de pers, boetes (meestal tien roebel,⁶¹ soms vijftig roebel), voorstellen tot het nemen van maatregelen (overplaatsing, degradatie, ontslag, afnemen andere voordelen), schadevergoeding betalen (maximaal vijftig roebel, soms meer). Een voorziening tegen een uitspraak van de kameradenrechtbank bestaat alleen bij het vakbondscomité of de plaatselijke sovjet, en, behoudens in uitzonderingsgevallen, niet bij een rechtbank.

In het midden van de jaren zeventig behandelden de toen ongeveer 300.000 kameradenrechtbanken in totaal anderhalf miljoen zaken per jaar, waarvan 1/3 strafbare feiten inhielden, 1/3 administratieverechtsschendingen, 1/5 schendingen van de arbeidsdiscipline, 1/10 immoreel gedrag. Een boete werd toen opgelegd in ongeveer 1/4 van alle zaken (recentere cijfers bestaan niet). De meest frequente administratieve rechtsschendingen waren toen hooliganisme (ongeveer 300.000 zaken) en dronkenschap (zo'n 100.000). Verder behandelen de kameradenrechtbanken veel gevallen van belediging en laster.⁶²

Een van de grote problemen bij de kameradenrechtbanken en bij andere vormen van lekenrechtspraak is, dat zij gemakkelijk te manipuleren zijn en vaak zullen uitgaan van de schuld van de terechtstaande persoon. In een rechtsstaat horen ze niet thuis.⁶³

Kameradenrechtbanken zijn slechts een van de vele vormen van participatie van de burger in de handhaving van de openbare orde en de vestiging van een communistische moraal. De belangrijkste andere vormen zijn:

- a. de arbeidscollectieven, dat wil zeggen het gezamenlijke personeel van een onderneming, hebben wettelijk een taak bij de zorg voor de arbeidsdiscipline en in de organisatie van het werk voor een communistische vorming; ook fungeren zij als een soort reclasseringsinstellingen;
- b. volkscontrole is een vorm van controle door de staat, gecombineerd met maatschappelijke controle, op de uitvoering van directieven van partij en staat, door het verifiëren van de uitvoering daarvan, door op te treden tegen hen die schade toebrengen aan de staat en door burgers een gevoel van verantwoordelijkheid voor de aangelegenheden van de hele maatschappij bij te brengen.⁶⁴ De volkscontrole bestaat uit een hiërarchisch geordend systeem van comités gevormd door de sovjets (aan de top staat het

Comité van Volkscontrole van de USSR) en uit groepen en posten van volkscontrole gekozen in en door het arbeidscollectief. Comités kunnen, bij schendingen van de staatsdiscipline, bepaalde maatregelen nemen en ook sancties opleggen, zoals een soort van geldboetes tot maximaal de aan de organisatie toegebrachte schade, of ze kunnen iemand schorsen in zijn dienstbetrekking (alleen functionarissen vallen hieronder). De groepen kunnen een maatschappelijke berisping geven of voorstellen om een functionaris aansprakelijk te stellen;

c. bij de (uitvoerende comités van de) lagere sovjets bestaan een reeks commissies die zich met de rechtshandhaving bezig houden. Deze commissies bestaan in de regel uit afgevaardigden, vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties en andere leden, gekozen door de plaatselijke sovjet. De belangrijkste zijn:

– de administratieve commissies. Zij behandelen een deel van de administratieve rechtsschendingen (art. 27 Beginselen Wetgeving Administratieve Rechtsschendingen);

– de commissies voor aangelegenheden van minderjarigen. Deze behandelen strafbare feiten van minderjarigen als deze niet strafrechtelijk worden afgedaan en ook administratieve rechtsschendingen en ander wangedrag van minderjarigen (art. 28 van dezelfde Beginselen);

– de commissies ter bestrijding van drankmisbruik bij de ministerraden en uitvoerende comités van lokale sovjets;⁶⁵

d. er zijn huizencomités (soms straatcomités) bij de huizenblokken met controlebevoegdheden ten aanzien van de bewoners van een huizenblok;⁶⁶

e. een ander karakter hebben de vrijwillige volkswachten die zich vooral bezig houden met politiediensten.⁶⁷ Ze bestaan in organisaties en ook op territoriale basis uit meerderjarige vrijwilligers. Ze kunnen proces-verbaal opmaken, eisen dat het interne paspoort (het verplichte legitimatiebewijs) wordt getoond door schenders van de openbare orde, iemand aanhouden en naar de politie brengen, enzovoort.

Deze opsomming van maatschappelijke organen die zich bezig houden met de handhaving van de orde geeft inzicht in de alomvattendheid van de door de sovjet-politici bevorderde sociale controle. Zij zijn

een uiting van de collectivistische geest waarin de sovjet-burgers dienen te leven.

Wettelijke gevolgen van een veroordeling

Een opsomming van het in de Sovjetunie bestaande sanctiesysteem is niet volledig als men niet ook kijkt naar de gevolgen die een strafveroordeling kan hebben. Hierbij is niet alleen de wettelijke regeling van belang, maar ook de praktijk. Volgens in de Sovjetunie gemaakte berekeningen zou 15% van de volwassen bevolking rondlopen met het stigma van eens strafrechtelijk veroordeeld te zijn.⁶⁸ Dat stigma heeft niet alleen een aantal feitelijke gevolgen, maar ook een aantal wettelijke.

Het administratieve recht kent een aantal restricties in het recht om ergens te wonen of zich ergens te vestigen. Deze restricties kunnen vrij gemakkelijk worden afgedwongen omdat ze hun weerslag vinden in het legitimatiebewijs, dat iedere sovjet-burger van zestien jaar en ouder steeds moet kunnen tonen (het interne paspoort). In het woonrecht geldt de regel dat men bij tijdelijke afwezigheid uit een gehuurde woning zijn woonrechten na zes maanden verliest (art. 29 Beginselen woonwetgeving). Wordt men veroordeeld tot een vrijheidsstraf van langer dan zes maanden, dan verliest men zijn woonrecht op het moment dat het vonnis ten uitvoer wordt gebracht. Woonde de veroordeelde vroeger alleen, dan heeft hij derhalve bij zijn invrijheidstelling geen recht om terug te keren naar de oude woning en daardoor ook geen recht op een vernieuwing van zijn verblijfsvergunning. Woonde hij niet alleen, dan kunnen zijn gezinsleden hem weer toelaten. Veelal zal hij dan een verblijfsvergunning krijgen, tenzij voor hem speciale regels gelden die een administratieve verbanning inhouden.

Administratieve verbanning op grond van de wet of op grond van een besluit van het bevoegd gezag komt voor in een aantal vormen zoals de verwijdering van iemand uit een stad. Voorzover bekend is dat alleen wettelijk geregeld voor Moskou in het Reglement op de Verlening en Ontneming van Verblijfsvergunningen voor de stad Moskou van 25 juni 1964. Art. 23 van die verordening bepaalt dat iemand die over woonruimte beschikt en die toestaat dat een persoon zonder geldig paspoort bij hem inwoont beboet kan worden, maar geschiedt dat systematisch dan kan hij

'langs administratieve weg' voor een periode van twee jaar uit Moskou worden verwijderd op beslissing van het uitvoerend comité van de sovjet van de betrokken stadswijk.⁶⁹

Op grond van art. 5 van een Verordening uit 1974 'Over sommige regels met betrekking tot de verblijfsvergunning van burgers'⁷⁰ is het aan bepaalde, voor zware misdrijven veroordeelde, ex-gedetineerden niet toegestaan zolang zij nog een strafblad hebben te gaan wonen in een groot aantal steden of districten. Dit geldt ook als ze vóór de veroordeling in die stad of dat district woonachtig waren. Opgenomen in die lijst zijn in ieder geval de grote steden, zoals Moskou en Leningrad. Dit soort maatregelen leidt waarschijnlijk niet tot een lagere criminaliteit in het gehele land, maar tot sterke geografische verschillen, omdat het er voor zorgt dat er bijvoorbeeld in Siberië relatief zeer veel mensen vrij rondlopen met een strafrechtelijk verleden.⁷¹ In augustus 1985 werd het aan dergelijke personen zelfs verboden om in Moskou te komen.⁷²

Verder kan iemand na het uitzitten van zijn straf onder speciaal politietoezicht worden geplaatst. Dit duurt zes maanden tot een jaar, maar is verlengbaar tot het moment dat de ex-gedetineerde geen strafblad meer heeft. Dat kan een periode zijn van acht jaar of zelfs nog langer. Een dergelijk toezicht houdt een regelmatige meldplicht in en andere beperkingen, zoals het verbod te reizen. De controle op het administratieve toezicht ligt bij de prokuror, beroep op een rechter bestaat niet. Dat laatste geldt overigens voor de meeste van de hier opgesomde gevallen.⁷³

Iedere straf die uitsluit dat de veroordeelde de dienstbetrekking (feitelijk of formeel) voortzet is ook een grond voor ontslag; bepaalde straffen hebben invloed op de berekening van de dienstdtijd die vereist is voor de verkrijging van sociale uitkeringen, pensioenen en het opbouwen van vakantierechten. Omdat de berekening van de dienstdtijd geschiedt aan de hand van het arbeidsboekje dat iedere werknemer en ieder kolchozlid heeft, kan uit dat arbeidsboekje indirect worden opgemaakt dat iemand een zwaarder soort straf heeft uitgezeten. Dit is niet alleen zo bij echte vrijheidsstraffen maar ook bij de straf van verbeteringsarbeid.

Civielrechtelijke aansprakelijkheid komt als door de staat gehanteerde sanctie voor in een aantal vormen. Buiten het strafrecht om is de meest voorko-

mende vorm hiervan de instelling namens de staat of bijvoorbeeld een staatsonderneming van een burgerrechtelijke vordering ter vergoeding van toegebrachte schade op grond van het sovjet-equivalent van art. 1401 Ned. BW, namelijk art. 88 Beginselen Burgerlijke Wetgeving. Voorzover die schade wordt toegebracht bij de uitvoering van de dienstbetrekking door een werknemer gelden hiervoor speciale regels, neergelegd in art. 49 Beginselen Arbeidswetgeving.⁷⁴ De afgelopen vijftien jaar wordt dit soort vorderingen meestal ingesteld tegen ondernemingsdirecteuren en andere functionarissen door de prokurator, optredende namens de organisatie.⁷⁵ Deze vorm van civielrechtelijke aansprakelijkheid is dan veeleer een alternatief voor strafrechtelijke vervolging. Het aantal ingestelde vorderingen is in de afgelopen vijftien jaar sterk gestegen (1970: onder de 50.000; 1975: 100.000; sinds 1980: 200.000) terwijl het aantal strafvervolgingen wegens ambtsmisdrijven laag bleef, misschien zo'n 15.000 tot 20.000 per jaar. Vaak wordt de schade vrijwillig vergoed.

Ook probeert men serieus iedereen die strafrechtelijk is veroordeeld de door hem of haar veroorzaakte schade te doen terugbetalen aan het slachtoffer. Ook als het slachtoffer van een misdrijf daardoor moet worden verpleegd, is de dader verplicht de door de staat in het kader van de nationale gezondheidszorg betaalde verpleegkosten voor een deel (het gaat om acht roebel per dag) aan de staat te vergoeden. Deze vormen van civielrechtelijke aansprakelijkheid kunnen in de Sovjetunie wat effectiever zijn dan hier, omdat men zich voor dit soort aansprakelijkheid niet kan verzekeren.

Conclusies

Het in de Sovjetunie bestaande sanctiesysteem is heden ten dage milder dan in de Stalinistische periode. Voor een kleine diefstal wordt men nu in de regel vervolgd via de kameradenrechtbank of het geldt als een administratieve rechtsschending en afgedaan met een boete, onder Stalin gold sinds 1947 een minimumstraf van vijf jaar vrijheidsberoving.⁷⁶ Deze mildere vormen van aansprakelijkheid zijn het gevolg van een sinds 1953 (niet steeds consequent) gevoerd beleid van decriminalisering of van depenalisering. Niet veranderd na de Stalintijd is de druk van

de staat op de burger om zich te gedragen conform de heersende normen. Veranderd is de manier waarop die druk wordt uitgeoefend: minder via willekeur en het aanwakkeren van vrees voor vervolging, meer via de onmogelijkheid zich te onttrekken aan sociale controle (en de mogelijkheid van administratieve terreur achter de hand). Niet de scherpste van de repressie, maar de onafwendbaarheid ervan (de pakkans) staat voorop. Wat die scherpste betreft dient bedacht te worden dat de repressie wel minder scherp is in vergelijking met de Stalinperiode, maar nog steeds zeer scherp is in vergelijking met vele andere landen. Wel is die scherpste onder Gorbatsjov aan het verminderen.

Wat die willekeur betreft is zowel de gewijzigde Grondwet van belang als het voorstel tot wijziging van het strafrecht. Beide staan volgens de sovjetwoordvoerders in het teken van het streven naar een rechtsstaat. In de gepubliceerde teksten valt dat streven wel terug te vinden, maar zowel de Grondwet als het voorgestelde nieuwe strafrecht bevatten weinig garanties tegen misbruik. Ook is de afhankelijkheid van de rechterlijke macht van de lagere autoriteiten wel wat geringer geworden, maar men heeft geen onafhankelijke rechterlijke macht willen scheppen. De bescherming van het staatsbelang staat in het voorgestelde strafrecht nog prominent voorop. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het handhaven van de doodstraf voor een aantal politieke misdrijven en ook uit de nadrukkelijke legalisering van het gebruik van geweld door burgers als zij iemand proberen aan te houden. Verder speelt vooral in de criminaliteitstheorieën de ideologie nog steeds een sterke rol: het geloof in de verdwijning van de criminaliteit blijft een basis creëren voor een sterk repressief strafrecht en ondanks alle humaniserende tendenzen in het sovjetstrafrecht is die sterke repressieve trek een van de meest kenmerkende trekken ervan.

Noten

¹ Het algemeen deel daarvan is, met een commentaar, te vinden in *Ugolovnyj zakon. Opyt teoretitsjeskogo modelirovanija*, Moskou 1987.

² Zie bijvoorbeeld de communiqués over de vergaderingen van het Politbureau van 4 februari en

18 augustus 1988 en *Summary of Worldbroadcasts Soviet Union/0223 B/2* van 6 augustus 1988; de communiqués zwijgen over de doodstraf.

³ Vgl. hiermee de uitleg die wordt gegeven aan art. 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens.

⁴ *Tsjelovek i zakon*, 1988, nr. 12. In

1987 heeft zich in Kazachstan een geval voorgedaan waarbij het vonnis tegen twee broers die een kind hadden ontvoerd geheel in overeenstemming was met de na de ontvoering gewijzigde wet, maar alleen met veel kunstgrepen onder de ten tijde van de ontvoering geldende wet kon worden gebracht. Zie voor de gegevens die op deze zaak betrekking hebben: *Kazachstanskaja pravda*, 28 februari; 4, 12 maart; 27 december 1987; V. Konovalov, 'Kidnapping in the USSR', *Radio Liberty* 117/88 van 11 maart 1988. In andere gevallen houdt men zich keurig aan het bepaalde in art. 6, zie bijvoorbeeld *Socialistitsjeskaja zakonnost'*, 1988, nr. 1, pp. 74-75.

⁵ *Bjulleten' Verchovnogo Suda SSSR*, 1984, nr. 5 (art. 3).

⁶ N.R. Mironov, *Ukrepelenie zakonnosti i pravoporjadka v obsjtsjenarodnom gosudarstve - programnaja zadatsja partii*, 2e druk, Moskou 1969, blz. 52-53. Zie voor een interpretatie van Mironovs uitspraak en voor andere gegevens voor de periode tussen 1922 en 1980, G.P. van den Berg, *The Soviet System of Justice: Figures and Policy*, Dordrecht 1985.

⁷ *Kurs sovetskoj kriminologii*, Moskou 1985, pp. 194.

⁸ De laatste tijd begint men bij de publikatie van dit soort cijfers wel wat realistischer te worden.

Omdat de geboortecijfers in de Sovjetunie zeer sterke wisselingen vertonen zijn er zeer sterke wisselingen in de omvang van de absolute criminaliteit. Zo liepen de geboortes tijdens de tweede wereldoorlog terug tot een derde van het vooroorlogse niveau, reden waarom de criminaliteit in absolute zin sterk begon te dalen na 1958. Maar toen de naoorlogse generatie in 1963 haar criminele leeftijd bereikte, begon de criminaliteit weer sterk te stijgen.

Om soortgelijke zuiver demografische redenen daalde de criminaliteit weer na 1978 en stijgt die weer na 1983. Zie hierover *Kriminologija*, Moskou 1988, pp. 31-32.

⁹ A.J. Vysjinskij, 'Organy justicii v bor'be za socializm', *Socialistitsjeskaja zakonnost'*, 1936, nr. 2.

¹⁰ *Kriminologija*, Moskou 1988, pp. 63.

¹¹ *Kriminologija*, Moskou 1988, p. 54; zie ook *Kurs sovetskoj kriminologii*, Moskou 1985, pp. 192-194.

¹² Zie over drugsgebruik: J.M. Kramer, 'Drug Abuse in the Soviet Union', *Problems of Communism*, 1988, nr. 2, pp. 28-40.

¹³ Lenin, *Volledig verzamelde werken*, deel 36, p. 195, aangehaald in *Kriminologija*, Moskou 1988, p. 51.

¹⁴ R. Maruste, 'Protivoretsjija v razvitii obsjtsjestva i pravoporjadok', *Sovetskoe pravo*, 1987, nr. 1. Zie voor een samenvatting G.P. van den Berg, 'Judicial Statistics in a Period of glasnost', *Review of Socialist Law*, 1987, nr. 3.

¹⁵ Zie *Vedomosti Verchovnogo soveta SSSR*, 1983, nr. 3, art. 34.

¹⁶ A. Vlasov, 'Na strazje pravoporjadka', *Kommunist*, 1988, nr. 5 (hij is sinds oktober 1988 Premier van de RSFSR). Maar Filatov gaf voor diefstallen (*krazji*) in 1985 een opsporingspercentage van 64,2%, A. Filatov, 'Otvetstvennost' za posjagatel'stva na litsjnuju sobstvennost', *Socialistitsjeskaja zakonnost'*, 1986, nr. 12, p. 5. Zie ook Ju. Feofanov, 'Tsjo za pokazatelem', *Izvestija*, 27 februari 1987.

¹⁷ De betreffende instructie is van 19 november 1987, zie *Izvestija*, 26 augustus 1988. Zie verder over de 'procentomanie' bij de politie *Izvestija*, 28 december 1987; S. Tjurin, 'Statistika delo zjivoje, otvetstvennoe', *Socialistitsjeskaja zakonnost'*, 1988, nr. 2, p. 18; V.

Pljuchin, V. Novikov, 'Demokraticzacija i zakonnost', *Pravda*, 14 maart 1988.

¹⁸ Zie voor deze en andere in deze paragraaf geciteerde cijfers Van den Berg, *The Soviet System*; 'Judicial Statistics', a.w.

¹⁹ Zie Vlasov, a.w., p. 51; maar volgens *Pravda* van 27 januari 1988 en *SWB SU/0060 B/1* van 28 januari 1988 waren er in de eerste helft van 1987 al meer dan 5000 gevallen. In 1988 daalde het met 37% vergeleken met 1987, *Izvestija*, 10 februari 1989. Dit betekent dat waarschijnlijk in juli 1987 werd besloten omkoperij minder streng aan te pakken. Volgens in de Sovjetunie gemaakte schattingen komt slechts 2% van alle gevallen van omkoping aan het licht. Uit de hierna geciteerde gegevens blijkt ook dat er bij de zware misdrijven in de eerste twee jaar dat Gorbatsjov aan de macht was misschien zo'n 30 tot 40.000 personen werden veroordeeld voor delicten die daarvoor en vooral in 1987 minder werden vervolgd. Het totaal aantal zware misdrijven daalde, zo blijkt uit de gegevens van Vlasov, in 1985 en 1986 langzamer dan de delicten waarvoor gegevens bekend zijn. Waarschijnlijk betreft het hier de vervolging van de corrupte aanhangers van Brezjnev. Vlasov geeft: 1984: 100%; 1985 93,4%; 1986 78,9%; 1987 67,4%. Voor de bekende zware delicten te samen was de trend tussen 1984 en 1987: 1984: 100%; 1985 87,9%; 1986 68,5%; 1987 68,2%.

²⁰ Vlasov geeft: 1967 28,5%; 1977 12,1%; 1987 7,4% van alle ter kennis van de politie gekomen misdrijven, Vlasov, a.w., p. 51.

²¹ *Narodnoe chozjajstvo SSSR za 1987 g.*, Moskou, 1988, p. 359.

²² Zie voor aantal gegevens over 1988, *Izvestija*, 11 en 14 februari 1989. Tjurin geeft voor het aantal berovingen en 'openlijke

diefstallen' de volgende gegevens: in 1984 30 gevallen per 100.000 inwoners (dat geeft 82.500 gevallen) en in 1986 19 (dat geeft 54.000 gevallen), S. Tjurin, 'Statistika delo zjivoe, otvetstvennoe', *Socialistsjeskaja zakonnost*', 1988 nr. 2, p. 20.

²³ Socialistisch eigendom is praktisch gelijk aan eigendom van de staat en van ondernemingen, instellingen en andere organisaties. Persoonlijk eigendom is gelijk aan het eigendom van burgers, dat in beginsel beperkt is tot hetgeen men voor zijn behoeftebevrediging nodig heeft, maar daar mogen ook luxe goederen onder vallen.

²⁴ Zie voor de gegevens in deze tabel noot 21.

²⁵ De totale geregistreerde misdaad verdubbelde bijna tussen 1973 en 1983. Hierbij steeg het aantal zware misdrijven tegen de persoon met 58%, het aantal berovingen en openlijke diefstallen verdubbelde, het aantal diefstallen uit woningen en gevallen van omkoping verdriedvoudigde, *Argumenty i fakty*, 1989, nr. 2, p. 5. Zie voor de andere gegevens Van den Berg, *The Soviet System*, a.w.; F. Neznansky, 'Statistika prestupnosti v SSSR', *Posev*, 1979, nr. 5 (hoewel ik vroeger dacht dat Neznanskij's gegevens niet klopten, denk ik nu dat ze wel juist zijn, maar het waren cijfers voor een jaar waarin het aantal veroordelingen ineens sterk steeg.)

²⁶ Zie Van den Berg, *The Soviet System*, a.w., p. 335.

²⁷ Het aantal misdrijven, gepleegd in kennelijke staat, daalde van 14,9 per 1000 inwoners in 1985 naar 10,4 in 1987, Ju. Sjataev, hoofd van de afdeling bestrijding van dronkenschap van de afdeling voor de naleving van de anti-alcoholwetgeving van het MVD van de USSR, *Voprosy*

ekonomiki, 1988, nr. 12, p. 116 (dus van 4.116.870 wordt 2.944.240). 'Misdrijf' betekent hier waarschijnlijk: alle geregistreerde wetsschendingen.

²⁸ Zie het interview met een hoge functionaris van de Prokuratura, S. Samojlov in *SWB SU/0374 B/2* van 2 februari 1989.

²⁹ Interview met Bakatin in *Pravda*, 31 januari 1989; *SWB SU/0372 B/2* van 31 januari 1989.

³⁰ Zie bijvoorbeeld *Socialistitsjeskaja zakonnost'*, 1980, nr. 7, pp. 19-21; *Sovetskoe pravo*, 1975, nr. 5, pp. 351-352; *Kriminologija*, Moskou 1988, pp. 232, 348 ev.

³¹ V.I. Lenin, *Volledig verzamelde werken*, deel 39, pp. 184-185; deel 40, p. 114.

³² Provinciale of Opperste Rechtbank van een republiek of van de USSR: deze hogere rechtbanken kunnen een zaak steeds aan zich trekken, ook als daardoor geen hoger beroep meer mogelijk is.

³³ In Witrusland werd in 1966 een doodvonnis uitgesproken in 0,4% van alle strafrechtelijke veroordelingen. Van 498 in de provincie Rostov tussen 1961 en 1963 wegens moord en doodslag veroordeelde personen kregen er 88 de doodstraf (17,7%). In een steekproef van 300 in Moldavië tussen 1970 en 1975 voor moord en doodslag veroordeelde personen kregen er 49 de doodstraf (16,3%). Zie G.P. van den Berg, 'The Soviet Union and the Death Penalty', *Soviet Studies*, 1983, nr. 3; K.N. Florja, *Naznatsjenie nakazanja s utsjetom pritsjin soversjennogo prestuplenija*, Kisjijnov 1980, p. 119.

³⁴ *Vedomosti Verchovnogo soveta SSSR*, 1986, nr. 22, art. 365.

³⁵ Persoonlijke mededeling.

³⁶ Zie bijvoorbeeld nog *SWB SU/0232 B/6* van 17 augustus 1988. De verjaring werd ten aanzien van 'nazistische misda-

digers, schuldig aan de zwaarste wandaden tegen de vrede en de mensheid en aan oorlogsmisdrijven', opgeheven bij een ukaz van het Presidium van de Opperste Sovjet van de USSR van 4 maart 1965, *Vedomosti Verchovnogo soveta SSSR*, 1965, nr. 10, art. 123; zie ook nr. 37, art. 532: hierdoor werd deze opheffing van de verjaring ook van toepassing ten aanzien van sovjetburgers. In de afgelopen zes jaar werden nog 67 oorlogsmisdadigers berecht, *Moscow News*, 1988, nr. 40, p. 7, maar niet zeker is of dan steeds de doodstraf wordt uitgesproken.

³⁷ Interview met S. Samojlov, hoofd van de afdeling systematisering en propagering van de sovet-wetgeving, *SWB SU/0374 B/2* van 2 februari 1989.

³⁸ Zie bijvoorbeeld P.P. Osipov, *Teoretitsjeskie osnovy postroenija i primenenija ugovovno-pravovych sankcij (Aksiologitsjeskie aspekty)*, Leningrad 1976; V. Kardin in *Moscow News*, 1987, nr. 16, p. 13; S. Alekseev, G. Pavda in *Izvestija*, 29 december 1988. Zie ook N. Zagorodnikov, A. Naumov, A. Sacharov, 'Istsjerpan li potencial gumanizma?', *Izvestija*, 24 januari 1989, die schrijven dat zij in principe voor een volledige afschaffing zijn en er vooral op aandringen dat de doodstraf voor spionage ('een duidelijk anachronisme') verdwijnt.

³⁹ Wel in Joegoslavië, Hongarije en ook wel in Polen; in de DDR is de doodstraf in 1987 afgeschaft: *Gesetzblatt der DDR*, deel 1, 1987, nr. 17.

⁴⁰ Zie bijvoorbeeld S.G. Kelina in *Izvestija*, 29 december 1988.

⁴¹ Zie voor dit argument het interview met Samojlov, a.w. en Van den Berg, 'The Soviet Union and the Death Penalty', a.w.

⁴² Zie voor de gegevens voor deze drie tabellen: V. Kudrjajtsev,

'Kakim byl' ugovolnomu kodeksu', *Izvestija*, 27 augustus 1987; *Tsjelovek i zakon*, 1987, nr. 11, p. 17; E. Smolentsev, 'Povysjat' uroven' sudebnoj dejatel'nosti', *Sovetskaja justicija*, 1988, nr. 1, p. 7 (cijfers voor de RSFSR); id., 'Zadatsji sudov po soversjenstvovaniju pravosudija', *Sovetskaja justicija*, 1988, nr. 20, pp. 6-9; Gusev in een uitzending van Radio Moskou, *SWB SU/0078 C/2* van 18 feb. 1988; het rapport van Terebilov aan de Opperste Sovjet van de USSR, *Izvestija*, 28 mei 1988; Sjarov, a.w.; *Bjulleten' Verchovnogo Suda RSFSR*, 1988, nr. 7, p. 1; R. Simson, '70 let sovetskogo suda', *Sovetskoe pravo*, 1988, nr. 1, p. 6 (gegevens voor Estland: 1980, 61,3; 1987: 35,9% van alle straffen waren vrijheidsstraffen). Zie voor het verleden Van den Berg, *The Soviet System*, a.w., pp. 303-316; id., 'Judicial Statistics', a.w., pp. 306-307.

⁴³ Volgens Sjarov maakte in de jaren 1983 tot 1986 het aantal personen veroordeeld tot een straf van meer dan 10 jaar tussen 1,5 tot 1,7% uit van alle vrijheidsstraffen, dat wil zeggen dat jaarlijks ongeveer 7.000 personen tot deze straf werden veroordeeld; vgl. hiermee het jaar 1952 met meer dan 75.000, zie I. Sjarov, 'Sudebnaja praktika i primenenie nakazanija', *Sovetskaja justicija*, 1988, nr. 12, pp. 24-25.

⁴⁴ Er bestonden eind 1988 88 van deze kolonies, waarin ongeveer 29.000 minderjarigen zijn opgesloten (waaronder 1400 meisjes), 4000 minder dan begin 1988. Men is begonnen aan een humanisering van deze kolonies, zie een interview met I.N. Katargin, 'Iz-za tsjorty', *Izvestija*, 22 december 1988; Volgens een ander rapport van onderminister van Binnenlandse Zaken Zjurkin van 31 augustus 1988 waren er toen echter ongeveer 40.000

minderjarigen in opvoedingsarbeidskolonies, *SWB SU/0247 B/3* van 3 september 1988. In de afgelopen drie jaar is het aantal minderjarige gedetineerden gedaald met 45%, A. Illjosj, 'Kto i za tsjto zakljutsjen v kolonijach?', *Izvestija*, 13 maart 1989. In 1987 werden bijna 200.000 misdrijven gepleegd door minderjarigen, in 1988 183.953, bijna tweemaal zoveel als twintig jaar geleden. Hierbij zijn relatief veel geweldsmisdrijven: een derde van alle verkrachtingen en berovingen; de helft van alle gevallen van joyriding.

⁴⁵ Traditioneel maakten die zo'n 10% uit van alle veroordeelden, maar dat percentage is recentelijk gestegen tot 22%, Vlasov, 'Na strazje', a.w. Dat komt vooral omdat (oudere) vrouwen veelal de schuld op zich nemen als men wordt betrappt op het zelf stoken van alcohol.

⁴⁶ *Vedomosti Verchovnogo soveta SSSR*, 1987, nr. 41, art. 679. In feite was deze wetwijziging het gevolg van een tekort aan arbeidskrachten in Siberië, zie 'Zona. V paragrafach plana', *Izvestija*, 4-8 augustus 1988.

⁴⁷ *Vedomosti Verchovnogo soveta SSSR* 1988, nr. 30, art. 490.

⁴⁸ Het decreet van het Centraal Uitvoerend Comité van de USSR is beschreven in V.D. Mensjagin, 'Ispravitel'no-trudovaja politika', *Ezjegodnik sovetskogo stroitel'stva i prava na 1931 god za 1929/1930 god*, Moskou-Leningrad 1931, pp. 429 ev.; P. Solomon, 'Soviet Penal Policy, 1917 1934: a Reinterpretation', *Slavic Review* 1980, nr. 2, p. 208.

⁴⁹ Zie voor sovjet-artikelen bijvoorbeeld *Sovetskaja Moldavija*, 30 januari 1988; *Moskovskie novosti*, 1988, nr. 2, p. 13; nr. 5; 1988, nr. 18 (1 mei); *SWB SU/8711 B/9* van 29 oktober 1987; /0107 B/3 van 23 maart 1988;

/0238 B/3 van 24 augustus 1988; *Sobesednik*, 1988, nr. 9, pp. 8-9; *Ogonek*, 1988, nr. 3, pp. 19-21; 40 *Current Digest of the Soviet Press*, 1988, nr. 9, pp. 17-18; 'Zona. V paragrafach plana', *Izvestija*, 4-8 augustus 1988; *Ogonjok*, 1988, nr. 32, pp. 27-29 (*CDSF*, 1988, nr. 40, pp. 21-22); *Pravda*, 11 november 1988 (*CDSF*, 1988, nr. 45, p. 19); zie voor een vrouwenkamp *Sovetskaja Rassija*, 20 mei 1988 (*CDSF*, 1988, nr. 25). Zie ook de *Volkskrant*, 15 december 1988.

⁵⁰ Illjosj, a.w., noot 42.

⁵¹ Zie voor deze gegevens A. Illjosj, a.w., noot 42.

⁵² Deze strafvorm is nader geregeld in art. 23² Beginselen; artt. 39¹-39⁴ Beginselen Arbeidsverbeteringswetgeving.

⁵³ Maar als de termijn niet meer is dan een jaar is de vrijheid klein.

⁵⁴ Zie Van den Berg, *The Soviet System*, p. 317; I. Sjarov, 'Sudebnaja praktika i primenenie nakazanija', *Sovetskaja justicija*, 1988, nr. 12, pp. 24-25.

⁵⁵ I. Sjarov, 'Sudebnaja praktika', a.w., pp. 24-25.

⁵⁶ Zie voor de bronnen hierboven en vooral Sjarov, 'Sudebnaja praktika', a.w.; Ch. Gadzjaev, 'Imusjtsjestvennye nakazanija v sisteme mer ugovovno-pravovogo vozdejstvija', *Sovetskaja justicija*, nr. 16, p. 14.

⁵⁷ *Materialy XXVII s'ezda Kommunistitsjeskoj partii sovetskogo Sojuza*, Moskou 1986, p. 164.

⁵⁸ A.A. Vlasov, 'Na strazje pravoporjadka', *Kommunist*, 1988 nr. 5, p. 54. Hij schrijft het 'aantal personen aansprakelijk gesteld voor overtredingen van de anti-alcoholwetgeving in 1986 verminderde met 4,8 miljoen personen (met eenderde) en het afgelopen jaar nog eens met een miljoen'. Ditzelfde soort cijfers wordt vermeld in *Voprosy ekonomiki*, 1988, nr. 12, p. 116 (13,6 miljoen overtredingen in 1985; 8,1 in 1987). In 1985 werden

7,5 miljoen mensen geplaatst in medische ontzuuchteringsstations, in 1987 4,7 miljoen. Vlasov schrijft ook dat in 1986/1987 1,6 miljoen personen wegens bedrijfsdiefstallen werden aangehouden, dat wil zeggen vijf tot zes maal zoveel als er in de misdaadstatistiek staan, die alleen strafrechtelijke gevallen omvatten.

⁵⁹ Art. 4.6 van het premiereglement van 26 juni 1977, *Bjulleten' Goskomtruda*, 1980, nr. 10 en de daar genoemde wetgeving. Op grond van andere premiereglementen kan het toekennen van een premie worden geweigerd aan werknemers 'die het werk verzuimen, het gebruik van alcoholische dranken of het op het werk verschijnen in kennelijke staat toelaten'; zie het Modelreglement over de premiëring van werknemers van ontwerp bureaus van 30 december 1985, *Bjulleten' Goskomtruda*, 1985, nr. 9, p. 14 (art. 12). Soms is echter alleen sprake van slecht werk, zie bijvoorbeeld *Bjulleten' Goskomtruda*, 1987, nr. 11, p. 19.

⁶⁰ In een ontwerp gepubliceerd in maart 1989 kon het alleen als de titel 'bij vergissing' was verleend.

⁶¹ Men dient zich te realiseren dat dit het minimummaandloon 80 roebel is en dat men voor een overigens karig leven ongeveer 70 roebel per maand nodig heeft.

⁶² Zie voor dit soort gegevens Van den Berg, *The Soviet System*, pp. 36-41.

⁶³ Zie voor een zeer kritisch artikel *Ogonjok*, 1988, nr. 37, pp. 17-18 (*CDSF*, 1988, nr. 40, pp. 22-23).

⁶⁴ Zie art. 126 GW; artt. 1 en 2 Wet op de Volkscontrole in de USSR van 30 november 1979, *Ved. SSSR*, 1979, nr. 49, art. 840; tot 1934 heette deze controle-instelling: het Volkscommissariaat voor Arbeiders- en Boeren Inspectie (*NKRKI*,

Rabkrin); deze naam leeft voort in de DDR.

⁶⁵ Zie het reglement op deze commissies in *Vedomosti Verchovnogo soveta RSFSR*, 1985, nr. 40, art. 1397.

⁶⁶ *Sobranie postanovlenij pravitel'stva RSFSR*, 1968, nr. 15, art. 75.

⁶⁷ Zie de *ukaz* van het Presidium van de Opperste Sovjet van de USSR van 20 mei 1974, *Vedomosti Verchovnogo soveta SSSR*, 1974, nr. 22, art. 326; 1981, nr. 10, art. 232, en de reglementen van de ministerraden van de unierepublieken uit 1974.

⁶⁸ A. Kunicyn, 'Zakon miloserdnyj, no strogij', *Izvestija*, 13 maart 1989. Het cijfer heeft betrekking op de RSFSR.

⁶⁹ *Spravotsjnik po zakonodatel'stvu dlja organov prokuratury* [...], deel 2/2, blz. 373. Deze (geheime) mogelijkheid tot administratieve verbanning gold in ieder geval nog in 1988. Zie Ju. Feofanov, 'Nastisjot propiski, i ne tol'ko', *Izvestija*, 10 oktober 1988. Niet uitgesloten is dat het ook elders mogelijk is op grond van bestaande (niet gepubliceerde) wetgeving.

⁷⁰ Zie *Papers on Soviet Law*, deel 1, New York 1977; A. Bonner in *Socialistsjeskaja zakonnost'*, 1988, nr. 4 en Feofanov, a.w.

⁷¹ Bekend is ook dat er grote territoriale verschillen in de criminaliteit zijn. Dit soort verschillen is niet onmogelijk, omdat bekend is dat er grote regionale verschillen bestaan in de geregistreerde criminaliteit: in het Verre Oosten en Siberië is het aantal geregistreerde misdrijven per 100.000 inwoners meer dan 1000, in Transkaukasië (boven Oost-Turkije) slechts 250. Deze grote verschillen zijn waarschijnlijk vooral een gevolg van de manier waarop het systeem van vestigingsvergunningen wordt gebruikt: in Siberië is men zeer

liberaal en in andere gebieden zeer strikt. Vlasov stelt: 'in de regio's van het Verre Oosten en Siberië komen per 100.000 inwoners meer dan 1000 misdrijven voor en in Transkaukasië 250', Vlasov, 'Na strazje', a.w., p. 50. Deze gegevens voor 1987 worden bevestigd door gegevens voor 1988. Daaruit blijkt dat in de hele RSFSR 833,8 misdrijven voorkwamen per 100.000 inwoners, bij een gemiddelde voor de gehele USSR van 657,1. De criminaliteit was ook zeer hoog in Letland, Estland en Moldavië. In alle andere republieken te zamen was het aantal misdrijven (per 100.000 inwoners) 54% van het RSFSR-cijfer, zie voor deze gegevens de briefling van A. Smirnov, *Izvestija*, 14 februari 1989.

⁷² Zie A. Podrabinek in *Archiv samizdata*, nr. 5874 (30 januari 1987) en I.B. Martkovitsj, 'Propiska;', in *Izvestija*, 5 juni 1987.

⁷³ Een en ander is nader geregeld in een *ukaz* van het Presidium van de Opperste Sovjet van de USSR uit 1966, *Vedomosti Verchovnogo soveta SSSR*, 1966, nr. 30, art. 597; 1970, nr. 24, art. 206.

⁷⁴ De regels zijn nader uitgewerkt in een Reglement van 13 juli 1976 over de Materiële Aansprakelijkheid van Arbeiders en Beambten voor Schade, Toegebracht aan de Onderneming, Instelling of Organisatie, *Vedomosti Verchovnogo soveta SSSR*, 1976, nr. 29, art. 427; 1983, nr. 33, art. 507. Regels over materiële aansprakelijkheid bestaan ook in het kolchozrecht en in het leger.

⁷⁵ Op grond van art. 28 Beginselen Wetgeving Burgerlijke rechtsvordering, zie ook art. 16 Reglement Materiële Aansprakelijkheid.

⁷⁶ *Vedomosti Verchovnogo soveta SSSR*, 1947, nr. 19.

De humanisering en democratisering van de strafwetgeving in de Sovjetunie

prof. dr. G. V. Datsjkov*

In de Sovjetunie wordt momenteel gewerkt aan een nieuwe strafwetgeving. Het ontwerp daarvoor is begin 1989 gepubliceerd en tot inzet gemaakt van een brede discussie. In de inleiding op het ontwerp van de 'Beginselen van strafwetgeving in de Sovjetunie¹ en de Unie-republieken', wordt onderstreept dat de vorming en ontwikkeling van de socialistische rechtsstaat en het waarborgen van de rechten en vrijheden van de sovjetburger en de verantwoordelijkheid van de staat ten opzichte van de burger en omgekeerd, onlosmakelijk verbonden zijn met de versterking van de wettelijke basis van het staats- en sociale leven, de strikte inachtneming van de wettigheid en van de socialistische juridische orde, het intensiveren van de strijd tegen de criminaliteit en de eliminatie van haar oorzaken.

Bovendien wordt gezegd dat de sovjet-staat, met de steun van de arbeidscollectieven en de sociale organisaties, een geheel van economische, sociale en juridische maatregelen zal realiseren, gericht op misdadpreventie, op het opvoeden van de burgers in een sfeer van onverdraagzaamheid jegens alle vormen van wetsovertredingen en van bereidheid om actief deel te nemen aan het beschermen van de rechtsorde. In de strijd tegen de criminaliteit tellen de wet en het gezag van de publieke opinie even zwaar. De strafwetgeving van de Sovjetunie en de Unie-republieken zal, door de socialistische rechtsorde te verdedigen tegen elke criminele aantasting, bijdragen tot de verwezenlijking van de beginselen van sociale rechtvaardigheid van de Universele Verklaring van de

* De auteur is sectiehoofd aan het 'All Union Research Institute on the Problems of Strengthening Legality'. Het artikel werd vertaald uit het Frans door drs. R. Naborn.

Rechten van de Mens, waarin wordt gesteld dat elk mens het recht op leven, vrijheid en persoonlijke onschendbaarheid heeft (Artikel 3 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens).

Door deze bepaling, afgekondigd door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, vast te leggen, garanderen de Beginselen van de Strafwetgeving iedere sovjet-burger bescherming van zijn rechten en door de wet erkende belangen, de onschendbaarheid van zijn persoon en zijn vermogen, en de eerbiediging van zijn eer en waardigheid. Een ieder die de wet overtreedt moet de verantwoordelijkheid dragen waarin de wet voorziet, en geen onschuldige mag worden vervolgd en veroordeeld.

De nieuwe strafwetgeving – en hierin verschilt zij van de huidige wetgeving – verhoogt de opvoedkundige en preventieve mogelijkheden van de wet, en verzekert een hoger niveau van gedifferentieerde toepassing van de straf, rekening houdend met de zwaarte van het misdrijf en de persoon van de delinquent, gebaseerd op de beginselen van democratisering en humanisering.

Vrijheidsstraf

Genoemde trends kunnen we nader bezien aan de hand van de analyse van de ontwikkeling van de vrijheidsstraf. De vrijheidsstraf, die wordt gedefinieerd als 'straf waarbij de taken van repressie en heropvoeding van de schuldige zijn samengevoegd door middel van afzondering van de maatschappij voor een in het vonnis vastgelegde tijdsduur', werd nooit beschouwd als de meest rationele der straffen. De ontwikkeling en de vervolmaking van het straffensysteem in ons land is verwezenlijkt conform de idee van Lenin over het geleidelijk vervangen van gevangissen door heropvoedingsinrichtingen en van vrijheidsstraffen door dwangarbeid terwijl men thuis blijft wonen. De verhouding van het aantal opgelegde vrijheidsstraffen ten opzichte van het aantal andere straffen is niet constant en hangt af van een groot aantal juridische, sociaal-economische, psychologische en politieke factoren.

Volgens de voor verschillende jaren gekozen statistieken schommelde het percentage vrijheidsstraffen tussen de 25 en 70. Dankzij de praktische verwezenlijking van maatregelen van de laatste tijd die gericht

zijn op de democratisering en humanisering van de sovjet-wetgeving, vermindert de daadwerkelijke toepassing van de vrijheidsstraf ieder jaar.

De toepassing van de vrijheidsstraf in de praktijk is vóór alles bepaald door de inhoud van de straf-sancties. Wanneer de rechter na de analyse van het misdrijf en de persoon van de dader tot de conclusie is gekomen dat een vrijheidsstraf op zijn plaats is, moet hij rekening houden met de wettelijk voorgescreven minimum en maximum strafduur.

In de wetgeving van diverse perioden zijn deze termijnen nogal eens gewijzigd. Zij werden zowel hoger als lager. In een van de eerste juridische documenten van de sovjet-staat – het Decreet van de Raad van Volkscommissarissen van 24 november 1917 *Over de rechtbank* – werd de vrijheidsstraf vastgesteld op minimaal zeven dagen. Geen enkele wet stelde in deze periode een maximum vast, wat in de praktijk van de rechter moeilijkheden opleverde.

Later, in het Decreet van de Raad van Volkscommissarissen van 21 maart 1921, *Over vrijheidsstraffen en de voorschriften aangaande voorwaardelijke invrijheidstelling van gedetineerden*, werd een maximum vrijheidsstraf vastgesteld van vijf jaar. In de strafwetboeken van de RSFSR (de Russische federatie) van 1922 en van 1926 was deze termijn tien jaar. Gedurende deze periode werd ook de minimum vrijheidsstraf veranderd (van enige dagen tot één jaar).

Bij decreet van 2 oktober 1937 werd de maximum vrijheidsstraf voor gevaarlijke misdrijven tegen de staat verhoogd tot 25 jaar. Tussen 1947 en 1949 werd de toepassing van langdurige vrijheidsstraf uitgebreid, hetgeen verband hield met de tijdelijke afschaffing van de doodstraf en het 'opwaarderen' van delicten tegen personen en van vermogensmisdrijven.

De positieve veranderingen in de economische en politieke situatie van het land lieten de afschaffing van deze sancties toe. In de huidige strafwet (in 1960 in werking getreden (Artikel 23 van de Beginselen van de strafwetgeving van de Sovjetunie en de Unie-republieken)) zijn de termijnen voor vrijheidsstraffen vastgesteld tussen drie maanden en tien jaar. Voor bijzonder gevaarlijke misdrijven, alsmede voor bijzonder gevaarlijke recidivisten, in gevallen voorzien in de wet, is de maximale vrijheidsstraf vastgesteld op vijftien jaar.

Korte vrijheidsstraffen

In het kader van de herstructurering en democratisering in de Sovjetunie wordt veel werk verricht voor de vervolmaking van de strafwetgeving. Dit geldt in het bijzonder waar het de vrijheidsstraf betreft, waarbij criminologen zich vooral bezig houden met het probleem van de korte vrijheidsstraf (in de Sovjetunie tussen drie maanden en één jaar). Uit onderzoek van Russische criminologen blijkt dat voor de meeste gedetineerden de korte vrijheidsstraf weinig doeltreffend is voor hun heropvoeding. Gedurende de korte tijd in de gevangenis is het vrijwel onmogelijk de persoon van de delinquent te analyseren, hem een beroep te leren, of hem een bestendige immuniteit mee te geven tegen het schenden van de wet.

Men onderkent dat het verblijf van de verdachte in gevangenschap, zelfs voor een korte tijd, een negatieve invloed heeft op zijn toekomstige gedrag. Het preventieve effect van de toepassing van een korte vrijheidsstraf is voor de meeste delinquenten uiterst klein, terwijl de economische, sociale en psychologische gevolgen van een vrijheidsstraf in het algemeen van meer betekenis zijn.

De rechterlijke praktijk houdt rekening met deze omstandigheden, wat het probleem in enkele opzichten minder erg maakt. In het arrest van het Plenum van het Opperste Rechtbank van de Sovjetunie van 29 juni 1979, *Over de praktijk van de strafrechtstoepassing* wordt gezegd dat de korte vrijheidsstraf alleen moet worden opgelegd in die gevallen waarin de rechter, rekening houdend met de bestaande omstandigheden van de zaak en de persoon van de verdachte, tot de conclusie komt dat het onmogelijk is hem een andere vorm van straf op te leggen. Bovendien moeten de beweegredenen voor deze keuze in het vonnis worden aangevoerd.

De rechterlijke praktijk ten aanzien van het opleggen van korte vrijheidsstraffen in de Sovjetunie beweegt zich in twee richtingen:

- uitgebreidere toepassing van alternatieve straffen in plaats van vrijheidsstraffen (werk ten behoeve van de gemeenschap, boete, beperking van het recht bepaalde functies te vervullen of bepaalde beroepen uit te oefenen, openbare berisping);
- toepassing, voor zover mogelijk, van de voorwaar-

delijke veroordeling en opschorting van het uitvoeren van het vonnis.

Lange vrijheidsstraffen

Het probleem van lange vrijheidsstraffen (dat wil zeggen: meer dan tien jaar) is wat minder actueel. Zijn deze straffen doeltreffend, en draagt een zo lange afzondering van de verdachte bij tot zijn heropvoeding? Onderzoek toont aan dat velen gedurende de eerste vijf tot acht jaar van hun gevangenschap de regels niet overtreden en zich onderwerpen aan de heropvoeding. Maar na die periode begint de psychologische vermoeidheid, en verliezen deze gedetineerden hun toekomstperspectief. Hierdoor gaat de zin om te werken verloren en neemt de neiging tot onwettig gedrag toe.

Het feit dat na een lange gevangenisstraf de kans op recidive toeneemt lijkt geen twijfel. Het percentage recidivisten onder mensen die een vrijheidsstraf hebben uitgezeten is in het algemeen hoger dan onder hen die geen vrijheidsstraf achter de rug hebben.

Zoals gezegd is volgens de huidige strafwetgeving in de Sovjetunie de maximum vrijheidsstraf vijftien jaar. In de praktijk is de toepassing van lange straffen zeer gering: zij gaat de een à anderhalf procent niet te boven. Ook kan hier opgemerkt worden dat thans de gemiddelde vrijheidsstraf tweemaal korter is dan bijvoorbeeld twintig jaar geleden.

Volgens criminologen lijkt het niet onwaarschijnlijk dat de tijd rijp is voor verlaging van de maximumstraf voor bepaalde delicten. Maar zij benadrukken dat de bestaande publieke opinie, waarin stereotiepen bestaan zoals het nut en de rechtvaardigheid van lange gevangenisstraffen voor zware criminelen (doodslag onder verzwarende omstandigheden, grootscheepse verduistering, het aannemen van steekpenningen, enzovoort), niet mag worden genegeerd. Om deze reden kan een volledige afwijzing van lange vrijheidsstraffen niet voldoen aan de beginselen van humaniteit en rechtvaardigheid van het sovjet-strafrecht.

Voorstellen voor de vrijheidsstraf

Met bovenvermelde resultaten van wetenschappelijk onderzoek over vragen betreffende vrijheids-

straffen is rekening gehouden in het Ontwerp van de Beginselen strafwetgeving in de Sovjetunie en de Unie-republieken. Artikel 36 van het Ontwerp (getiteld *Vrijheidsstraffen*) noemt een minimum vrijheidsstraf van zes maanden, terwijl de maximumstraf op tien jaar wordt gesteld. Zoals geconstateerd kan worden is de minimum tijd verdubbeld. Dat wil zeggen dat de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek in aanmerking genomen zijn, waaruit de ondoeltreffendheid van de te korte vrijheidsstraffen bleek. Tegelijkertijd is de maximale vrijheidsstraf van vijftien jaar naar tien teruggebracht, wat volledig in overeenstemming is met de voorstellen van de deskundigen op dit gebied. De mogelijkheid van een vrijheidsstraf voor meer dan tien jaar, maar de vijftien jaar niet te boven gaand, is slechts aanwezig voor misdrijven die bestraft kunnen worden met de doodstraf – banditisme, verduistering van gemeenschapsgoederen of goederen met een sociale bestemming in buitengewoon aanzienlijke hoeveelheden, het eveneens op grote schaal aannemen van steekpenningen, kaping van vliegtuigen of zee- of rivierschepen die tot de dood van één of meer personen geleid heeft, evenals oorlogsmisdrijven en rassenmoord.

De voorgestelde wetswijzigingen zijn doordrongen van de geest van humanisme en democratie. Het doel van de straf is heropvoeding en correctie van veroordeelden en het voorkomen van nieuwe misdrijven. De straf heeft volstrekt niet ten doel lichamelijk lijden te veroorzaken of de persoonlijke waardigheid aan te tasten.

Andere straffen

De Beginselen voorzien in nieuwe vormen van straf: de vrijheidsbeperking en de hechtenis. *De vrijheidsbeperking* houdt in dat de persoon wordt gestuurd naar een plaats die aangewezen is door de bevoegde organen voor de tenuitvoerlegging van straf, waar hij wordt verplicht onder toezicht te werken. De vrijheidsbeperking kan een periode beslaan tussen zes maanden en vijf jaar. Deze straf kan niet worden opgelegd aan zwangere vrouwen of aan vrouwen die een kind hebben jonger dan acht jaar, noch aan personen die arbeidsongeschikt zijn, of mannen die de leeftijd van zestig en vrouwen die de

leeftijd van vijfenvijftig bereikt hebben. Deze straf kan ook niet worden opgelegd aan enkele categorieën personen, in het bijzonder buitenlanders en staatslozen. In het geval van kwaadwillige onttrekking aan de tenuitvoerlegging van deze straf kan de rechter de straf vervangen door een gelijke termijn vrijheidsstraf.

De hechtenis houdt in een gevangenhouding in strikte afzondering. De straftijd kan tussen één en drie maanden bedragen. Deze straf kan niet worden opgelegd aan zwangere vrouwen of vrouwen met een kind jonger dan acht jaar. De toepassing van hechtenis voor lichte misdrijven (vooral vermogensmisdrijven) lijkt een doeltreffende maatregel te zijn die een opvoedkundige invloed heeft op zowel de veroordeelden als derden. Volgens de gegevens van wetenschappelijk onderzoek, verricht door ons instituut, tonen veel mensen (vooral vrouwen) vanaf de eerste dagen van hun gevangenschap berouw over hun misstap en verzekeren zij de onderzoeker dat zij de wet niet meer zullen overtreden. Het feit van de korte afzondering op zich veroorzaakt de opvoedkundige invloed en de noodzakelijke preventieve werking.

Om de mogelijkheden van de toepassing van *boetes* te vergroten is het maximum bedrag verhoogd tot duizend roebel, en voor zware misdrijven tot vijfduizend roebel. In uitzonderingsgevallen is het voor enkele misdrijven mogelijk een nog hogere boete vast te stellen. De vervanging van de boete door een vrijheidsstraf of omgekeerd is verboden.

De humanisering van de straf in de wet wordt met behulp van verschillende middelen bereikt, waaronder de perfectionering van de wetgeving en het uitkiezen van het psychologisch juiste moment. Artikel 29 van de voorgestelde Beginselen van strafwetgeving bevat bijvoorbeeld een *classificatie van straffen* volgens hun zwaarte (berisping, boete, verlies van het recht bepaalde functies uit te oefenen, correctief werk, vrijheidsbeperking, hechtenis, vrijheidsstraf). De structuur van dit artikel helpt de rechter uit een grote hoeveelheid straffen die straf te kiezen die het beste aansluit bij de ernst van het gepleegde delict.

De *doodstraf* (door de kogel) is thans mogelijk voor hoogverraad, spionage, terrorisme, ernstige sabotage, doodslag onder verzwarende omstandigheden, en verkrachting van een niet geslachtsrijp persoon. De

doodstraf mag niet worden opgelegd aan personen die het misdrijf begingen toen ze jonger dan achttien jaar waren, of aan mensen die op het moment van het vonnis de leeftijd van zestig jaar bereikt hebben. In de wijzigingsvoorstellen is de mogelijkheid om de doodstraf op te leggen aanzienlijk minder aanwezig dan in de huidige wetgeving. In het bijzonder is de doodstraf uitgesloten voor economische delicten.

Bij de discussies over het ontwerp is over de mogelijke toepassing van de doodstraf het meest gediscussieerd. Zo waren er aanvankelijk voorstellen om de doodstraf af te schaffen. De voorstanders van afschaffing hebben als beweegredenen dat, als een lid van de maatschappij niet het recht heeft iemand anders het leven te benemen, ook de maatschappij niet een dergelijk recht kan doen gelden. De maatschappij heeft, volgens hun standpunt, slechts één recht: zich te verdedigen, zich te beschermen tegen misdadigheid. Indien noodzakelijk kan zij de misdadiger onder dwang afzonderen, hem van zijn vrijheid beroven, als noodmaatregel zelfs levenslang. Het recht iemand van het leven te beroven kan echter niet verdedigd worden. Aan dit ethische argument worden de resultaten van criminologisch onderzoek toegevoegd, dat aantoont dat het bestaan van de doodstraf in de wet geen invloed heeft op het aantal misdrijven waarop de doodstraf staat.

Tegelijkertijd zijn er volledig tegenovergestelde standpunten, gebaseerd op de stelling 'hoe harder we zijn, des te doeltreffender'. Menselijkheid jegens de misdadiger wordt gezien als gruwelijkheid jegens zijn slachtoffer. De criminologische situatie in het land en de publieke opinie over deze vraag in ogenschouw nemend, wordt het duidelijk dat voor een volledige afwijzing van de mogelijkheid de doodstraf op te leggen (wij onderstrepen 'mogelijkheid', omdat in werkelijkheid de doodstraf in de Sovjetunie meer uitzondering dan regel is) er nog niet genoeg voorwaarden aanwezig zijn. Helaas wordt er thans slechts gewerkt aan een maximale beperking in de wetgeving van misdrijven die met de doodstraf bestraft kunnen worden.

Minderjarigen

Eén van de bijzonderheden van het voorstel voor een nieuwe strafwetgeving is de instelling van een

autonoom instituut dat gebaseerd op de beginselen van het sociale humanisme de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van minderjarigen vaststelt. Zo zou bijvoorbeeld een boete slechts opgelegd kunnen worden aan minderjarigen die een eigen salaris hebben, en zou de hoogte van deze boete aanzienlijk lager zijn dan die voor volwassenen (tussen vijftig en tweehonderd roebel, en voor zware misdrijven tot vijfhonderd roebel). De hechtenis zou voor minderjarigen alleen mogelijk zijn als zij op het moment van de vonniswijzing de leeftijd van zestien jaar bereikt hebben. Deze straf zou opgelegd mogen worden voor twintig tot vijfenveertig dagen.

Wie een misdrijf pleegt en jonger dan achttien jaar is, kan tot een vrijheidsstraf veroordeeld worden:

- voor een licht misdrijf tot maximaal drie jaar;
- voor een ernstig misdrijf tot maximaal vijf jaar;
- voor een bijzonder ernstig misdrijf tot maximaal zeven jaar.

Ten aanzien van een minderjarige die een misdrijf zonder groot sociaal gevaar heeft gepleegd kan de zaak worden geseponneerd door overhandiging van zijn dossier voor onderzoek aan de Commissie voor Minderjarigen. De rechter kan een minderjarige, die voor de eerste maal een misdrijf gepleegd heeft dat geen groot sociaal gevaar vertegenwoordigt, ontslaan van rechtsvervolging en opvoedkundige dwangmaatregelen treffen.

De mogelijkheden van voorwaardelijke invrijheidstelling en strafverlichting voor veroordeelde minderjarigen zijn vrij ruim. Als de minderjarige zijn straf voor een minder ernstig delict heeft uitgezeten wordt zijn strafregister als blanco beschouwd.

Overige voorstellen

De humaniseringsideeën die de grondslag vormen van de strafwetgeving vinden hun afspiegeling in de wijzigingsvoorstellen. Deze houden in: de afwijzing van het gebruik van niet te rechtvaardigen zware disciplinaire maatregelen tegen personen die tot vrijheidsstraffen veroordeeld zijn en regeling bij wet van de rechten van gedetineerden.

Verder wordt voorgesteld het gebruik van strafkolonies te verminderen. De meesten die voor het eerst voor een minder ernstig delict veroordeeld zijn, zullen, in plaats van in een gewone inrichting, ge-

vangen gehouden worden in werkreclasseringskampen. Dat wil zeggen: in bijna-vrijheidsomstandigheden.

Voor het overige is voorzien in:

- een stapsgewijze verandering van de omstandigheden waaronder men gevangen wordt gehouden (afhankelijk van het gedrag van de gedetineerde en van de aard van het misdrijf);
- het opheffen van de beperking ten aanzien van correspondentie;
- een versoepeling van de bezoeksregeling en van de mogelijkheid om pakjes te ontvangen;
- behoud van het minimumloon voor personen die alimentatie betalen;
- het verlenen van verlof aan gedetineerden wier gedrag gekenschetst kan worden als positief, zonder het recht de kolonie te verlaten (overgenomen op grond van ervaringen van strafinrichtingen in enkele socialistische landen).

Ook wordt voorzien in een aanzienlijke uitbreiding van het gebruik van morele en materiële mogelijkheden ten behoeve van delinquenten. Dit is gedaan omdat bij de toepassing en uitvoering van de straf de menselijke factor in overweging moet worden genomen, conform de huidige eisen van heel het sociaal-politieke leven.

In het bijzonder wordt gedacht aan:

- het meetellen van de werktijd in een kolonie als werkstage voor de gedetineerden met goed gedrag;
- het uitbreiden van de wet inzake voorwaardelijke invrijheidstelling en strafverlichting tot alle categorieën verdachten (met uitzondering van bijzonder gevaarlijke recidivisten en personen bij wie de doodstraf via amnestie of gratie in een vrijheidsstraf werd gewijzigd);
- het vroegtijdig in vrijheid stellen van gedetineerden die zich op de werkvloer van hun goede kant hebben laten zien.

De verwezenlijking van nieuwe wettelijke bepalingen zal een andere manier van werken in de strafinrichtingen mogelijk maken, en het correctieproces voor gedetineerden doeltreffender en menselijker maken.

Noot redactie

¹ In de Sovjetunie worden op federaal niveau de Beginselen van wetgeving vastgesteld. Deze beginselen vormen de grondslag voor de wetboeken van de verschillende Unie-republieken.

Literatuur

(de redactie beschikt niet over de oorspronkelijke titelbeschrijvingen)

Antonian, Y.M.

De socialistische wetgeving en de strafrechtelijke politiek

In: Het XXXII Congres van de Communistische Partij van de Sovjetunie en de versterking van de wetgeving en de juridische orde, Moskou, 1982

Babajev, M.M.

Over het onderlinge verband tussen de strafrechtelijke en de criminologische politiek

In: Sociologische problemen van het strafrecht, Moskou, 1982

Bjeljajev, A.A., S.F. Miljoekov

Ontwikkeling van het strafsysteem ter verwezenlijking van strafrechtelijke politiek

In: Definitie, structuur en gekozen paden voor de strijd tegen de criminaliteit door middel van de deelname van de binnenlandse organen aan deze strijd, Moskou, 1983

Bloevsjtejn, Y.D.

Strafrecht en sociale rechtvaardigheid

Minsk, 1987

Daguel, P.S., V.A. Nokomonov

Strafrechtelijke politiek en problemen der positieve verantwoordelijkheid

In: Problemen van de Russische strafrechtelijke politiek, Vladivostok, 1985

Djementjev, S.I.

Vrijheidsstraf; strafrechtelijke en penitentiaire aspecten

Rostov a/d Don, 1981

Fundamenten

De fundamente van het strafverbod; criminalisering en decriminalisering

Moskou, 1982

Galperin, I.M.

Straf: sociale functies, praktijk der toepassing

Moskou, 1983

Galperin, I.M.

Sociale veranderingen en de inhoud van de straf

In: Planning van de strijd tegen de criminaliteit, Moskou, 1982

Ignatov, A.N.

Vervolmaking der strafrechtelijke sancties, en de publieke opinie

In: Criminologie en strafrechtelijke politiek, Moskou, 1985

Kelina, S.G.

Over de fundamente en gevolgen van de decriminalisering

Sovjetskoje gossoedarstvo i pravo, nr. 11, 1988

Korobejev, A.I.

De Russische strafrechtelijke politiek. Problemen van criminalisering en bestraffing

Vladivostok, 1982

Koedrjavtsjev, V.N.

Wetenschappelijke vooronderstellingen over criminalisering

In: Criminologie en strafrechtelijke politiek, Moskou, 1985

Smolentsjev, E.A., S.V. Bobotov

Decriminalisering en depenalisering: trends in de strafwetgeving van de Sovjetunie

In: USSR-Frankrijk: sociologische en internationale rechtaspecten van het vergelijkend recht, Moskou, 1987

Stroetsjkov, N.A.

De doodstraf als uitzonderlijke en tijdelijke straf

In: Strafrechtelijke verantwoordelijkheid en haar verwezenlijking in de strijd tegen de criminaliteit, Saratov, 1978

Soendoekov, F.R., I.A. Tarkanov

Problemen van het straffensysteem van de Sovjetunie

In: Het XXXII Congres van de

Communistische Partij van de
Sovjetunie en de versterking van
de wetgeving en de juridische
orde, Moskou, 1982

Misdaad in Moskou

Een gesprek met prof. dr. G.V. Datsjkov en
prof. dr. I.I. Karpets

drs. J.C.J. Boutellier*

'Ik heb liever niet dat je onze naam noemt, ik ben nou eenmaal altijd nog bang', zegt de vrouw van het echtpaar (beiden linguïst), met wie ik een avond in hun Moskouse flat praat over glasnost en censuur, coöperatieven en de 'mafia', de wet en de staat. De belangrijkste indruk die ik overhoud aan deze avond, ben ik ook in de literatuur tegengekomen. Het recht is in de Sovjetunie ondergeschikt aan het staatsapparaat. Het heeft in feite de functie om de staat te beschermen tegen de eigen onderdanen. Door de burgers wordt het recht beschouwd als instrument van de overheid, hetgeen een zekere minachting voor het recht met zich meebrengt.

'We hebben nog steeds teveel staat en te weinig wet', resumeert mijn gesprekspartner ons gesprek van die avond. 'De liberalisering heeft iets vrijblijvends en ligt niet in de wet verankerd. Er is meer vrijheid in de pers maar er is geen persvrijheid. Er zijn meer mogelijkheden voor particuliere economische initiatieven, maar niemand weet precies wat wel en niet is toegestaan. Als het tij keert, kan alles vrij eenvoudig weer worden teruggedraaid.'

Strengthening legality

Gewapend met dit inzicht wacht me een warm onthaal van professor Datsjkov en de tolk op het 'All Union Research Institute on the Problems of Strengthening of Legality'. De imposante naam van dit instituut is het resultaat van de hervormingsgolf onder partijleider Gorbatsjov. Eerder heette het instituut, al even imposant, 'All Union Institute of

* De auteur is eindredacteur van Justitiële Verkenningen. Bij de gesprekken was Ludmila Turina als tolk aanwezig.

Crime and Elaboration of Measures for Crime Prevention'.

Datsjkov: 'Vanwege de perestrojka wordt de verdediging van de mensenrechten als belangrijkste probleem gezien. De hoofdtaak van de 'prokuratura', waaronder wij ressorteren, is nu het beschermen van de rechten en vrijheden van de burgers.' De enigszins repressief aandoende term 'strenghtening legality' moet klaarblijkelijk juist gezien worden in het kader van de humanisering van de rechtscultuur: meer wettelijkheid en minder staat dus.

Het is niet de enige keer dat ik me realiseer dat we als representanten van twee totaal verschillende denkwerelden met elkaar praten. De betekenis van een woord wordt bepaald door de gehele context van betekenissen waarin het ligt ingebed. Praten we wel steeds over hetzelfde?

Professor Datsjkov is het hoofd van de sectie die het criminaliteitsprobleem elders bestudeert, zowel in kapitalistische als in socialistische landen. 'We willen niet dezelfde fouten maken als elders. We informeren het instituut over buitenlandse ervaringen.'

Hoofd van het instituut, dat in 1963 werd opgericht, is professor Karpets. Ook met hem is een ontmoeting gearrangeerd. (Beide gesprekken zijn hieronder tot een geheel bewerkt.) Op zijn kaartje prijken enkele van zijn wapenfeiten: laureaathouder van de staatsprijs van de USSR, verdienstelijk wetenschapper van de RSFSR, professor, doctor in de rechten, vice-president van de Associatie van Sovjet-juristen. Hij vertelt iets over het ontstaan van het instituut.

'Ons instituut was het eerste criminologische instituut sinds lange tijd. Hoewel het werd opgericht in een tijd die nu getypeerd wordt als een periode van stagnatie, realiseerde men zich dat er problemen waren met de criminaliteit, die bestudeerd moesten worden. We zagen hoeveel aandacht aan dit probleem werd gegeven in andere landen. We probeerden nieuwe vormen van misdaadbestrijding en preventie uit te werken. Er was in die periode een beweging om de bevolking meer te betrekken in het criminaliteitsprobleem. In het westen werden deze pogingen nogal sceptisch bekeken. We wisten zelf ook niet of dergelijke pogingen juist waren, daar moest verder over worden nagedacht. Dat was het doel van ons instituut. Daartoe werden de meest gekwalificeerde onderzoekers en ervaren praktijk-

mensen bijeengebracht in ons instituut.'

Het instituut werd gevestigd onder de 'prokuratura'. 'Dat is in ons land het hoogste orgaan op het gebied van de wetshandhaving, en het minst gouvernementeel, het meest onafhankelijk.' (De prokuratura is enigszins te vergelijken met het Nederlandse openbaar ministerie, maar heeft een driedelige taak: het toezicht op naleving van wetten rond opsporing, vooronderzoek, vervolging, rechtspraak en strafuitvoering; het meewerken aan het vooronderzoek; de functie van openbaar aanklager. Daarnaast heeft zij een soort ombudsmanfunctie)

Welke consequenties had, afgezien van de naamswijziging, de perestrojka voor de organisatie van het instituut?

Karpets: 'Na 1985, het begin van de perestrojka, hebben we een reorganisatie doorgevoerd. We handhaafden het criminologisch onderzoek, maar gingen ook onderzoek doen ten behoeve van de toezichtsfunctie van de prokuratura en ten behoeve van de hervormingen van het strafrecht. Bovendien konden we de automatisering in gang zetten omdat dat een algemene trend werd in het land, zowel ten behoeve van ons eigen onderzoekswerk als ten behoeve van de 'prokurators'. Van de 280 werknemers werkt nu dertig procent met de computer. We zijn overigens het grootste instituut op dit terrein in de socialistische landen.'

Datsjkov: Omdat we de criminologie bestudeerden waren we in staat de negatieve processen in onze samenleving te zien. Daar schreven we destijds ook over, maar er bestond in die tijd weinig belangstelling voor. We bestuderen de problemen op een wetenschappelijk niveau, maar als criminologisch instituut onderscheiden we ons in gunstige zin van andere omdat we meer op praktische bruikbaarheid zijn ingesteld. Enerzijds levert dat beperkingen op wat betreft de keuze van de onderwerpen die we bestuderen, anderzijds is ons werk relevanter voor de praktijk.

De kapitalistische omgeving

In de krant Izvestia werden onlangs criminaliteitscijfers gepubliceerd die veel hoger waren dan in het verleden werd toegegeven (zie hierover het artikel van G.

van den Berg). In de berichtgeving in Nederland hierover werd gezegd dat het de eerste keer is dat het criminaliteitsniveau zo openlijk naar buiten wordt gebracht.

Datsjkov: 'Dat is absoluut juist. Dit zijn de echte cijfers die niet eerder werden gepubliceerd. Specialisten op dit terrein waren er wel van op de hoogte, maar voor het grote publiek kwamen ze als een verrassing. De kop van het Izvestia-artikel luidt: 'Voor de eerste keer, maar voor altijd'. (De tolk: 'onze kranten lezen tegenwoordig als een novelle'). Eerder werden alleen percentages gepubliceerd. We kunnen nu vergelijkende studies gaan doen tussen verschillende landen. Daarbij moeten natuurlijk de verschillen in wetgeving in ogenschouw worden genomen, maar je kunt het criminaliteitsniveau als uitdrukking van de maatschappelijke situatie gaan vergelijken.'

'Als je de cijfers vergelijkt met die van andere landen dan blijkt dat we er zeer goed afkomen. Wij hebben in totaal twee miljoen delicten per jaar. Vergelijk dat aantal bijvoorbeeld eens met West-Duitsland. Dat land heeft ongeveer een kwart van ons inwonersaantal maar een totaal aantal delicten van vier miljoen.'

Je moet wel een onderscheid maken tussen geregistreerde criminaliteit en het werkelijke aantal wetsovertredingen. In het westen worden slachtoffer-enquêtes gehouden om het werkelijke aantal te kunnen schatten. Ik heb begrepen dat ook in Hongarije sinds enige tijd dergelijke bevolkingsonderzoeken worden gedaan.

Datsjkov: 'Het gaat bij deze cijfers inderdaad om geregistreerde criminaliteit. In de meeste landen, bijvoorbeeld Groot Brittannië, worden overigens niet alle delicten geregistreerd. En in de VS worden slechts acht vormen gemeten, de zogenaamde 'index crimes'. Maar er zijn bij ons geen plannen voor slachtofferstudies.'

Nu de criminaliteitscijfers in de Sovjetunie veel hoger blijken te liggen, ben ik benieuwd naar de consequenties daarvan voor de criminologische theorie. In het marxistische opvatting wordt criminaliteit gezien als een immorele uitwas van het kapitalisme. Hoe kijkt u aan tegen de oorzaken van crimineel gedrag in een socialistische staat?

Datsjkov: 'Dat is een te simplistische weergave van de marxistische verklaring. Het kapitalisme wordt gezien als een systeem met veel tegenstellingen, die een voedingsbodem vormen voor criminaliteit, meer dan vroegere maatschappijvormen. Wij hebben eerst ontkend dat er dergelijke tegenstellingen zijn in het socialisme. Daarom werd gezegd dat er geen criminaliteit was. Maar nu hebben we er spijt van dat we deze tegenstellingen in het socialisme zolang hebben genegeerd. We hebben het belang van wat wij noemen de kapitalistische omgeving overdreven. Dat moet je zien in het kader van een algemene vijandigheid die er ten opzichte van het kapitalisme heerste.'

Maar welke theoretische consequenties heeft dit inzicht. Gaat u nog steeds uit van een marxistisch verklaringsmodel?

Datsjkov: 'Er is op het moment geen grote revolutie in de theorie over de oorzaken van van criminaliteit. We gaan uit van de marxistische verklaring, maar onze recente werken zijn wetenschappelijker, minder vooringenomen. We neigen er bijvoorbeeld naar om het misbruik van staatseigendommen te zien als gevolg van de slechte organisatie rond het staatseigendom. En het is niet noodzakelijk om de oorzaak van drugsgebruik te zoeken in een kapitalistische omgeving. We zijn met andere woorden praktischer geworden. Het is lachwekkend als we de criminaliteit verklaren uit de overblijfselen van het kapitalisme. Dat gelooft niemand. Onze regering verlangt nu van ons dat we een juist beeld geven van de situatie, we hoeven geen leugens meer te vertellen.'

Sociale controle

In reisgidsen en -verhalen over de Sovjetunie duikt regelmatig het verhaal op dat reizigers in tram en bus, waar de conducteur vervangen is door automaten, aan medepassagiers hun vervoersbewijs tonen. Een dergelijke vorm van sociale controle zou uitstekend passen binnen de collectivistische ideologie. Ter introductie van enige vragen over formele en informele sociale controle leg ik mijn gesprekspartners dit verhaal voor. Het vormt de aanleiding tot grote hilariteit. Dat men zijn abonnement of 'overstapje' toont komt slechts weinig voor en

professor Karpets laat zelfs weten dat hijzelf nooit betaalt in het openbaar vervoer.

Een andere ingang voor het onderwerp 'sociale controle' is de, in modern criminologisch Nederlands, 'toezichhoudende functionaris'. Deze vormt in het Moskouse straatbeeld een opvallende figuur. Bij iedere roltrap in de metro zit een persoon die de doorstroming van de menigte in de gaten houdt; in de kleedruimte van het zwembad zitten vier witgejaste dames voor ..., waarvoor eigenlijk? De staatswinkels zijn overvloedig voorzien van personeel; op iedere hoteletage zit een zogenoemde dezjoernaja (een dame die waakt over de sleutels en ongepast bezoek). Het lijkt geen toeval dat muren graffiti-loos zijn en de kwetsbare lampen en versieringen in de metro ongeschonden.

In het Nederlandse justitiële beleid worden dergelijke toezichhouders naar voren geschoven als relatief goedkoop alternatief voor de informele controle (huismeesters, VIC's, particuliere beveiligingsbeambten). Ik kan me voorstellen dat men in de zich hervormende socialistische landen juist af wil van de sociale controle, of die op zijn minst wil ontdoen van haar willekeur en repressieve trekken.

Karpets: 'Ons uitgangspunt is dat het veel beter is om misdaad te voorkomen dan te moeten straffen. Alle instituties in de maatschappij zouden vanuit dat oogpunt beoordeeld moeten worden. Het betrekken van de bevolking in de misdaadbestrijding was de algemene lijn, maar deze controle moet worden uitgeoefend binnen de grenzen en op basis van de wet. De functies van kameradenrechtbanken, informele politie en dergelijke zijn nu allemaal gespecificeerd in de wet, er moet sprake zijn van een educatief doel, dat is een keuze.'

Een politieke keuze?

Karpets: Ik heb het over praten, overtuigen, hulp aan gezinnen in moeilijkheden, algemene sociale zaken die je in ieder land vindt. Maar de vertegenwoordigers van de bevolking kunnen hier zelf het initiatief nemen om mensen te weerhouden van wetsovertreding. Er zijn dus meer controlemogelijkheden dan alleen die van de wetshandhavende instanties. Op het moment staan die echter ter discussie. Sommigen vinden dat alleen rechtbanken iemand schuldig kunnen verklaren: Persoonlijk ben ik daar tegenover van mening dat dit zo moet zijn voor

echte misdaden, maar in geval van kleine overtredingen is dit een dure methode. Dan moeten andere maatregelen genomen kunnen worden, dat is in veel andere landen ook zo en ik vind dat ook een humanistische gedachte.'

In het westen bestaat de opvatting dat de stijging van de criminaliteit in de laatste decennia te maken heeft met de afname van de sociale controle. In dat verband ben ik geïnteresseerd in uw verwachtingen over het criminaliteitsniveau bij het opener worden van de sovjet-maatschappij.

Datsjkov: 'De democratisering, het verminderen van allerlei vormen van formele en informele sociale controle zal allerlei vormen van gedrag mogelijk maken, waaronder illegaal gedrag. Ik verwacht dan ook de komende jaren een groei in de criminaliteitscijfers. Maar de mensen worden niet slechter, ze uiten zich meer als we de beperkingen weghalen. In het algemeen is de perestrojka gericht op het verbeteren van de persoonlijkheid, een meer natuurlijke houding. Op langere termijn zal de situatie dus verbeteren. Er zal een verschuiving optreden van het niet plegen van delicten omdat het niet kan, naar een situatie dat men ervoor kiest om dat niet te doen.'

U verwacht dus een soort internalisatie van een nieuwe moraal?

Datsjkov: 'Ik bedoel niet dat de mensen beter worden, ze zijn zoals ze zijn en ze zullen zijn zoals ze zijn. Maar ze zullen niet beperkt worden. Het lage criminaliteitsniveau wordt nu bereikt door restrictie maar nu zullen we het echte, meer natuurlijke niveau bereiken. Dat is belangrijker dan goede cijfers als zodanig.'

Vijftigers

Onwillekeurig komt tijdens het gesprek de vraag in me op hoe het mogelijk is dat personen die in de Breznev-periode een hoge positie in het partij- en overheidsapparaat hebben weten te bemachtigen (zoals mijn gesprekspartners), zich nu vol overgave uitspreken voor de hervormingen en tegen de mechanismen waar zij zelf gebruik van maakten. Het eerder genoemde echtpaar gaf een vrij plausibele verklaring, die ik hier bij wijze van intermezzo kort weergeef.

Naar hun mening wordt de perestrojka-beweging gedragen door de 'vijftigers', de generatie die jong was in de periode van Chroesjtsjov. De generatie die daar op volgde (de 'dertigers' en de 'veertigers') typeren zij als 'de verloren generatie': cynisch, apolitiek en gepreoccupeerd met de eigen beslommingen; de jongere generaties zouden voornamelijk geïnteresseerd zijn in materiële vooruitgang.

In 1956, ten tijde van het twinstigste partijcongres, waarop Chroesjtsjov afrekende met de 'persoonsverheerlijking' van Stalin, waren de ouderen te zeer besmet met het stalinistische verleden. Het waren de toenmalige jongeren die zich politiek in wilden zetten voor betere tijden. Hun idealisme verzandde in de bureaucratisering van de jaren zestig. Gorbatsjov zou appeleren aan de hervormingsgezindheid uit de Chroesjtsjov-jaren. Mijn gesprekspartners van middelbare leeftijd lijken aardig te passen in deze cultuurpsychologische hypothese.

Ik kan me voorstellen dat de angst voor de toename van criminaliteit bij 'vrijere verhoudingen' wordt misbruikt door de oppositie tegen de perestrojka.

Datsjkov: 'Ja, dat gebeurt inderdaad, maar Napoleon Bonaparte zei: 'je kunt met een bajonet van alles doen maar je moet er niet op gaan zitten'. Je kunt de criminaliteit naar beneden krijgen door meer restrictieve maatregelen, maar dat zal zich tegen je gaan keren. Degenen die zich tegen de perestrojka keren proberen de mensen bang te maken: de misdaad zal toenemen en je kunt er het slachtoffer van worden. We proberen die opvatting te bestrijden.'

Ik heb gemerkt dat niet iedereen even optimistisch is over de hervormingen.

Datsjkov: 'Het feit dat de hervormingen nu al goed werken is een goed teken. Er kunnen vragen worden gesteld en je mag je hersens gebruiken. Dat bestaat nu en dat kon hiervoor niet. Misschien is het nu nog mogelijk om zaken terug te draaien, maar over een paar jaar zal dat niet meer zo zijn. We moeten door deze fase heen.'

Wat vindt u in dit verband van de uitspraak dat er nog steeds 'teveel staat is en te weinig wet'?

Datsjkov: 'Staat en wet zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. We hebben vanwege de bescherming van mensenrechten de neiging ons teveel

bezig te houden met het schrijven van wetten. Sommigen denken dat als we nu maar een perfecte wet hebben alles goed zal gaan. Maar mijn standpunt is dat de fout met name ligt in de wijze waarop de wetten worden uitgevoerd. We moeten de huidige wetten correct, rechtvaardig en snel toepassen, dan hebben we al heel wat bereikt. Natuurlijk moet er wetgeving zijn die de realiteit in ons leven weerspiegelt, maar het is niet goed om het paard achter de wagen te spannen.'

De coöperatieven

Een interessante ontwikkeling in dit verband zijn de ruimere mogelijkheden om eigen economische activiteiten te ontplooiën. Dit particuliere initiatief staat bekend onder de naam 'coöperatieven'. Tijdens mijn verblijf neem ik kennis van een initiatieven om een particuliere hotelketen op te zetten, een ruilhandel van vlas tegen personal computers met een Italiaans bedrijf (een pc kost momenteel ongeveer 150.000 gulden, 'oftewel drie Lada's', zoals mijn informant daar enigszins cynisch aan toevoegt). Ook vindt men in Moskou particuliere restaurants, winkels (ook in het grote staatswarenhuis 'GUM') en zelfs coöperatieve openbare toiletten.

Dergelijke initiatieven die tot voor kort onder de economische delicten vielen, lijken ook negatieve ontwikkelingen met zich mee te brengen. Zo wordt regelmatig gepraat over activiteiten van de 'mafia' in dit nieuwe circuit en een nieuwe criminele figuur schijnt zijn in trede te hebben gedaan: de 'reket' (van racketing, afpersing) die zogenaamde protectiegelden verlangt van particuliere bedrijfjes. John Löwenhardt bericht in *Intermediair* (24-2-1989) over de veronderstelde relaties tussen de 'mafia' en hoge bestuurders. De tekorten in de winkels en het gebrek aan consumptiegoederen zouden het gevolg zijn van een doelbewuste sabotagepolitiek van conservatieve bestuurders die de top van deze mafia vormen.

Karpets: 'Economische misdaden zijn niet nieuw voor ons. We hebben altijd al de strijd gehad tegen het misbruik van staatseigendommen en ook van bestuurders die hun eigen broekzak met die van de staat verwisselden. (De zakenmensen in uw land hebben alleen maar hun eigen broekzak.) Maar u begrijpt dat nu sommige oude schaduwzijden van ons

systeem beter worden gezien en dat er nieuwe ontstaan. Zo vonden we corruptie onder personen met leidende posities in het staatsapparaat of in de partijorganen. Dat is een betrekkelijk recente bevinding op zo'n grote schaal.'

'Wat betreft de coöperatieve beweging is het volgende het geval. Economisch gezien is deze verandering absoluut noodzakelijk voor ons land, maar er zijn grote onderlinge verschillen. De vraag is: wie trekt het economisch profijt? Dat hangt ervan af hoe ze zijn georganiseerd en door wie. Sommigen in die beweging waren eerder crimineel, ze namen bijvoorbeeld steekpenningen aan, en nu gaan ze dit soort activiteiten beginnen. Ze kopen bijvoorbeeld het vlees op in de winkels en verkopen het voor een hogere prijs. Dan ontstaat er sociale onrechtvaardigheid en dat creëert verontwaardiging onder de bevolking. Het hoofddoel is om gaten te vullen in de staatseconomie, maar het omgekeerde is dan het geval. We openden mogelijkheden voor nieuwe economische verhoudingen, maar hebben nog geen nieuwe controle mogelijkheden.'

De nieuwe mogelijkheden creëren dus een nieuwe illegaliteit?

Karpets: 'Natuurlijk, dat is zo, we zitten in een periode van ontwikkeling. Maar we moeten geen idealisten zijn, er zijn coöperatieven die misbruik maken van de situatie. De mensen die afpersen zeggen dat ze in feite maatregelen treffen die de sociale rechtvaardigheid herstellen. Als je steelt van de staat moeten er meer mensen zijn die daar van profiteren. Ik keur deze acties niet goed, het zijn criminelen, maar het verklaart waarom ze kunnen bestaan.'

Kan er in dit verband ook worden gesproken van georganiseerde misdaad, waarbij er verbindingen zijn tussen de criminele circuits en hoge functionarissen?

Karpets: Ik wil niet iemand lijken die steeds zegt 'het zou kunnen' of 'enerzijds, anderzijds'. Ik zal zeggen wat ik weet: we hebben georganiseerde misdaad, maar die is niet homogeen. We hebben georganiseerde groepen criminelen, beroepscriminelen: dieven, drugshandelaren, smokkelaars en dergelijke. Een andere groep zijn de corrupte bestuurders, daar is sprake van andere relaties. Zij

maken misbruik van de economische verhoudingen en hun schaduwzijden.'

Maar zijn er relaties tussen die twee groepen? Ik kan me bijvoorbeeld niet voorstellen dat de vele personen die me aanspreken om geld te wisselen dat alleen maar voor zichzelf doen.

Karpets: 'Ik sluit niet uit dat er mensen zijn die het zwart wisselen van geld organiseren, dat zijn dan de beroepsmisdadigers. Maar het zou kunnen dat er 'officials' bij betrokken zijn. Tot voor kort haatten de beroepscriminelen en degenen die staatseigendommen misbruiken elkaar. Ze waren incompatibel. Vroegere cliënten van mij, 'eerlijke dieven', hadden het er altijd over dat corrupte bestuurders het leven tot een verschrikking maken.

Uit enige recente zaken is echter gebleken dat ze relaties beginnen te ontwikkelen. Het ging daarbij om speciale delicten, beroving en geweldsmisdrijven. In sommige gevallen bleken corrupte 'officials' beroepscriminelen als 'bodyguards' in dienst te hebben. Zij imiteren de mafia. We gebruiken die term maar het is niet hetzelfde als de echte mafia. Dus er is in die zin georganiseerde misdaad, en we kunnen niet zeggen dat we klaar zijn om er tegen in te gaan. we beginnen dit werk pas.'

Maar gaat het nu om een nieuw verschijnsel, of om een pas onderkend probleem?

Karpets: 'Beide zijn juist. We hadden professionele, goed georganiseerde bewapende groepen. Deze professionele misdaad bestaat al jaren, maar wat de relatie met de misbruikers van staateigendommen betreft waren we niet geneigd die te generaliseren. We gingen niet zo diep (hoog), we vonden de wortels niet. Dat is een recente ontwikkeling. Zoiets gebeurt ook niet in korte tijd, dat vergt tijd.'

De doodstraf

Als ik het goed begrepen heb is de in de nieuwe voorstellen de doodstraf gehandhaafd?

Karpets: 'Hierover is een serieuze discussie gaande. Het is geen gemakkelijk vraagstuk. We weten dat de meeste westerse landen de doodstraf hebben afgeschaft. Op het moment neem ik persoonlijk de volgende positie in. In principe ben ik tegen de

doodstraf, maar het is makkelijk om je tegen de doodstraf uit te spreken: dat staat mooi, democratisch. Het leven zit echter ingewikkelder in elkaar. Wie heeft meegemaakt hoe twee kinderen werden vermoord en hun moeder gemarteld, zoals ik toen ik hoofd van de criminele politie was, raakt in conflict. Enerzijds weet ik dat de persoon die dat doet ook lijdt, en heeft geleden om tot een dergelijke daad te komen. Anderzijds geeft dat niet het recht om zo wreed te zijn ten opzichte van anderen.

Maar ik heb een tweede argument om de doodstraf vooralsnog te handhaven. Toen we de strafwetgeving uitwerkten, konden we de publieke opinie niet negeren. Het is makkelijker om de doodstraf af te schaffen in een land waar hij lang niet is uitgevoerd. In ons land (en dat geldt voor veel landen) vereenzelvigd de bevolking de strijd tegen de misdaad al gauw met de zwaarte van de straf. Om te beslissen over de doodstraf werd de publieke opinie bestudeerd. De verhouding ligt op zestig procent voor en veertig procent tegen de doodstraf. Voorgesteld is nu om de doodstraf voor alle vermogensdelicten af te schaffen, en alleen nog te handhaven voor zeer ernstige misdrijven (zie het artikel van Datsjkov).'

In Nederland zijn bevolkingsonderzoek gehouden waarbij men tot vergelijkbare cijfers kwam. Misschien zijn ze wel internationaal.

Karpets: 'Men gelooft nu eenmaal dat dergelijke straffen misdaad kunnen voorkomen. Ik heb in praatjes voor de radio proberen uit te leggen dat dit niet zo is. Gedurende een korte periode, van 1947 tot 1951, was de doodstraf hier afgeschaft. In die vier jaren ging het aantal misdaden zelfs omlaag, en na 1951 weer omhoog. Men gelooft dat niet, de publieke opinie behoeft educatie.'

Voor misdaden tegen de staat blijft de doodstraf ook gehandhaafd?

Karpets: 'Praktisch gesproken zijn er geen mensen meer veroordeeld voor misdaden tegen de staat, behalve enkele gevallen, waarvan we nog niet weten hoe die terecht gaan worden. Het gaat daarbij om extremisten die een belangrijke rol spelen in het nationaliteitsvraagstuk. Maar dat zijn geen misdaden tegen de staat zoals u die bedoeld. We hebben in de strafwet een artikel dat zegt dat het bevorderen van conflicten tussen volkeren van de

USSR een criminele daad is. Het gaat dan niet om de woorden, maar om de daden en de schadelijke consequenties.'

Bedoelt u te zeggen dat alle politieke gevangenen zijn vrijgelaten?

Karpets: 'Ja, er is afgekondigd door Sjevornadze en Gorbatsjov dat ze vrijgelaten zijn (de tolk spreekt waarschijnlijk per abuis van 'are lost' (?)). Ik verzeker u dat je in ieder land van de wereld mensen kunt vinden die voor dergelijke misdrijven gearresteerd zijn, maar bij ons vind je ze niet.'

Professor Karpets eindigt ons gesprek met de beste wensen aan collega's criminologen en strafrechtsdeskundigen in Nederland en spreekt zijn hoop uit voor samenwerking met collega's in alle landen, die mogelijk zijn geworden 'door het nieuwe denken van Gorbatsjov'. 'Ik hoop dat we de sfeer van wantrouwen, die ik zo vaak op congressen heb ervaren, achter ons kunnen laten. Ik heb altijd geprobeerd waarheidsgetrouw te zijn, maar werd nogal een wantrouwend tegemoet getreden.'

Drank, drugs, diefstal, doodslag...

Alcohol en criminaliteit in de Sovjetunie

drs. M.R. van den Toorn*

'Ach, jullie alcoholisten, jullie alcoholisten brengen het land naar de afgrond...'

Viktor Astafjev, *De droevige detective*

Op 17 mei 1985 kondigde partijleider Gorbatsjov zeer vergaande maatregelen af om het uit de hand gelopen alcoholgebruik in de Sovjetunie in te dammen. De strijd tegen de 'groene draak' of de 'groene slang' (de vertalingen lopen uiteen), de Russische benaming voor 'koning alcohol', werd met kracht ter hand genomen.

Nadat decennialang het alcoholprobleem gebagatelliseerd werd, omdat het toch slechts te wijten zou zijn aan de verdwijnende, desastreuze invloeden van het kapitalisme, wordt sinds enige jaren zelfs op het hoogste niveau openlijk toegegeven dat het zo niet langer gaat. Volgens minister Fedortsjoek van Binnenlandse Zaken wordt zelfs de meerderheid van alle misdrijven gepleegd onder invloed van alcohol. (Interview, 1985) Duidelijk is, dat het alcoholprobleem uit de hand is gaan lopen. De vraag rijst dan: hoe catastrofaal is de situatie nu eigenlijk, temeer daar uit de literatuur blijkt dat er eigenlijk helemaal niets nieuws onder de zon is.

Een enigszins verwant en snel in omvang toenemend probleem is het gebruik van drugs. Nadat ook dit probleem jarenlang of zelfs decennialang eerst helemaal ontkend en vervolgens eveneens gebagatelliseerd is, wordt ook hier de laatste tijd meer aandacht aan besteed. Aan het slot van het artikel volgt hier een korte beschouwing over.

* De auteur is tijdelijk verbonden aan het WODC.

Het Novosibirsk-rapport

In 1983 is er in het westen een document boven water gekomen dat een uiterst somber beeld schetst. Het zou hierbij gaan om een rapport van de afdeling Novosibirsk van de Academie van Wetenschappen, getiteld *De waarheid over het alcoholisme in de Sovjetunie*. Volgens dit 'rapport' waren er in 1980 in de Sovjetunie 40 miljoen 'officieel geregistreerde' alcoholisten en dronkelappen (op een totale bevolking van ongeveer 280 miljoen). De jaarlijkse alcoholconsumptie bedroeg, nog steeds volgens dit 'rapport', in 1905 tijdens het tsaristische 'schrikbewind' 3,5 liter pure alcohol per persoon; in 1980 was dit gestegen tot 10,8 liter, in 1983 al tot 12 liter. Deze gigantische alcoholconsumptie leidt tot een toenemende degeneratie van de jeugd, wat volgens het document blijkt uit een toename van het aantal kinderen met aangeboren afwijkingen en het aantal bijzondere scholen. De alcoholproductie is tussen 1940 en 1980 verachtvoudigd, terwijl de bevolking in dezelfde periode slechts met 35% toenam. In twintig jaar vond een daling van het geboortecijfer met 20% plaats. In 1960 lag het sterftecijfer op 7,1 per 1000 inwoners, in 1980 op 10,4 – een stijging van 47%. 85% van alle zware misdaden als moord, verkrachting en overvallen wordt gepleegd onder invloed van alcohol.

Schokkende cijfers, dat wel, alleen wordt de authenticiteit van dit rapport betwijfeld. Wie de auteur(s) dan wel zijn, blijft echter onduidelijk: bezorgde artsen of andere wetenschappers op persoonlijke titel, critici van het bewind of manipulators van de CIA? (Knabe, 1985; Ruslandbulletin 1985) Dat er echter iets aan de hand is, staat buiten kijf.

Tradities

De geschiedenis van het drinken in Rusland is al oud; er zijn al eeuwenlang verhalen over de legendarische hoeveelheden drank tijdens ontvangsten en feesten bekend. Excessief alcoholgebruik komt al in zeer oude bronnen voor. Zo wordt bijvoorbeeld in 1526 door baron Sigismund zu Herberstein, een gezant van de Habsburgse keizer, vermeld dat de Russen er tijdens officiële ontvangsten naar streven om iedereen stomdronken te krijgen omdat ze de

avond anders niet geslaagd vinden. (Postma, 1977) Ook Stalin liet zich, zoals bekend, op bijeenkomsten met zijn toenmalige westelijke geallieerden niet onbetuigd.

Hoewel de Bolsjewieken zich voor de revolutie nooit over het al dan niet drinken van alcohol hadden uitgesproken, werd in 1919 thuis destilleren, een traditionele activiteit in veel families, verboden. Een rol hierbij speelden vermoedelijk de 'alcohol-rellen' die in december 1917 in Petersburg plaatsvonden. Eind 1922 werd het land zelfs helemaal drooggelegd. Er werd kennelijk met grote kracht opgetreden: in 1923 bestond meer dan 50% van de ingezetenen van Moskou uit gevangenen uit thuisdestilleerderij! (Weissman, 1986) Na de dood van Lenin in 1924 vond een verzachting van de maatregelen plaats en uiteindelijk volgde opheffing. De belangrijkste factor hierbij vormden de inkomsten die de staat door het monopolie op de wodka-verkoop verkreeg. Stalin zelf gaf in 1927 toe, dat de staat jaarlijks 500 miljoen roebel binnenkreeg uit de wodka-verkoop. Dit was volgens hem noodzakelijk om zonder buitenlandse hulp aan de gelden te komen die nodig waren voor het opzetten van de industrie. (Morawski, 1986; Postma, 1977)

De hoop, dat hiermee het thuis destilleren de kop in zou worden gedrukt, werd niet vervuld. Al in 1927 werd er in de RSFSR (het eigenlijke Rusland met Siberië) 7,5 liter 'eigenstook' per persoon per jaar geconsumeerd – dit om een indruk te geven van de immense hoeveelheden waarom het gaat. (Connor, 1972) Dit geeft al meteen het dilemma aan waar de Sovjetunie (en zij niet alleen!) tot op de huidige dag mee worstelt: volksgezondheid versus staatsinkomsten. Het effect van de campagne bleef verder zeer gering door gebrek aan medewerking van de bevolking – ook in dat opzicht lijkt er sindsdien niet veel veranderd.

Desondanks bleven drankproductie en -gebruik naar huidige maatstaven lange tijd relatief laag. Pas na de oorlog en vooral na 1960 begon de reusachtige stijging; zie hiervoor tabellen 1 en 2. Er worden trouwens nog wel hogere cijfers genoemd. De socioloog Krasnonosov komt in een recente Sovjet-publicatie tot een jaarlijkse hoeveelheid van 23,5 liter pure alcohol per persoon van 15 jaar en ouder, zelfs zonder de eigenstook mee te rekenen! (Lanting, 1985) Bij een gemiddeld alcoholpercentage van 40% komt

dit neer op zo'n 55 liter per persoon per jaar. Zelfs dan worden er nog hogere cijfers genoemd, bijvoorbeeld 78 liter per persoon per jaar. (Matthews, 1986) Bovendien moet – om het nog erger te maken – worden bedacht dat dergelijke cijfers gemiddelden vormen voor de hele Sovjetunie. In het zuiden wordt over het algemeen minder, en minder gedestilleerd gedronken, in de RSFSR, in Witrusland en in de Baltische republieken aanzienlijk meer.¹

Het tot nu toe veelal ontbreken van statistieken met absolute cijfers (gewoonlijk worden slechts percentages aangegeven) maakt het moeilijk om betrouwbare cijfers te geven. Deskundigen komen pas na langdurig en ingewikkeld rekenwerk, vaak gebaseerd op incidenteel gepubliceerde en vervolgens geëxtrapolerde cijfers, tot hun conclusies. De verschillende uitkomsten worden veroorzaakt door de gehanteerde rekenmethodes en de waardering van het ter beschikking staande cijfermateriaal. Heel lang is de verkoop van alcohol overigens in de statistieken 'verstopt' onder een aanduiding als 'overige levensmiddelen' of 'diverse levensmiddelen'. Dit lukte slecht omdat, zoals Treml zegt, de spreekwoordelijke naald te groot voor de hooiberg is. (Treml, 1982a)

Verklaringen, oorzaken, gevolgen

Er wordt uiteraard geprobeerd om een verklaring voor dit zeer massale gebruik van alcohol te vinden. In de Sovjet-literatuur is buitensporig alcoholgebruik lange tijd afgeschilderd als een overblijfsel van het kapitalisme; het feit dat dit overblijfsel een hardnekkig leven bleek te leiden, kon worden verklaard door middel van de 'bewustzijnskloof': het bewustzijn van de mensen zou zich nog niet hebben aangepast aan de nieuwe, betere omstandigheden onder het socialisme. (Connor, 1972) Daarnaast werden ook fouten in de persoonlijkheidsstructuur van individuele drinkers gezien. Deze ideologisch gemotiveerde verklaringen belemmerden lange tijd het beschouwen van meer maatschappelijke oorzaken.

Factoren als vervreemding door de snelle urbanisatie, ontworteling van de bevolking door de industrialisatie van een agrarische samenleving en het niet of nauwelijks beschikbaar zijn van andere consumptiegoederen werden alleen in Westerse publicaties

Tabel 1: Productie van alcoholhoudende dranken, in miljoenen liters

	wodka	wijn	vruchten- wijn	cham- pagne	cognac	bier
1955	1 169	474	130	19.7	17.00	1 847
1960	1 381	777	203	29.9	15.02	2 498
1965	1 888	1 339	318	44.7	27.15	3 169
1970	2 412	2 680	510	69.4	53.61	4 190
1975	2 630	2 970	1 600	104.3	72.00	5 710
1979	2 850	2 940	2 315	139.0	74.91	6 333

Bron: Treml, Alcohol in the USSR, 1982

Tabel 2: Consumptie van pure alcohol per persoon van 15 jaar en ouder in liters

	alcoholhoudend totaal	Staats- en illegale productie gedestilleerd	samogon (eigenstook)
1955	7,26	6,21	2,87
1960	8,45	6,83	2,93
1965	10,21	7,88	3,19
1970	12,87	8,68	3,33
1975	14,58	8,84	3,27
1979	15,24	9,01	3,30

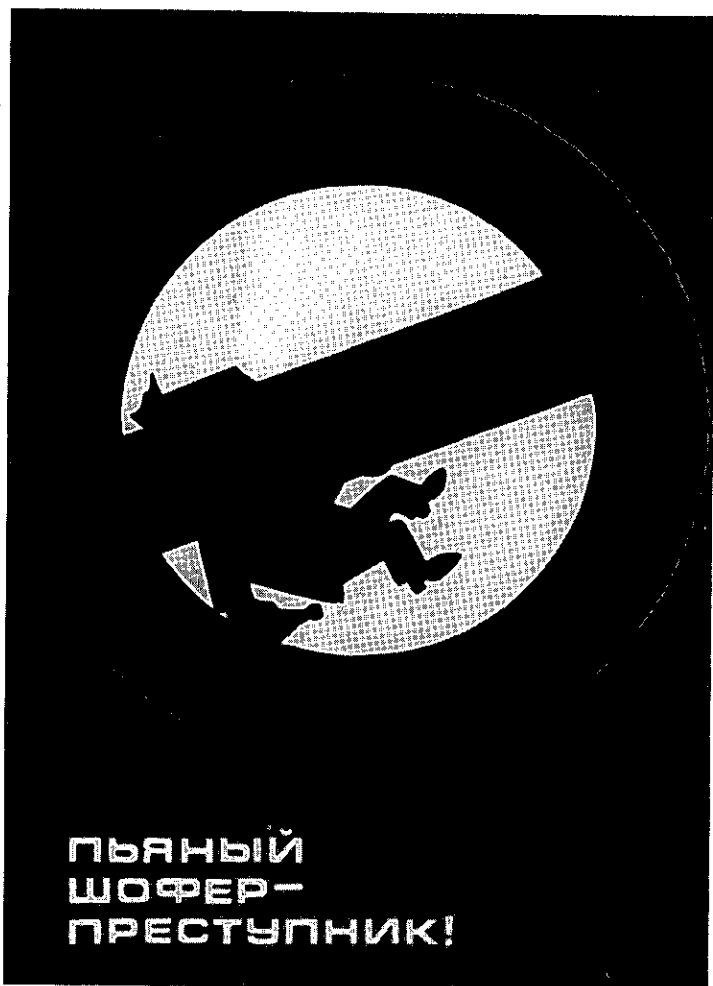
Bron: Treml, Alcohol in the USSR, 1982

genoemd. Belangrijk is ook het gebrek aan mogelijkheden om de vrije tijd op een zinvolle manier te besteden. Zo blijkt slechts 8% van alle jonge mannen en 2% van alle jonge vrouwen aan sport te doen. Een factor is ook hierbij het niet of nauwelijks verkrijgbaar zijn van veel consumptiegoederen, zoals bijvoorbeeld sportartikelen. (Knabe, 1986)

Door de zeer hoge accijnzen, van ruim 50% op bier tot bijna 90% op wodka, zorgt de alcoholverkoop voor een zeer belangrijk deel van de staatsinkomsten. Een westerse auteur komt tot een schatting van 10-12% van de totale staatsinkomsten. (Wiseman, 1985) Treml schat dat de accijnzen 29% van de totale belastingopbrengst uitmaken. (Treml, 1982a)

Het karakter van alcoholgebruik is in Rusland anders dan elders. De totale hoeveelheid die per persoon naar binnen wordt gewerkt is weliswaar veel, maar steekt niet eens ongunstig af bij landen als Frankrijk, Italië en Portugal. Daarbij moet echter niet worden vergeten, dat er in de Centraalaziatische republieken zeer veel minder wordt gedronken, zodat het cijfer voor de resterende Sovjetunie een veel ongunstiger beeld oplevert. Daarnaast ligt het verschil

Een dronken chauffeur is een misdadiger!

ook in de soort drank en de drinkgewoonten.

In de Sovjetunie worden veel meer dan elders zwaar-alcoholhoudende dranken zoals wodka gedronken. In de consumptie van zwaar alcoholhoudende dranken is de Sovjetunie de onbetwiste wereldkampioen. (Treml, 1982b) Ook de thuisgestookte drank bevat meestal een fors percentage alcohol. Wat drinkgewoonten betreft ligt in de Sovjetunie de nadruk vaak meer op het zo snel mogelijk legen van de hele fles en drinken-om-het-dronken-worden dan

op het gezelligheidsaspect, een heel verschil met het Zuideuropese glas wijn bij de maaltijd. De verkoop van wodka in niet-hersluitbare halve literflessen helpt dan ook bepaald niet bij het indammen van het alcoholisme.

Traditioneel wordt drinken door de bevolking beschouwd als positief; het is 'gezellig', wie niet meedoet is een spelbreker. Drinken wordt beschouwd als een 'mannelijke' activiteit, een strikte privézaak waar de staat zich niet mee moet bemoeien. (Connor, 1972) Er is, lijkt het, in dat opzicht geen groot verschil met de houding in veel andere landen.

Dit drankmisbruik heeft uiteraard veel gevolgen. Er is economische stagnatie door ziekteverzuim, er vinden arbeidsongevallen plaats door onvoorzichtigheid en dergelijke. De door alcohol veroorzaakte daling van de arbeidsproductiviteit zou inmiddels zijn opgelopen tot zo'n 10%. Het totale verlies dat de staat jaarlijks hierdoor lijdt wordt geschat op 80 miljard roebel. (Knabe, 1986)

In verschillende plattelandsgebieden in het noorden van de Sovjetunie bestond begin jaren tachtig 40% van de totale winkelomzet uit alcoholprodukten; het grotendeels ontbreken van andere consumptieartikelen in de winkel speelt bij dit cijfer ook een rol. In het zuiden van het land was dit 10%. (Knabe, 1986) De conclusie ligt voor de hand dat er, zoals al opgemerkt, in het zuiden veel minder wordt gedronken, maar dit lagere cijfer kan ook zijn veroorzaakt door de grotere hoeveelheid eigenstook in het zuiden.

Een ander gegeven is dat gemiddeld 10% van het familie-inkomen aan alcohol wordt besteed; een CIA-schatting uit 1977 komt tot 15%. Let wel: dit zijn de bedragen die worden besteed aan de aanschaf van 'officiële' alcohol, eventuele aanschaf van eigenstook is hier niet in verdisconteerd. Bij dergelijke bedragen leidt excessief alcoholgebruik tot regelrechte armoede. (Matthews, 1986; Treml, 1982a) Een relatie tussen armoede en criminaliteit is waarschijnlijk wel aanwezig, maar kan door gebrek aan cijfermateriaal niet worden aangetoond.

Van alle volwassenen belandt 12 tot 15% een of meerdere keren per jaar in de ontnuchteringscel (een speciale Russische instelling), wat neerkomt op een totaal van ongeveer 25 miljoen mensen. (Knabe, 1986) De Sovjetunie kent dan ook (als enige indu-

strieland ter wereld) een dalende levensverwachting. (Wiseman, 1985) Het aantal kinderen dat aangeboren afwijkingen en leerproblemen heeft neemt toe, terwijl het totale geboortecijfer daalt. Ook het aantal echtscheidingen neemt toe; 40% hiervan zou veroorzaakt worden door zwaar drinken. (Morawski, 1986; Wilson en Bachkatov, 1988)

Het hoge alcoholgebruik leidt ook direkt tot een hoge mortaliteit door alcoholvergiftiging. De anti-alcoholcampagnes leiden door het 'ontmoedigingsbeleid' tot een toename van de eigen productie en het consumeren van allerhande niet voor consumptie bestemde rommel zoals parfum, luchtverfrisser, anti-vries, vernis, schoonmaakmiddelen, schoensmeer en - zeer gevaarlijk - industriële alcohol (methanol), zodat het aantal vergiftigingsgevallen hierdoor nog verder toeneemt. Het aantal slachtoffers van dergelijke vergiftiging bedroeg in de Sovjetunie in 1976 15,9 personen per 100.000 inwoners. Ter vergelijking: in Noorwegen was dit 1,32, in de USA 0,18 en in Nederland 0,07. (Treml 1982b)

Zelfs het drinken van dranken met een lager alcoholpercentage zoals 'versterkte' wijnen als port biedt in dit opzicht geen oplossing, omdat de hiervoor gebruikte alcohol vaak van dermate inferieure kwaliteit is, dat ook dit gevaren voor de volksgezondheid oplevert.²

'Eigenstook'

Het vele alcoholgebruik leidt ook tot een speciaal soort delict, namelijk het zelf thuis destilleren. Dit is overigens van oudsher een in Rusland geliefde bezigheid, meer dan in andere landen. De drank werd (en wordt nog wel) voor eigen gebruik gefabriceerd en daarnaast verkocht in de direkte omgeving van de producent. Het brouwsel dat het resultaat is van deze huisvlijt is het bekendst onder de naam 'samogon', 'eigenstook', gewoonlijk een destillaat met een alcoholpercentage van 25 tot 50%; het gemiddelde ligt rond de 30%. (Connor, 1972; Treml, 1982a; Knabe, 1986) Naast allerlei fruit en groenten is de meest gebruikte grondstof hiervoor suiker, reden dat dit inmiddels in veel gebieden van de Sovjetunie moeilijk verkrijgbaar of op de bon is.

De primitieve produktiemethoden leiden in de meeste gevallen tot een drankje dat met de benaming

'bocht' nog vriendelijk wordt aangeduid. Ernstiger is, dat er vaak veel giftige stoffen en residuen in aanwezig zijn. Het straffe anti-alcoholbeleid van de overheid dat een toename van eigen productie in de hand werkt, kan zo indirekt leiden tot een groter aantal gevallen van alcoholvergiftiging.

Het gaat bij de productie van samogon om zeer aanzienlijke hoeveelheden; zowel Treml als Knabe schatten de thuisproductie op 25-30% van de totale productie (zie tabel 2). Treml doet dat zelfs al voor

het begin van de jaren zeventig. (TremI 1982b; Knabe, 1986) Na invoering van de recente anti-alcoholmaatregelen is dat nu waarschijnlijk veel meer. Een en ander brengt door de slechte kwaliteit van het gefabriceerde ernstige gevaren voor de volksgezondheid met zich mee, temeer daar velen hun toevlucht nemen tot de merkwaardigste 'additieven' in een poging om hun zelfgestookte rommeltje enigszins drinkbaar te maken; genoemd worden in dit verband tabak, gedatureerde alcohol, zwavelzuur, verbrande rubber en zelfs vogelpoep! (TremI, 1982b)

Alcohol en criminaliteit

'Elke drie seconden twee misdrijven'. (Zeldes, 1981) Een heel ander geluid dan de, in overeenstemming met de heersende ideologie decennialang verkondigde daling. De nog voorkomende criminaliteit was slechts het gevolg van 'overblijfselen' van het kapitalisme. Het geloof in de maakbaarheid van mens en maatschappij heeft ertoe geleid dat criminaliteit altijd als 'extern', afkomstig van buiten, werd beschouwd: criminaliteit en communisme zijn onverenigbaar. Tegenwoordig wordt echter ook door Sovjet-bronnen het nog onverminderd voortbestaan van criminaliteit openlijker toegegeven.

De propaganda mag beweren dat de criminaliteit dalende is, de schaarse beschikbare cijfers doen het tegendeel vermoeden. Bovendien moet in gedachten worden gehouden dat veel criminaliteit niet wordt geregistreerd. Deels wordt dit veroorzaakt doordat veel misdrijven stomweg niet worden opgemerkt. Diefstal uit fabrieken of magazijnen ('diefstal van socialistisch eigendom') wordt door het gebrekkige voorraadbeheer vaak niet opgemerkt en dus ook niet geregistreerd. Een andere oorzaak hiervan is, dat de politie hoger gewaardeerd wordt naarmate het aantal door haar opgespoorde delicten lager is – uitgaande van de opvatting dat men er kennelijk goed in slaagt de orde te handhaven. Het is duidelijk dat de politie er dan ook naar zal streven het aantal aangiften kost wat kost zo laag mogelijk te houden – goedschiks of kwaadschiks. Op grond van dergelijke gegevens komen westerse auteurs tot de schatting dat zo'n zeventig procent van de criminaliteit in de Sovjetunie onontdekt blijft. (Zeldes, 1981) Uitgaande van het (bekende) gegeven dat de rechtbanken in de Sovjetunie jaarlijks ongeveer vier miljoen uitspraken doen, komt men tot een jaarlijkse hoeveelheid van zestien tot twintig miljoen delicten.

Bij veel van deze delicten speelt alcohol een rol. Naast het hierboven al genoemde zelf destilleren geldt dit logischerwijs vooral voor geweldsmisdrijven als verkrachting, doodslag en 'hooliganisme', delicten waarbij vaak geen sprake is van voorbedachte rade. (Zeldes, 1981; Spektorov McClellan, 1987) Hooliganisme wordt in de wet omschreven als 'het bewust plegen van daden die de openbare orde ernstig verstoren en een duidelijk gebrek aan respect voor de maatschappij laten blijken'. Het is een soort

'kapstok'-vergrijp dat van alles omvat, zoals vandalisme (begraafplaatsen schijnen hierbij populair te zijn), het lastig vallen van passanten, mishandeling, het uitslaan van liederlijke taal (!) of het minachting vertonen voor de socialistische staatsorde; hooliganisme kan zelfs schriftelijk worden uitgevoerd: het schrijven van obscene brieven wordt als zodanig beschouwd. Hooliganisme maakt naar schatting ongeveer een derde van alle delicten uit. Volgens een Russisch onderzoek zouden in tachtig procent van alle gevallen de daders dronken zijn. (Chalidze, 1977; Zeldes, 1981)

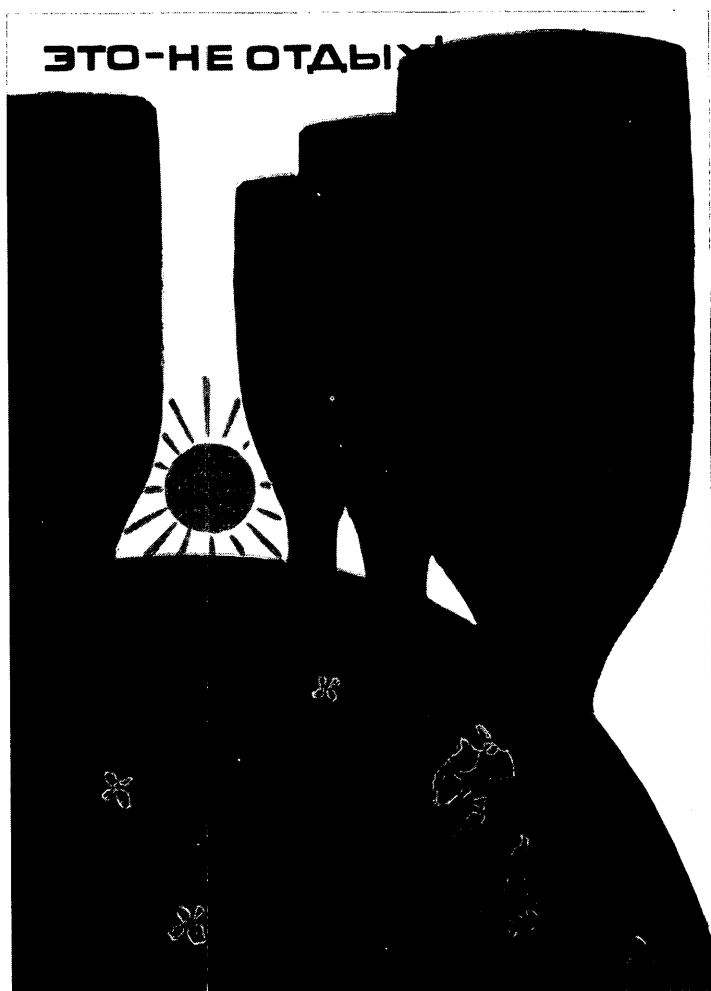
Dat het gebruik van alcohol als misdaadveroorzakende factor echter niet altijd hout snijdt, blijkt onder meer uit het volgende. Relatief nieuw zijn de in de Sovjetunie opererende jeugdbendes, waar ook in de westerse pers aandacht aan is besteed. Berucht zijn inmiddels de *Lyuberi*, groepjes jongeren uit de (voor)stad Lyubertsj ten zuidoosten van Moskou. Ze verwierven zich bekendheid door in de hoofdstad vechtpartijen aan te gaan met leeftijdgenoten waarvan de levensstijl hen niet aanstond, zoals hardrock-fans (*metallisti*) en break dance-fans (*breikeri*). Volgens persberichten roken noch drinken de leden van deze bendes. Het bestaan van deze groepen werd overigens op hoog niveau ontkend; het zou slechts gaan om jongelui die zich 'op sportieve wijze' vertraden. (Wilson en Bachkatov, 1988)

Alcoholmisbruik wordt in de Sovjetunie veelal genoemd als de oorzaak van (een groot deel van) de criminaliteit. Er moet echter niet worden vergeten dat hiermee dieper liggende oorzaken van criminaliteit, zoals verveling, gebrek aan scholing of ontplooiingsmogelijkheden, verzet tegen de door de maatschappij opgelegde discipline en dergelijke over het hoofd worden gezien. De beantwoording van deze, moeilijker met de heersende ideologie te verenigen vragen, is tot nogtoe niet mogelijk geweest. Door alcohol van alles de schuld te geven kan een analyse van de werkelijke oorzaken uit de weg worden gegaan.

Anti-alcoholcampagnes

Sinds 1955 wordt er door de overheid opnieuw gepoogd om speciaal het wodka-gebruik af te remmen door het propageren van wijn- en biergebruik. Als

Dit is niet zomaar een uiltje knappen!

middel daartoe werd onder andere de accijns op die dranken verlaagd. (Trembl, 1982a)

In 1972 werd er door Breznev een nieuwe campagne gestart. De verkoop van alcohol werd aan banden gelegd, de eigen productie werd (weer) aangepakt en de productie van licht- en niet-alcoholische dranken werd uitgebreid. Deze maatregelen zijn, na een verscherping in 1978, in principe tot 1985 van kracht gebleven. Daarnaast zijn er nog in 1974 speciale maatregelen tegen 'jeugdalcoholisme'

genomen, en zijn in 1979 en in 1981 de prijzen van alcohol fors opgetrokken. Al deze maatregelen sorteerden kennelijk weinig effect; de prijsverhogingen werden in 1983 zelfs teruggedraaid, vermoedelijk door de sterk toegenomen eigen produktie. (Knabe, 1986) De door partijleider Andropov in 1982 doorgevoerde maatregelen werden door zijn opvolger Tsjernenko eveneens teruggedraaid, een besluit dat indertijd 'realistisch' werd genoemd.

Per 1 juni 1985 werden er door Gorbatsjov nieuwe en veel strengere maatregelen afgekondigd om het alcoholgebruik te beteugelen, op 27 augustus van hetzelfde jaar bovendien gevolgd door forse prijsverhogingen. De maatregelen behelzen:

- het meer bij het politieke en maatschappelijke leven betrekken van de burgers, en vooral de jeugd;
- meer voorlichting over alcohol en meer anti-alcohol propaganda; zie voor enkele voorbeelden hiervan de afbeeldingen in dit nummer;
- het vermijden van 'positieve associaties' met alcohol in films, toneelstukken en dergelijke;
- de verkoop van alcohol beperken tot speciale drankwinkels of speciale afdelingen van levensmiddelenzaken;
- een forse beperking van de openingstijden van drankwinkels (van 14 tot 19 uur);³
- geen verkoop meer van alcoholhoudende dranken in treinen, vliegtuigen, in (en in de buurt van) stations, scholen, stadions, fabrieken, bouwplaatsen, ziekenhuizen, sanatoria, culturele instellingen en parken;
- alleen nog verkoop van alcohol aan mensen boven de 21 jaar;
- geen alcohol tijdens bedrijfsuitstapjes;
- het beperken van de verkrijgbaarheid van alcohol in de horeca;
- een forse beperking van de produktie van wodka en andere sterk alcoholische dranken;
- het bottelen in kleinere, hersluitbare flessen (!);
- het geheel stopzetten van de produktie van vruchtenwijnen met een hoog alcoholpercentage;
- een toename van de produktie van vruchtensappen en andere alcoholvrije dranken en conserven;
- een toename van de produktie van andere consumptiegoederen, zoals gereedschap, hobby- en sportartikelen;
- het bieden van meer culturele en sportfaciliteiten, vooral in nieuwbouwwijken;

- het uitbreiden van de al bestaande en het openen van een groot aantal nieuwe klinieken voor de behandeling van alcoholisten; anonieme behandeling moet mogelijk worden;
- het opleiden van deskundigen en het ontwikkelen van medicijnen tegen alcoholverslaving.

Een uitgebreid geheel dus, variërend van snel door te voeren praktische maatregelen tot ambitieuze plannen voor de langere termijn. Naast de pragmatische plannen voor produktiebeperving en dergelijke doen in westerse ogen de enigszins ideologisch getinte ideeën, zoals het meer bij de politiek betrekken van de burgers, wat geforceerd aan. De onlangs gehouden verkiezingen en de hoge opkomst daarbij maken overigens duidelijk dat de bevolking zich wel degelijk betrokken voelt bij de politiek, ook zonder speciale maatregelen.

Een groot verschil met de vroegere pakketten maatregelen is, dat er ditmaal duidelijker actieve deelname van partijleden wordt geëist. Leaders van partijorganen die zich aan drank te buiten gaan worden - althans in theorie - gedwongen op te stappen en ook bij officiële gelegenheden wordt geen alcohol meer geschonken. In de westerse pers is al meesmuilend aandacht besteed aan het feit dat diplomaten op ontvangsten en recepties tegenwoordig met allerlei sapjes genoeg moeten nemen.

De maatregelen vormen een 'testcase' voor het functioneren van Gorbatsjov. Het beheersen van het drankprobleem wordt beschouwd als noodzakelijk voor het laten welslagen van de voorziene sociale, economische en politieke hervormingen. Of deze maatregelen echter een succes zullen worden en vooral blijven staat nog te bezien. Het land is, veel meer dan vroeger, 'drooggelegd'; veel winkels die vroeger volstonden met allerhande drank hebben nog slechts sap in huis en ook in de horeca moet de gemiddelde klant genoeg nemen met limonade.

Gezien de obsessie van velen voor drank valt echter te vermoeden dat de produktie van samogon volgens de beste kapitalistische principes een groot deel van het 'gat in de markt' heeft opgevuld. Een indicatie daarvoor is het feit dat het aantal vergiftigingsgevallen in Moskou in 1985 al met 30% toenam. Alle positieve verhalen zijn dan ook meer gebaseerd op een daling van de verkoopcijfers dan op een werkelijke daling van de alcoholconsumptie. Zelfs

parfum schijnt soms al op rantsoen te zijn. (Wilson en Bachkatov, 1988)

De kosten van deze campagne zijn zeer aanzienlijk, vooral door het verlies aan accijnzen. Dit beloopt volgens N. Shmelyov 20 tot 25 miljard dollar per jaar! (Volkskrant, 16 mei 1989)

Schrijver dezes heeft overigens ervaren dat er onder de toonbank nog heel wat verkrijgbaar is – en dat niet alleen voor westers geld!

Drugs

Over drugsgebruik in de Sovjetunie is lange tijd heel weinig bekend geweest. Nadat het probleem in het Breznev-tijdperk jarenlang ontkend is (zoals er in die tijd wel meer problemen ontkend werden), staat inmiddels vast dat het wijdverspreider is dan lange tijd is aangenomen, vooral in de zuidelijke republieken. In een van de meest hierdoor geteisterde steden, Alma Ata, bestond in 1986 bij de helft van alle inbraken en andere gevallen van diefstal een relatie met drugs. (Wilson en Bachkatov, 1988) Dit wordt mogelijk veroorzaakt door contacten met notoire drugsproducenten als Iran, Turkije, Pakistan en vooral Afghanistan – de oorlog in dat land betekent misschien ook in dat opzicht een parallel met de Vietnamoorlog. Westerse bronnen maken ook melding van drugsgebruik in grote steden als Moskou en Leningrad.

Naast invoer uit bovengenoemde landen is er ook eigen productie: maanzaad wordt traditioneel veel gebruikt in allerlei gerechten, zodat er ook officieel papaverteelt plaatsvindt. Hennep groeit van nature op veel plekken in het zuiden van het land. Een andere belangrijke manier om aan drugs te komen is het vervalsen van recepten of het stelen van bepaalde medicijnen. Ook artsen maken zich wel schuldig aan het voor grof geld verhandelen van medicamenten. In laboratoria is naar verluidt wel eens LSD gefabriceerd. De receptuur van de zogenaamde 'Poolse heroïne' (een uitvinding van een Poolse chemiestudent uit Danzig) zal vermoedelijk in het westen van de Sovjetunie wel bekend zijn. (Oschlies, 1987) De inventiviteit van de gebruikers kent ook hier weer geen grenzen: ook uit thee blijkt een drug gemaakt te kunnen worden met als werkzaam bestanddeel

waarschijnlijk theïne (met andere woorden cafeïne).
(Oversloot, 1989)

Er wordt door justitie (nog) geen onderscheid gemaakt tussen soft- en harddrugs. Het strenge vervolgingsbeleid brengt met zich mee dat weinig gebruikers geneigd zijn zich vrijwillig aan te melden om af te kicken, aangezien dat altijd gevangenis of dwangarbeid met zich meebrengt; een neveneffect is, dat er weinig bekend is over de aantallen drugsgebruikers.

Volgens een rapport uit Georgië is de gemiddelde drugsgebruiker tussen 16 en 30 jaar en veelal opgegroeid in gebroken of emotioneel instabiele gezinnen – misschien wel door alcoholmisbruik. (Inciardi, 1987) Pas recentelijk kan er openlijk worden gezegd dat dit een te beperkt beeld is: drugsgebruikers zijn, evenals elders in de wereld, afkomstig uit alle lagen van de bevolking. (Wilson en Bachkatov, 1988) De minister van Binnenlandse Zaken Vlasov noemde in 1987 een aantal van 46.000 geregistreerde drugsgebruikers in de Sovjetunie.

Ten slotte kan een toename van het aantal drugsgebruikers ironisch genoeg ook worden veroorzaakt door de felle anti-alcoholcampagne: men vlucht van het ene 'genot'middel naar het andere.

Concluderend kan worden gesteld dat er naast een groot aantal politieke (het nationalisme) en economische (stagnatie) problemen ook op het gebied van alcohol en drugs ernstige problemen op een oplossing wachten. Als men er echter al in slaagt om met afdoende recepten voor een oplossing te komen, dan zal het naar te vrezen valt een zaak van zeer lange adem worden. Er dient dan wel meer te gebeuren dan slechts het signaleren van de problemen, zoals tot dusver zo vaak het geval was.

Noten

¹ De literatuur is in dit opzicht niet consequent. Het argument is altijd dat er in de Sovjetunie, en speciaal in de RSFSR en in Witrusland, zoveel dronkenschap is omdat men zulke ongehoorde hoeveelheden gedestilleerd consumeert. Treml (1982a) vermeldt dat er juist in de Baltische staten (Estland, Letland, Litouwen) enorm veel gedronken wordt,

mogelijkerwijs door de daar van oudsher bestaande biercultuur.

² Eind jaren vijftig en begin jaren zestig is zelfs enige tijd in het geheim synthetisch gefabriceerde alcohol gebruikt voor de productie van wodka en wijn. Men hoopte hierdoor (in een periode van tekorten) minder agrarische grondstoffen voor de alcoholproductie nodig te hebben. Deze praktijken raakten uiteraard toch bekend en werden in 1964

gestopt. (Trembl, 1982a) De beroerde smaak van deze synthetische alcohol heeft het thuis destilleren mogelijk nog populairder gemaakt.

³ Op die manier hoopt men te voorkomen dat de mensen al dronken zijn als ze op het werk komen. Er kan dan een einde komen aan de praktijk dat werknemers niet alleen op meege-
nomen spullen worden gecontroleerd als ze het bedrijf verlaten, maar ook op alcohol als ze het bedrijf binnenkomen. (Chalidze, 1977)

Literatuur

Chalidze, V.

Criminal Russia: essays on crime in the Soviet Union

New York, Random House, 1977

Connor, W.D.

Deviance in Soviet society: crime, delinquency, and alcoholism

New York, London, Columbia University Press, 1972

Inciardi, J.A.

Drug abuse in the Georgian SSR

Journal of psycho-active drugs, 19e jrg., nr. 4, 1987, pp. 329-334

Interview

Interview met minister Fedortsjoek

Osteuropa-Archiv, nr. 3, 1985, pp. A123-A127

Lanting, B.

Nieuwe maatregelen tegen het alcoholmisbruik

Ruslandbulletin, 9e jrg., nr. 4, 1985, pp. 22-25

Knabe, B.

Der Kampf gegen die Trunksucht in der UdSSR

Osteuropa, nr. 3, 1986, pp. 173-197

Matthews, M.

Poverty in the Soviet Union: the lifestyles of the underprivileged in recent years

Cambridge, Cambridge University Press, 1986

Morawski, J.

Actions to overcome drunkenness and alcoholism in the Soviet Union

The drinking and drug practice surveyor, nr. 21, 1986, pp. 6-12

Oschlies, W.

'Du hast sie zur Drogensucht verleitet!' Entstehung, Art und Dynamik der polnischen Drogen-Szene

Osteuropa, nr. 7, 1987, pp. 523-530

Oversloot, H.

Bietsjje; zwervers en hobo's in de Sovjetunie

Intermediair, 25e jrg., nr 10, 1989, pp. 35-37

Postma, R.

Wodka of Pepsi; het alcoholprobleem in de USSR

Ruslandbulletin, 1e jrg., nr. 5/6, 1977, pp. 23-28

Rapport

Rapport over het alcoholisme in de Sovjetunie

Ruslandbulletin, 9e jrg., nr. 2, 1985, pp. 15-17

Spektorov McLellan, D.

Soviet youth: a view from the inside

Crime and social justice, nr. 29, 1987, pp. 1-25

Trembl, V.G. (a)

Alcohol in the USSR: a statistical study

Durham, Duke Press, 1982

Trembl, V.G. (b)

Death from alcohol poisoning in the USSR

Soviet studies, 34e jrg., 1982, pp. 487-505

Weissman, N.

Prohibition and alcohol control in the USSR: the 1920s campaign against illegal spirits

Soviet studies, 38e jrg., nr. 3, 1986, pp. 349-368

Wilson, A., N. Bachkatov

Living with glasnost: youth and society in a changing Russia

Harmondsworth, Penguin, 1988

Wiseman, S.F.

Communist ideology and the substance abuser: a peripatetic look

*at the use of the medical paradigm
to oppress political deviants*
Journal of drug issues, 1985, nr. 2,
pp. 247-261

Zeldes, I.

The problems of crime in the USSR
Springfield, Illinois, Charles C.
Thomas, 1981

Criminaliteitsbestrijding en de hervorming van het strafrecht in Polen

dr. E. Bińkowska*

Inleiding

Criminaliteitsbestrijding is in Polen een controversieel onderwerp en geeft aanleiding tot verhitte discussies. Het is duidelijk dat een ingrijpende hervorming op dit gebied noodzakelijk is. In de recent afgesloten ronde tafel-gesprekken met het vakverbond Solidariteit vormde de criminele politiek een belangrijk onderwerp van gesprek. In het navolgende artikel wordt allereerst enige informatie gegeven over de strafwetgeving in Polen. Vervolgens wordt de situatie in de jaren zeventig besproken en vergeleken met de repressieve jaren tachtig. Ten slotte worden in het kort enige recente hervormingsvoorstellen genoemd die een aanzienlijke liberalisering zouden kunnen betekenen van het Poolse strafrechtelijke klimaat.

Het Poolse Wetboek van Strafrecht is bijna twintig jaar oud. Het dateert van 1 januari 1970; de 'wet op de kleine delicten' is van 1 januari 1972. De inhoud van deze wetten vormt de kern van deze verhandeling, hoewel er in Polen veel andere strafwetten bestaan, die afwijken van de principes in de wetboeken.

Al in het begin van de jaren tachtig is men begonnen aan een herziening van de strafwetgeving. Na een onderbreking van een aantal jaren vinden de werkzaamheden ten behoeve daarvan weer voortgang. De jaren tachtig vormden op het gebied van criminele politiek een heel uitzonderlijke periode. De in de wet vastgelegde oplossingen werden verschillende keren gewijzigd.

* De auteur is verbonden aan het Instituut voor Staat en Recht van de Poolse Academie van Wetenschappen. Het artikel werd uit het Engels vertaald door mr. P.B.A. ter Veer en drs. M.R. van den Toorn.

In de eerste plaats werden in 1982/83 bepalingen ingesteld in verband met de staat van beleg. In de tweede plaats waren van juli 1985 tot en met juni 1988 bepalingen van kracht over speciale strafrechtelijke aansprakelijkheid. Ten slotte werden vanaf 19 mei 1985 amendementen op enkele bepalingen van de strafwet en de 'wet op de kleine delicten' van kracht.

Misdrijven

Laten we beginnen met een korte uiteenzetting van de principes van de strafrechtelijke aansprakelijkheid, van het systeem van straffen en strafmaatregelen, en van de principes van strafoplegging met betrekking tot meerderjarige delinquenten (zeventien jaar en ouder). (Jongere delinquenten kunnen volgens de wet slechts in uitzonderingsgevallen voor de rechter komen, zoals (vanaf vijftien jaar) in geval van een delict gericht tegen het leven, verkrachting of roof.)

Het spreekt vanzelf dat artikel 1 van het Wetboek van Strafrecht van fundamentele betekenis is. Daarin wordt de zogenaamde materiële definitie van een misdrijf geïntroduceerd. Deze luidt als volgt: 'Strafrechtelijk aansprakelijk is slechts diegene die een maatschappelijk gevaarlijke activiteit verricht...' Dit betekent dat slechts die daden die 'maatschappelijk gevaarlijk' zijn, misdrijven worden genoemd. Ook als het sociale gevaar onbetekenend is, wordt niet gesproken van een misdrijf (art. 26 WvS).

Misdrijven worden onderverdeeld in ernstige en minder ernstige (art. 5.1). Een *ernstig delict* wordt gedefinieerd als een daad waarop een gevangenisstraf staat van niet minder dan drie jaar (art. 5.2). Op een *minder ernstig delict* staat minimaal een vrijheidsstraf van drie maanden of een boete van 50.000 zloty (art. 5.3). Een 'minder ernstig delict' wordt beschouwd als een daad waarvan de mate van maatschappelijk gevaar groter is dan van een 'onbetekenend delict', maar kleiner dan die van een 'ernstig delict'.

Met betrekking tot 'minder ernstige delicten' omschrijft het strafrecht nog een andere mogelijkheid. Indien aan verschillende bijkomende voorwaarden is voldaan kan de Officier van Justitie of het gerecht besluiten tot een voorwaardelijk sepot (art. 27). Dit artikel staat sepot toe, ondanks de erkenning van het feit dat er een misdrijf werd gepleegd.

Soorten straffen

In de strafwetgeving worden de straffen ingedeeld in hoofdstraffen en bijkomende straffen. De hoofdstraffen zijn vrijheidsberoving, vrijheidsbeperking en boete. De doodstraf is een uitzonderlijke hoofdstraf, evenals 25 jaar vrijheidsberoving. Deze laatste straf kan worden opgelegd voor een misdrijf waar de doodstraf op staat en voor andere in de wet genoemde gevallen (art. 30). Zij verschilt van de gebruikelijke vrijheidsstraf die aan de wettelijke limieten van drie maanden en vijftien jaar gebonden is (art. 32.1).

In geval van *vrijheidsberoving* kan besloten worden tot schorsing. Dit kan echter alleen bij minder zware vrijheidsstraffen, namelijk de straffen tot twee jaar voor een opzet-delict, en tot drie jaar voor een onopzettelijk delict (art. 73.1). Bovendien kan degene die veroordeeld is tot een vrijheidsstraf, voorwaardelijk vrijgelaten worden voordat de opgelegde straftermijn is verlopen (art. 90 e.v.).

De tweede hoofdstraf, de *vrijheidsbeperking*, varieert van minstens drie maanden tot hooguit twee jaar (art. 33.1) en kan ten uitvoer worden gelegd op drie manieren. Ten eerste kan de straf bestaan uit het onder toezicht verrichten van onbetaalde arbeid ten algemene nutte. Ten tweede uit het inhouden van loon ten behoeve van de schatkist of een door het gerecht aangewezen sociaal doel. Hieraan wordt gekoppeld het verbod om de arbeidsverhouding zonder toestemming van het gerecht te beëindigen, de veroordeelde een salarisverhoging te geven of deze te bevorderen naar een hogere positie. Ten derde kan iemand die geen werk heeft te werk worden gesteld, waarbij nog enkele aanvullende maatregelen kunnen worden opgelegd (art. 34).

Een *boete* kan worden opgelegd als hoofdstraf of in combinatie met een vrijheidsstraf, met name als de delinquent gehandeld heeft met het oogmerk van 'materieel gewin' (art. 36.1). Een boete-hoofdstraf kan in hoogte variëren van 20.000 tot 500.000 zloty (art. 36.1) of van 20.000 tot 5.000.000 zloty indien opgelegd in combinatie met een vrijheidsstraf (art. 36.2). Wanneer de boete niet op tijd wordt betaald, wordt een vervangende vrijheidsstraf opgelegd. Die straf mag de limiet van de voor het misdrijf opgelegde vrijheidsstraf niet overschrijden (met een

maximum van drie jaar) (art. 37).

De *bijkomende straffen* zijn ontzegging van maatschappelijke rechten, ontzetting uit de ouderlijke macht of voogdij, het verbod om bepaalde posities te bekleden, bepaalde betrekkingen te hebben of mee te doen aan bepaalde activiteiten, het verbod om motorvoertuigen of andere voertuigen te bedienen (deze straffen kunnen worden opgelegd voor een periode van een tot tien jaar), inbeslagneming van eigendom, verbeurdverklaring van goederen, openbaarmaking van het vonnis (art. 38 e.v.).

Strafoplegging

Art. 50 WvS is van wezenlijk belang voor de principes van strafoplegging. Lid 1 van dit artikel bevat de algemene richtlijnen. Ingevolge deze richtlijnen legt het gerecht de straf op: naar eigen goeddunken; binnen de grenzen die door de wet zijn voorgeschreven; na beoordeling van de mate van maatschappelijk gevaar van de daad; met het oog op het sociale doel van de straf (generale preventie); met het oog op de preventieve en opvoedkundige doelen ten opzichte van de veroordeelde (speciale preventie).

De wet bevat gedetailleerdere richtlijnen met betrekking tot individualisering van de strafoplegging. Deze hebben betrekking op onder andere het opleggen van een boete (art. 50.3), het opleggen van straf aan een jeugdige (art. 51) en aan een recidivist (art. 60 e.v.). Bovendien geeft de wet de mogelijkheid om de wettelijk voorgeschreven straffen aan te passen. Mogelijkheden daartoe zijn: een aanzienlijke vermindering van de straf (art. 57); oplegging van een andere hoofdstraf, indien de ondergrens voor het misdrijf niet hoger is dan drie maanden en de nieuwe straf niet hoger is dan een jaar (art. 54.1); oplegging van een bijkomende straf in plaats van een vrijheidsbeperkende straf of een boete (art. 55). Het is ook mogelijk af te zien van oplegging van een straf (art. 56).

De wet staat verder de toepassing toe van opvoedkundige of correctieve maatregelen in plaats van een straf, voor een zeventienjarige die een minder ernstig delict heeft gepleegd (art. 9.3). De Poolse strafwetgeving laat een ruime discretionaire bevoegdheid; de praktijk van de wetstoepassing kan de criminele politiek in aanzienlijke mate vormgeven.

De jaren zeventig

Laten wij nu de situatie in de jaren zeventig bekijken, toegespitst op de zaken die door gewone rechtbanken werden behandeld. In de jaren zeventig waren de straffen en strafrechtelijke maatregelen die niet in verband stonden met vrijheidsberoving het meest toegepast (per jaar gemiddeld meer dan twee derde van de veroordeelde personen). De meest frequent toegepaste straf was de voorwaardelijke vrijheidsstraf (33,4% van alle veroordeelde personen), gevolgd door voorwaardelijk sepot (17,7% van de delinquenten), boete (als hoofdstraf 10,2%) en vrijheidsbeperking (7,9%).

De laatste straf, die onder de voormalige strafwetgeving van 1932 nog niet bestond, kreeg geleidelijk meer belang, bijvoorbeeld in vergelijking met de boete (in 1970 werd 15,9% van de delinquenten beboet en 5,2% beperkt in hun vrijheden, terwijl in 1979 die percentages respectievelijk 19,9% en 14,1% waren). Gevangenisstraffen werden opgelegd aan meer dan een kwart van de delinquenten (gemiddeld 28,6% per jaar). In absolute aantallen ging het hierbij om meer dan 55.000 personen per jaar.

De in Polen in de jaren zeventig gerealiseerde criminele politiek is vaak besproken en op verschillende wijzen beoordeeld. Er zijn in het algemeen gesproken twee tegenovergestelde meningen. Sommigen menen dat het Poolse wettelijke stelsel als gevolg van de gehanteerde criminele politiek te repressief is geworden; anderen vinden dat dit niet het geval is.

De jaren tachtig

De discussies over een wenselijke vorm van criminele politiek namen in het begin van de jaren tachtig toe, op het moment dat de ernstige economische, sociale en politieke crisis van die jaren zich openbaarde. Meer liberale opvattingen kregen de overhand. In 1981 werden in het kader van de hervorming van het strafrecht wetsontwerpen gepubliceerd. Een van de basisideeën daarvan was het verminderen van het punitieve karakter van het Poolse Wetboek van Strafrecht.

In de rechtspraak van 1980 en vooral 1981 kwam deze liberalisering tot uitdrukking. Dit blijkt bijvoor-

beeld uit de cijfers van veroordeelden tot gevangenisstraf en van degenen wier zaak geseponneerd werd. In 1979 waren deze cijfers respectievelijk 25,5% en 19,3%, in 1980 22,7% en 22,5%, in 1981 19,4% en 23,5%.

De daaropvolgende jaren viel er een strengere reactie op criminaliteit te bespeuren. In 1982 nam het percentage gevangenisstraffen weer toe tot 22,2%, in 1983 tot 22,8%, terwijl de percentages van voorwaardelijk sepot respectievelijk 18,8 en 19,8 bedroegen. Het is noodzakelijk hierbij te wijzen op de staat van beleg, die gold in de jaren 1982-1983. Een belangrijk aspect daarvan was dat sommige typen delicten strenger werden beoordeeld; dit werd gerechtvaardigd door de uitzonderlijke situatie in het land. Vanaf dat ogenblik kreeg de repressieve tendens weer meer en meer de overhand boven liberalere opvattingen.

De groepen die deze repressieve tendens nastreefden slaagden erin veranderingen door te voeren die de criminele politiek strenger maakten, namelijk de twee eerdergenoemde wetten van 10 mei 1985.

Repressieve wetgeving

Deze wetten van 1985 introduceerden mogelijkheden als verplichte ontzegging van maatschappelijke rechten voor alle ernstige delicten (art. 40.1) en niet slechts voor bepaalde delicten zoals voordien het geval was; verplichte – in plaats van mogelijke – oplegging van het verbod om bepaalde functies te bekleden in geval van misbruik van deze functie of indien het blijven vervullen ervan het algemeen belang zou schaden (art. 42.1); de mogelijkheid van inbeslagneming van het geheel of een deel van het eigendom, niet alleen in geval van een veroordeling voor een ernstig delict, gepleegd met het doel materieel gewin te bereiken, maar ook voor een minder ernstig delict, gepleegd met hetzelfde doel (art. 46.2).

Verder beperkte de wet met betrekking tot bijzondere strafrechtelijke aansprakelijkheid de mogelijkheid van voorwaardelijke schorsing van gevangenisstraf (art. 1); werd de mogelijkheid van een aanzienlijke vermindering van de straf beperkt (art. 2); werden de wettelijke maxima van boetes voor

een groot aantal delicten verhoogd (art. 3); werd de bijkomende straf van het verbod bepaalde functies te vervullen verplicht in geval van corruptie en van wederrechtelijke toeëigening van eigendommen van een transport-onderneming (art. 4); werd gehele of gedeeltelijke inbeslagname van het eigendom van de plegers van bepaalde delicten, waaronder eigendomsdelicten, verplicht (art. 5); werd de bijkomende straf van openbaarmaking van het vonnis bij bepaalde delicten verplicht (art. 6). Daarnaast werden nog verscheidene andere belangrijke veranderingen doorgevoerd, met name de uitbreiding van het aantal gevallen waarin tot voorlopige hechtenis werd overgegaan.

De gevolgen van deze veranderingen waren ingrijpend. Benadrukt moeten worden: de groei van het aantal gevangenen (gedurende het eerste jaar waarin de beide wetten van kracht waren steeg het aantal met 22,8%); een duidelijke toename van de economische repressie (in 1984 werd inbeslagneming van eigendom toegepast bij 0,3% van de veroordelingen, terwijl dit in 1986 gestegen was tot 7,3%); een aanzienlijke toename van de maatregelen in de strafwetgeving die delinquenten (en hun gezinnen) stigmatiseren (sinds juli 1986 werd de straf van openbaarmaking van het vonnis opgelegd aan iedere derde of vierde veroordeelde, terwijl dit in 1984 slechts voor iedere dertiende of veertiende veroordeelde gold).

De strafrechtspolitiek werd sterk repressief. Het principe van straf-individualisering werd daarbij aangetast als gevolg van de invoering van verschillende verplichte regels en verboden.

Halverwege 1988 werd de wet op de bijzondere strafrechtelijke aansprakelijkheid buiten werking gesteld. Enkele van de hierin opgenomen maatregelen zijn echter overgenomen in de gewone strafwetgeving bij besluit van 17 juni 1988. Het gaat in het bijzonder om speciale procedures: verkorte procedures – op een beperkter terrein dan onder de wet van 10 mei 1988, maar op een breder terrein dan in het strafprocesrecht – en procedures rond bevel tot betaling, voordien onbekend.

De beslissing om deze maatregelen over te nemen, getuigt van het streven om een hoog niveau van repressiviteit van de criminele politiek te handhaven. Vooral het op grote schaal gebruiken van de verkorte procedure garandeert noch een juiste verwezenlijking van het recht van de beschuldigde om zichzelf te

verdedigen, noch een voldoende bescherming van de belangen van het slachtoffer, noch een juiste rechtsgang. De efficiëntie van de procedures is immers van overheersend belang.

Hier moet nog aan worden toegevoegd dat het besluit van 17 juni 1988 in werking trad toen de hervorming van het strafrecht reeds officieel van start was gegaan; de oplossingen op het gebied van speciale strafrechtelijke aansprakelijkheid die in het besluit werden gegeven, werden dan ook scherp bekritiseerd.

Strafrechtshervorming

Het belangrijkste document voor de hier besproken problemen is het *Ontwerp voor een herziening van de Strafwetgeving*, op 28 juli 1988 gepresenteerd door de Commissie voor Strafrechtshervorming. Wij kunnen daarin lezen:

‘De in Polen sedert enige jaren gevoerde strafrechtspolitiek behoort tot de strengste van Europa. Dit blijkt uit een vergelijking van het aantal gevangenen in Polen en in andere landen van Europa, en de misdaadcijfers per 100.000 inwoners (...) Het aantal gevangenen is momenteel ... ongeveer 265 ... en was net boven de 300 (per 100.000 inwoners), terwijl het in de meeste Europese landen niet meer is dan 100. Anderzijds was het misdaadcijfer aan het einde van de jaren zeventig lager dan 1000, in 1984 ongeveer 1450 en momenteel ongeveer 1350 (per 100.000 inwoners); het is twee tot vier keer lager dan in enkele Europese landen die kleine delicten niet in de statistieken opnemen. (...) De verschillen ... zijn in de eerste plaats het gevolg van een relatief veelvuldig toepassen van gevangenisstraf, van een hoge gemiddelde opsluitingsduur, vooral met betrekking tot de zogenaamde ‘middelzware misdaad’, en van een hoog percentage straffen als vrijheidsberoving en detentie (...) In Polen was, doordat gevangenisstraffen opgelegd werden bij de zogenaamde ‘middelzware criminaliteit’, het percentage gevangenisstraffen in 1985 34,7, in 1986 36,2 en in 1987 30. Dit resulteerde onder andere in overvolle gevangenissen (...) In verband daarmee werd er buitengewoon vaak amnestie verleend, wat een rationele criminele politiek in de weg stond.’ (pp. 3-4)

De commissie merkte derhalve onregelmatigheden

op in de Poolse criminele politiek, en in het bijzonder wat betreft de disproportionele aandacht voor de repressie van criminaliteit. De Commissie legde vooral op dat probleem de nadruk.

Er wordt over het algemeen dan ook gestreefd naar het beperken van gevangenisstraffen, vooral voor delicten waarop een vrijheidsstraf tot vijf jaar staat. Bovendien wordt ernaar gestreefd om andere straffen en voorwaardelijke maatregelen op te leggen, en om een soepeler criminele politiek mogelijk te maken, gedifferentieerd naar het niveau van het maatschappelijk gevaar van delicten, schuld, typen daders, enzovoort.

Onder de meer gedetailleerde voorstellen vindt men de volgende: het verminderen van de minimumduur van gevangenisstraf van drie maanden tot één maand; het op grotere schaal invoeren van alternatieve straffen en het in sommige gevallen verlagen van de minimum en – in uitzonderlijke gevallen – de maximum limiet; het voor kleine delicten invoeren van straffen zonder enige vrijheidsberoving; het uitbreiden van de mogelijkheid om meer vrijheidsberokkende straffen op te leggen; het instellen van twee soorten boetes: een parametrische en een vast bedrag (samen met de vrijheidsberoving), waarbij de wettelijk cumulatieve boete wordt afgeschaft en de oplegging afhankelijk is van de reële mogelijkheden om die boete te betalen.

De hardheid van de uitvoering wordt op die manier verzacht, onder andere door de invoering van een vervangende gevangenisstraf van maximaal zevenen-eenhalve maand, en de mogelijkheid van een voorwaardelijke kwijtschelding van de boete als onafhankelijke straf; afschaffing van de inbeslag-neming van eigendom of een aanzienlijke beperking daarvan; het veelvuldiger opleggen van bijkomende straffen in plaats van hoofdstraffen. Tevens werd voorgesteld om slechts in uitzonderlijke gevallen, wanneer een andere straf niet voldoende zou zijn, vrijheidsstraf op te leggen voor kleine en 'middel-zware' delicten.

Anderzijds zal de strafrechtelijke verantwoorde-lijkheid van enkele categorieën delinquenten zwaarder worden. Het gaat hierbij om de plegers van delicten tegen gemeenschappelijk eigendom, recidi-visten (met name multi-recidivisten) en plegers van delicten met een zogenaamd 'hooligan'-karakter.

Ook moet melding worden gemaakt van enkele

voorstellen voor strafuitvoering, aangezien ook deze de veranderingen in de sfeer van de criminele politiek aanzienlijk zullen beïnvloeden. In het ontwerp wordt onder andere gesteld dat 'fundamenteel belang (...) wordt gehecht aan de stelling dat het aantal gevangenisbedden een factor is van criminele politiek, en niet slechts een technische factor. Dit leidt tot de kernvraag of het niet raadzaam zou zijn een regel in te voeren die een maximaal aantal toelatingen tot gevangenschappen vastlegt, bijvoorbeeld voor een periode van vijf jaar. Het opzetten van nieuwe instellingen en het aanpassen van de oudere dient een wettelijke basis te krijgen, moet de vereiste levensomstandigheden waarborgen en moet vooral een barrière vormen tegen overbevolking van de gevangenschappen.' (p. 7)

In dat verband is voorgesteld om het aantal gevangenisbedden te laten vaststellen door de Ministerraad. Het recht om gevangenschappen te openen of te sluiten moet – binnen deze door de Ministerraad gestelde marge – tot de verantwoordelijkheid van de minister van Justitie behoren, wiens besluiten officieel openbaar moeten worden gemaakt als wettelijke maatregelen. In dergelijke maatregelen moeten het soort instelling en de strafrechtelijke bestemming worden vastgelegd, evenals het aantal bedden. Dit aantal bedden kan alleen maar worden gewijzigd door een amendement op deze maatregel. Daarnaast zouden straffen moeten worden uitgevoerd naar rato van hun zwaarte – dit zou het einde betekenen van korte gevangenisstraffen, omdat het in geval van gebrek aan bedden mogelijk zou zijn om deze straffen in andere te wijzigen.

Conclusie

De hierboven genoemde voorstellen lijken te wijzen op een liberalisatie van de criminele politiek, met name op een substantiële beperking van gevangenisstraffen. Dergelijke veranderingen kunnen als zeer wenselijk worden beschouwd. Benadrukt moet worden dat Polen een relatief veilig land is en dat het criminaliteitscijfer, vooral met betrekking tot ernstige delicten, niet erg hoog is.

Desondanks is de strafwetgeving getransformeerd tot een instrument *sui generis* in de politieke strijd over de ernstige sociale problemen. Het is dan ook

geen wonder dat de criminele politiek het onderwerp vormde van een van de subcommissies van de zogenaamde 'ronde tafel-gesprekken' die recentelijk werden gehouden tussen de vertegenwoordigers van de staat en de politieke oppositie. De vraag of een rationele opvatting van criminaliteitsbeheersing de overhand zal krijgen en of de strafwetgeving niet zal worden gebruikt voor het uitvoeren van andere activiteiten dan misdadbestrijding, is dan ook hoofdzakelijk afhankelijk van de toekomstige ontwikkeling van de socio-politieke situatie in Polen.

Literatuur

Andrejew, I.

Kodeks karny; krótki komentarz. Wyd. IV (Het Wetboek van Strafrecht; een kort commentaar. Deel 4)
Warschau, 1986

Bafia, J.

Kierunki polityki karnej a zmiany w obowiązującym prawie (Richtingen in criminele politiek en de veranderingen in wetgeving)

Państwo i prawo (Staat en recht), nr. 1/2, 1982, pp. 103-117

Bienkowska, E., J. Skupiński

Ustawy karne z 10 maja 1985 r. w praktyce; na przykładzie orzecznictwa sądów rejonowych (De wetten van 10 mei 1985 in praktijk; de respectievelijke beslissingen van de regionale rechtbanken)

Państwo i prawo (Staat en recht), nr. 2, 1988, pp. 72-82

Gubiński, A.

Główne ogniwa reformy prawa karnego: ograniczenie punitivności i zadośćuczynienie pokrzywdzonemu (De hoofdpunten van de strafrechtshervorming; de beperking van het straffende karakter en compensatie voor de slachtoffers van criminaliteit)

Państwo i prawo (Staat en recht), nr. 7, 1981, pp. 64-73

Jankowski, Z., J. Michalski

Ustawa z dnia 10 maja 1985 r. o szczególnej odpowiedzialności karnej; komentarz (De wet van 10 mei 1985 over speciale strafrechtelijke aansprakelijkheid; een

commentaar)

Warschau, 1985

Jasiński, J.

Przemiany polityki karnej sądów powszechnych rozwijanej na tle przepisów nowej kodyfikacji karnej 1970-1980 (Veranderingen in het strafrechtelijk beleid van gerechten op basis van de voorschriften van het nieuwe Wetboek van Strafrecht 1970-1980)

Archiwum Kryminologii (Archieven der criminologie), jrg. VIII-IX, pp. 25-150

Jasiński, J.

Polityka karna sądów powszechnych w latach 1979-1983 (Criminele politiek van de gerechten van 1979-1983)

Państwo i prawo (Staat en recht), nr. 11, 1984, pp. 25-44

Ratajczak, A.

Uwagi o ustawie o szczególnej odpowiedzialności karnej z 10 maja 1985 (Enige opmerkingen bij de Wet over speciale strafrechtelijke aansprakelijkheid van 10 mei 1985)

Państwo i prawo (Staat en recht), nr. 8, 1985, pp. 32 e.v.

Świątkiewicz, B.

Niektóre zmiany przepisów karnych wprowadzone ustawami z 10 maja 1985 r. (Enige amendementen bij de strafwetgeving zoals geïntroduceerd met de wetten van 10 mei 1985)

Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych (Wetenschappelijke papers van de Academie voor Binnenlandse Aangelegenheden), nr. 42, 1985

Georganiseerde misdaad in een socialistische samenleving

Een commentaar op de situatie in Polen

prof. dr. A. Marek*

Inleiding

Voor wij het in de titel gesignaleerde probleem gaan bespreken, eerst een opmerking ter verduidelijking. In dit artikel zullen we uitsluitend de situatie in Polen onder de loep nemen, omdat wij die in detail kennen. Wij hebben echter goede redenen om aan te nemen dat de grote lijnen van het te bespreken onderwerp in andere Oosteuropese landen overeenkomstig zijn. Wel moeten wij toegeven dat er in Polen, gezien de sociaal-politieke en economische crisis, een specifieke situatie bestaat.

Wij dienen er bovendien de aandacht op te vestigen dat noch het probleem van de georganiseerde misdaad noch dat van de beroepsriminaliteit passende aandacht krijgt in de betrokken landen. Er is een gebrek aan systematische studies en dientengevolge aan betrouwbare gegevens, zodat beide, met elkaar verbonden fenomenen slechts ruwweg beoordeeld kunnen worden. Officiële statistieken die gegevens verschaffen omtrent opgehelderde misdrijven (statistieken van de politie en het Openbaar Ministerie) en veroordelingen (statistieken van de gerechten) zijn gestructureerd volgens wettelijke regelgeving, die niet adequaat is voor het onderhavige probleem. Georganiseerde en professionele vormen van criminaliteit zijn slechts fragmentarisch in deze regelgeving inbegrepen, hetgeen hieronder besproken zal worden.

* De auteur is directeur van het Instituut voor strafrecht en criminologie van de Nicolas Copernicus Universiteit in Toruń. Het artikel werd uit het Engels vertaald door mr. P.B.A. ter Veer.

Georganiseerde misdaad en socialisme

We dienen allereerst vast te stellen dat er slechts een vaag begrip is van wat georganiseerde misdaad in socialistische landen eigenlijk inhoudt. De term is ontwikkeld en beschreven in de westerse criminologie. (Kelly, 1986) Hoewel onthullingen over Mafia of Cosa Nostra uitgebreid in de massamedia naar voren zijn gebracht als een gigantisch probleem in de Verenigde Staten, zijn slechts specialisten op het gebied van de criminologie op de hoogte van het bestaan en de structuur van dit soort criminele ondernemingen of gesyndicaliseerde organisaties. De aandacht van wetshandhavers en onderzoekers in de socialistische landen is veeleer gericht op zogenaamde 'criminele zaken', bovenal de collectieve 'verduistering' van gemeenschappelijk eigendom en speculaties in gerantsoeneerde of schaarse goederen, die, gezien het economische systeem, een belangrijk probleem voor de socialistische landen vormen.

Zoals wij weten wordt, volgens de klassieke opvatting, georganiseerde misdaad gekenmerkt door exclusiviteit in of monopolie op een bepaald werkterrein. Het is een soort ondernemingsachtige misdaad die door beroepscriminelen, die een bepaald deel van de economie domineren, wordt uitgevoerd. (Cressey, 1969) De gebruikelijke gebieden van expansie, vaak verbonden met afpersing en roofzuchtige tactieken, waren: drugshandel, gokken, prostitutie, handel in pornografisch materiaal en woeker. Meer recent breidde de georganiseerde criminaliteit, de grenzen van verschillende landen overschrijdend, zich uit naar gebieden als illegale handel in motorvoertuigen, hoogwaardige industriële producten (met name in de computerindustrie) en juwelen. Zoals H.J. Schneider terecht stelt heeft de afnemende grenscontrole tussen westerse landen de georganiseerde criminaliteit, in de vorm van internationale illegale handelsactiviteiten, vergemakkelijkt. (Schneider, p. 382)

Alhoewel georganiseerde criminaliteit tot nu toe met name voor bepaalde ontwikkelde landen een endemisch fenomeen is geweest (vooral in de Verenigde Staten), gaat die nu ook optreden in ontwikkelingslanden (Zuid-Oost Azië, Latijns-Amerika). Volgens het VN-rapport betreffende economische criminaliteit (rapport nr. 15, 1976), maken economische crises, vooral wanneer er sprake is van

een onevenwichtigheid tussen vraag en aanbod, in veel landen georganiseerde criminele activiteiten aantrekkelijk en aannemelijk.

Dit causale gegeven gaat zeker ook op voor socialistische landen die zich geconfronteerd zien met een economische crisis, zoals Polen. Men dient zich echter te realiseren dat de klassieke georganiseerde misdaad gedijt als een particuliere onderneming die uitwaaiert over een bepaald of bepaalde segment(en) van de economie, waarbij de voorziening in bepaalde goederen en diensten wordt gemonopoliseerd (drugshandel, pornohandel, prostitutie). In een door de staat geplande en gecontroleerde economie, met een overheersende staatsindustrie, lijken dit soort mogelijkheden ver verwijderd. Dat is ook de reden waarom zich in socialistische landen nooit onwettige handelsorganisaties hebben ontwikkeld die passen binnen het beeld van georganiseerde criminaliteit als een permanente criminele onderneming.

Onder invloed van Gorbatsjovs nieuwe publiciteitspolitiek (glasnost) is recentelijk in de republiek Oezbekistan echter het bestaan aan het licht gekomen van een Mafia-achtige informele organisatie van overheidsfunctionarissen die gebruik maakten van afpersing en omkoping om zodoende onwettige voordelen te verkrijgen voor medeplichtigen (de zaak is openbaar gemaakt in de Literatoernaja Gazeta van 17 augustus 1988).

Uiteraard hebben de socialistische landen te maken met georganiseerde criminaliteit. Het is vooral georganiseerde criminaliteit in de bredere zin van het woord. Dat wil zeggen dat er sprake is van delicten, gepleegd door verschillende criminele groepen. Hoewel dit soort groepen over het algemeen niet in staat is tot het domineren van een bepaald deel van de economie, zorgen zij desalniettemin voor schadelijke gevolgen voor de maatschappij.

Volgens in Polen verricht onderzoek concentreert de georganiseerde misdaad zich op gebieden van 'verduistering', speculaties met schaarse of gerantsoeneerde goederen en, recentelijk, de drugshandel (voor algemene informatie: Górnioek en Marek, 1986). Er zijn geen tekenen dat georganiseerde criminaliteit bloeit op 'klassieke' terreinen als prostitutie, verspreiding van pornografisch materiaal, gokken en woeker. Volgens de Poolse wet is prostitutie op zich niet strafbaar. Vandaar dat prostituées redelijk vrij opereren en alleen bang zijn voor controles op het

gebied van de hygiëne en illegaal deviezenbezit. Over het algemeen houden zij zich op met buitenlandse klanten in clubs, hotels en restaurants. (Antoniszyn, Marek, 1985) Over verschijnselen als pornografie, gokken en woeker kan gezegd worden dat de omvang, voor zover bekend, verwaarloosbaar is.

De aard van georganiseerde misdaad

Men moet zich realiseren dat de Poolse wet straf stelt op 'participatie in een criminele organisatie waarvan het doel het plegen van criminaliteit is' en op 'participatie in een zelfde organisatie die onwettig dan wel verboden is' (artt. 276 en 278 van het Wetboek van Strafrecht). Het betreft hier zeker uitingen van georganiseerde criminaliteit in bredere zin. Vanuit een criminologisch oogpunt leveren zij echter geen informatie op, aangezien veroordelingen zelden voorkomen (zes veroordelingen in 1985, negen in 1986). Het Poolse rechtssysteem kent het begrip 'samenzwering' in de anglo-amerikaanse zin niet en veroordeelt leden van dergelijke organisaties alleen naar aanleiding van concreet gepleegde misdaden. (Frankowski, Marek, 1988)

Aldus zijn het slechts eigendoms- en economische criminaliteit die de aandacht trekken van onderzoekers en wetshandhavers. Wat het recente probleem van drugsmisbruik betreft, suggereren enkele schattingen dat duizenden mensen, met name adolescenten, verschillende soft en hard drugs gebruiken waaronder morfine en zelfs in Polen vervaardigde heroïne. De werkelijke reikwijdte van het probleem is evenwel onbekend, aangezien fabrikanten en verkopers van gevaarlijke drugs zeer nauw samenwerken en opereren in kleine clandestiene groepen die slechts zelden zijn 'blootgelegd'. (Gaberle, Ostrowska, 1985)

Op het gebied van eigendoms- en economische criminaliteit onderscheidt de wet de misdaad van 'georganiseerde eigendomstoeëigening' (artt. 202 en 134 van het Wetboek van Strafrecht), 'economic affair' genaamd. De georganiseerde eigendomstoeëigening is een type misdaad dat de medeplichtigheid inhoudt van personen die werkzaam zijn bij staatsondernemingen. Velen van hen bekleden hoge vertrouwensfuncties, die het hen mogelijk maken illegale handelingen te maskeren. Het is interessant om te

constateren dat deze georganiseerde criminele groepen hun plaats meestal niet vinden buiten het legale economische systeem, zoals dat het geval is bij de klassieke vormen van georganiseerde misdaad, maar gesitueerd zijn binnen de structuur van staatsondernemingen waarin leden van dit soort groeperingen als het ware dubbelrollen, legaal en illegaal, spelen.

De illegale activiteiten lopen uiteen van heel eenvoudig tot zeer verfijnd. Uit onderzoek blijkt (Majchrzak, 1965; Krasucka, 1976) dat de activiteiten uiteenlopen van het stelen van grondstoffen, halfprodukten en kant en klare produkten tot het veranderen van voorraadgegevens en het 'verplaatsen' van overschotten uit het officiële handelscircuit met illegale verkoop als doel. Hiertoe leggen leden van georganiseerde misdaadgroepen contacten met helers of verkopers die op de zwarte markt opereren en op die manier anti-speculatie wetten ontwijken. Veel van die helers en handelaren zijn beroepscriminelen die op een ondernemingsachtige manier handelen: veel van dergelijke personen die langlopende criminele carrières hebben, zijn recentelijk in de openbaarheid gekomen en beschreven. (Szlachetko, 1987; Slawik, 1988)

De aantallen veroordelingen voor georganiseerde eigendoms toeëigening (421, 416 en 550 in respectievelijk 1980, 1984 en 1986) lijken ver af te staan van de mogelijk werkelijke omvang van dit soort criminaliteit. Schattingen, gebaseerd op economische verliezen in staatsbedrijven, laten zien dat georganiseerde eigendoms criminaliteit veel vaker voorkomt. (Górniok, 1986)

Wij zijn ons volledig bewust van het feit dat in Polen – net als in elk ander land – een groot deel van alle gepleegde criminaliteit onontdekt blijft of niet aangegeven wordt, of dat andere misdaden wel aangegeven maar om verschillende redenen niet vervolgd worden en als gevolg daarvan niet opgenomen zijn in criminaliteitsstatistieken. (Marek, 1979) Met betrekking tot georganiseerde criminaliteit, die uiterst moeilijk is te ontmaskeren, te vervolgen en uit te roeien, is het 'dark-number' probleem gigantisch.

Het is duidelijk dat al dit soort groepen clandestien opereert en ontmaskering probeert te vermijden. Terwijl 'gewone' leden van deze groepen meestal 'blauwe-boorden-criminelen' zijn (winkeliers, groot-

handelaars, winkelpersoneel), nemen 'witte-boorden-criminelen' de sleutelposities in. In hun posities kunnen zij illegale handelingen maskeren. Sommigen van hen zijn in staat een systeem van 'bescherming' uit te werken, veelal door het omkopen en corrumpen van functionarissen die de wet moeten handhaven. In de afgelopen jaren, met name na het Poolse arbeidersprotest in augustus 1980, zijn veel van dit soort politieke en economische wanpraktijken aan het licht gekomen, publiekelijk besproken en daadwerkelijk vervolgd. Toch leveren deze onthullingen in de massamedia geen bevredigende basis op voor een betrouwbare, wetenschappelijke beoordeling van het probleem.

Het lijkt erop dat de strafwetgeving niet erg effectief is in het onderdrukken van economische criminaliteit, met name niet in het licht van economische crises die tot uiting komen in onevenwichtigheid tussen vraag en aanbod en die een basis vormen voor zwarte handel. Dit maakt de winstmogelijkheden dermate verleidelijk dat de bedreiging met vervolging als 'bedrijfsrisico' wordt ingecalculeerd.

Beroepscriminaliteit

De vraag is hoe en tot op welke hoogte professionalisering in criminaliteit in verband staat met het probleem van georganiseerde criminaliteit, met name bij georganiseerde eigendomstoeëiging. Dit verband is niet altijd duidelijk. Leden van groepen die zich schuldig maken aan georganiseerde eigendomstoeëiging zijn over het algemeen medewerkers van staatsondernemingen; het betreft niet direct professionelen.

Zij maken echter wel vaak afspraken met professionele (ver)kopers van gestolen goederen. Deze professionals neigen ertoe in hun eentje te opereren of in kleine groepjes van nauw met elkaar verbonden personen. Zij ontwikkelen een systeem van crimineel gedrag, een soort geïntegreerd geheel. Dit wordt gekenmerkt door: gezamenlijke participatie, een sociale verhouding tot elkaar, een specifieke manier van criminaliteit bedrijven, een gemeenschappelijk belang en tenslotte een gevoel van identificatie van hen die er direct bij betrokken zijn. (Sutherland, Cressey, 1974, pp. 278-281)

In Polen ontwikkelen met name professionele

inbrekers, zakkenrollers en verkopers van gestolen goederen dergelijke patronen met een bijbehorende criminele subcultuur. (Bożyczko, 1962, 1979) Het is een ernstig probleem, aangezien uit de praktijk en uit criminologische schattingen blijkt dat het aantal professionele inbrekers, dieven en verkopers van gestolen goederen nog steeds groeit. (Józefowicz, 1987; Slawik, 1988; Hołyst, 1981)

Ondanks deze ontwikkeling dient de aandacht gevestigd te worden op de volstrekt inadequate Poolse regelgeving terzake. In het op dit moment vigerende Wetboek van Strafrecht uit 1969 ontbreekt elke algemene regelgeving met betrekking tot het probleem en wordt slechts voorzien in bepalingen aangaande professionele heling van gestolen eigendom (art. 215.2) of speculatie als bron van regelmatig inkomen (Artt. 221.4 en 223.3). Dit in tegenstelling tot de regelgeving van het voorgaande Wetboek van Strafrecht uit 1932, dat wel algemene regelgeving wijdde aan professionele criminelen, dat wil zeggen aan hen die uit criminaliteit een regelmatig inkomen genieten.

Na de Tweede Wereldoorlog beschouwden de wetgever en de representanten van de socialistische ideologie professionele criminaliteit als een uit het verleden geërfd probleem. Men ging er van uit dat in het nieuwe socialistische systeem professionele criminaliteit geleidelijk zou verdwijnen aangezien de nieuwe omstandigheden, waarin in 'legale' banen voor alle leden van de samenleving zou worden voorzien, de oorzaken van dergelijke criminaliteit zouden wegnemen. (Lernell, 1979) Deze veronderstelling bleek nogal idealistisch te zijn. Noch de totale criminaliteit, noch de professionele criminaliteit bleken af te nemen. Het bleek dat hoge winsten, resulterend uit criminaliteit, slecht in de maatschappij geïntegreerde mensen aantrok. Dit gold met name voor degenen met een strafblad of mensen die zich bevonden in een criminele subcultuur. (Lernell, 1979; Marek, 1985)

Hoewel het bestaan van zulke verschijnselen in de afgelopen tientallen jaren volledig is toegegeven, is noch door de wetgever noch door onderzoekers op het gebied van criminaliteit voldoende aandacht geschonken aan het probleem van beroepscriminaliteit (het laatste boek over dit onderwerp verscheen in 1967). Vandaar dat wij in een Pools artikel (gepubliceerd in het tijdschrift *Państwo i Prawo* (Staat

en recht)) opriepen tot systematische bestudering van het probleem. Eveneens deden wij een voorstel tot invoering van algemene regelgeving op het gebied van professionele criminaliteit in op handen zijnde hervormingen van de Poolse wetgeving.

Hoewel het probleem van beroepsriminaliteit in Polen niet zo acuut is als in andere landen, met name niet wat betreft geweldsmisdrijven en (vuur)wapengebruik, is het nogal ernstig op het gebied van eigendoms- en economische criminaliteit. Wij concluderen dan ook dat het probleem prioriteit verdient van criminologen en op het gebied van de criminaliteit werkzame beleidsmakers.

Literatuur

Antoniszyn, M., A. Marek

Prostytucja w świetle badań kryminologicznych (Prostitutie in het licht van criminologisch onderzoek)

Warschau, 1985

Bożyczko, Z.

Przestępstwo kieszonkowe i jego sprawca (Zakkenrollen en de dader)

Warschau, Law publications, 1962

Bożyczko, Z.

Kradzież z włamaniem i jego sprawca (Inbraak en de dader)

Warschau, Law publications, 1970

Cressey, D.R.

Theft of the nation. The structure and operations of organized crime in America

New York, Harper and Row, 1969

Frankowski, S.

Major criminal justice systems. Part III: Polish People's Republic

Beverly Hills, Sage Publ., 1981

Gaberle, A., M. Ostrowska

Prawo karne wobec narkomanii (Strafrecht en het probleem van drugsmisbruik)

Ruch prawniczy, Ekonomiczny i socjologiczny, nr. 4, 1985

Górniok, O.

Przestępczość gospodarcza: wybrane przejawy i uwarunkowania (Economische criminaliteit: geselecteerde uitingen en voorwaarden)

Katowice, Univers. of Śląsk Publ., 1986

Hess, H.

Organized crime and repressive crime. A paper for the 9th. congress on criminology

Wenen, 1983

Hołyst, B.

Kryminalistyka (Criminalistiek).

Warschau, Polish Scientific Publications, 1981 (Part 1)

Józefowicz, J.

Włamywacze ponad kodeksową miarę (Inbrekers boven de strafwetgeving)

Gazeta Prawnicza (Tijdschrift over de wet), nr. 18, 1987

Kerner, H.J.

Professionelles und organisiertes Verbrechen

Wiesbaden, Bundeskriminalamt, 1973

Krasucka, W.

Niektóre problemy działalności zorganizowanych grup przestępczych (Enige aspecten van de activiteiten van georganiseerde criminele groepen)

Studia Ktyminologiczne, kryminalistyczne i penitencjarne, nr. 5, 1976

Lernell, L.

Przestępczość gospodarcza (Economische criminaliteit)

Warschau, Law publications, 1979

Majchrzak, I.

Przestępstwo gospodarcze i jego sprawca (Werknemerscriminaliteit en de daders)

Warschau, Omega, 1965

Marek, A.

Criminality and its control in Poland

Acta Universitatis Nicolai

Copernici, nr. 106, 1979

Marek, A.

Organized crime in Poland

In: J.R. Kelly (red.) *Organized*

crime: a global perspective

New Jersey, Rowman and

Littlefield Publications, 1986

Marek, A., E. Pływaczewski e.a.

Kradzież i paserstwo mienia prywatnego (Diefstal en heling van particulier eigendom

Warschau, Law publications, 1985

Schneider, H.J.

Organisiertes Verbrechen

Sonderdruck aus *Die Psychologie*

des 20. Jahrhunderts (z.pl. en

jaartal)

Sławik, K.

Zawodowcy (Professionelen)

Prawo i Życie (Recht en leven),

nr. 2, 1988

Szlachetko, R.

Mafia po polsku (Mafia van het Poolse soort)

W służbie Narodu (Tijdschrift In

dienst van de natie), nr. 40, 1987

Solarz, A.

Zagadnienie przestępczości

zawodowej w polsce (Het probleem

van de professionele criminaliteit in

Polen)

Warschau, Law Publications, 1967

Sutherland, E.H.; D.R. Cressey

Criminology

Philadelphia, Lippincott, 1974

Voorstellen voor de reorganisatie van de rechtspraak in Hongarije

dr. K. Bárd*

Een paar opmerkingen vooraf

Sinds een jaar spelen zich in Hongarije gebeurtenissen af, die misschien zelfs niet door de meest ervaren politicus of de best opgeleide politicoloog werden voorzien. Het snelle tempo van de gebeurtenissen lijkt erop te wijzen dat het al sinds tientallen jaren bestaande politieke stelsel niet meer te handhaven is. De politieke legitimatiecrisis lijkt alleen maar oplosbaar door een radicale verandering van het politieke systeem, door een nieuwe ordening van de machtsverhoudingen. Het kan dan ook niet worden uitgesloten dat de huidige machthebbers hun positie zullen verliezen.

Men moet er niet zonder meer van uitgaan dat het zich verbazend snel ontwikkelende politieke pluralisme met de nieuw opgerichte 'alternatieve' groepen en politieke partijen een bewuste strategie van de politieke leiding is. Er kan wel met zekerheid worden vastgesteld dat een zekere liberalisering en toegenomen aandacht voor de mensenrechten enige jaren geleden door de politieke leiding zelf, dus zonder ernstige binnenlandse politieke druk, werden geïnitieerd. Daarbij moet niet alleen aan de door westelijke waarnemers opgemerkte relatief ruime en milde toepassing van wettelijke voorschriften worden gedacht, die ook op repressieve wijze hadden kunnen worden toegepast.¹ Ook moet men denken aan bepaalde legislatieve pogingen, die beoogden de begrenzing van de star monolithische machtsuitoefening en de bescherming van de mensenrechten te institutionaliseren.

Het is interessant om hier melding te maken van de

* De auteur is docent aan de Eötvös Loránd Universiteit te Budapest. Het artikel is uit het Duits vertaald door drs. M.R. van den Toorn.

kiesrecht hervorming van 1983, die de weg naar een zeker (weliswaar bescheiden) pluralisme vrijmaakte, waarmee natuurlijk op de koop toe moest worden genomen dat het hoogste orgaan van de volksvertegenwoordiging, het parlement, belangrijker wordt in zijn rol als legitimerende instantie van partij- en regeringsbesluiten. Het streven de rol van het parlement te versterken bleek ook uit de in 1987 doorgevoerde wijziging van de Hongaarse Grondwet, die de wettelijke regeling van bepaalde terreinen – bijvoorbeeld alles betreffende de grondrechten en -plichten van de burger – uitsluitend aan het parlement toedeelde.

Verder is de instelling van een zogenaamde grondwetsraad in 1984 vermeldenswaard, die een betere rechtsbescherming tegenover de overheid beoogde te bieden. Het belang van de raad ligt niet zozeer in de tot dusver uitgeoefende activiteiten², maar veeleer in het feit dat door de instelling ervan het staatsmonopolie van toezicht op de wetgever werd doorbroken en dat daardoor het traditionele politieke stelsel een, overigens niet zo gevoelige, klap kreeg.

Terwijl de hierboven gememoreerde veranderingen slechts de opmerkzaamheid van een politiek actieve minderheid verwierven, nam ook de modale burger van de uitbreiding van zijn vrijheden kennis toen in 1987 het reizen naar het buitenland als een grondrecht van elke Hongaarse burger werd afgekondigd en aan praktisch geen beperkingen meer werd onderworpen.

De veronderstelling dat de hierboven geschetste wettelijke veranderingen het gevolg zijn van een doordachte politiek van de machthebbers, lijkt ook onderstreept te worden door de stellingname op het congres van de Hongaarse Socialistische Arbeiderspartij in mei 1988. Op dit congres werd voorgesteld om de grondrechten – waaronder het recht op vereniging, vergadering en vrijheid van geweten – door uitgebreide wetten te regelen en om ter bescherming van de grondrechten een toetsing door de administratieve rechter in te voeren. Hongarije heeft zich de afgelopen jaren ook aan bepaalde internationale verplichtingen op het gebied van de bescherming van de mensenrechten onderworpen. Het verdrag van de Verenigde Naties tegen marteling, andere vormen van wreedheid en onmenselijke en vernederende straffen werd in Hongarije van kracht verklaard. Ook heeft Hongarije artikel 41 van het

Verdrag over burgerlijke en politieke rechten voor het eigen land van kracht verklaard en is men toegetreden tot het facultatieve protocol van het verdrag, waarmee men dus ook de bevoegdheid van het comité voor de mensenrechten erkent.

De rechtbanken

De ondergeschikte rol die de rechtbanken vervullen kan worden verklaard vanuit het ontbreken van een voldoende mate van institutionalisering van de bescherming van de mensenrechten. Dit komt zowel tot uiting in de geringe competentie die de rechtbanken bij de rechtsbescherming tegenover de overheid bezitten, als in het feit, dat de grondwettelijke toetsing pas vanaf 1989 door een gerechtelijk orgaan zal geschieden. Het belang (of beter gezegd het gebrek daaraan) van de rechtbanken wordt nog duidelijker door de bijna catastrofale omstandigheden waaronder de rechtspraak wordt uitgevoerd en het lage prestige en inkomen dat rechters genieten, wat natuurlijk tot een contraselectie leidt.³ Van de factoren die de bovengenoemde toestanden verklaren worden hier slechts het misbruik van de justitie in de periode na de oorlog en het algemene gebrek aan belangstelling voor het recht in de socialistische maatschappij genoemd.⁴

De levendige discussies van de laatste tijd wijzen er echter op, dat het recht en de rechtbanken in de toekomst een veel belangrijker rol zouden moeten krijgen. In het middelpunt van de discussie staan vooral de ontwerpen voor een nieuwe Grondwet.

Het werk daaraan begon al begin 1986 toen de ministerraad het initiatief nam tot een diepgaand onderzoek naar de mogelijkheden van een hervorming van de staatsinrichting. Het werk kreeg nieuwe vaart in de herfst van 1988, toen de regering aan werkgroepen de opdracht gaf stelling te nemen inzake de afzonderlijke, in de Grondwet te regelen vraagstukken. Eind 1988 werd door het Ministerie van Justitie een eerste versie van de toekomstige Grondwet, die hoofdzakelijk suggesties en alternatieven bevat, gepresenteerd.⁵

Opvallend is de uitvoerigheid waarmee de rechtspraak en de positie van de rechtbanken in het 'grondwetsontwerp' worden behandeld. Er moet echter meteen aan worden toegevoegd, dat de voorge-

stelde artikelen over de rechtspraak niet veel origineels bevatten. Er worden eigenlijk alleen maar een aantal waarheden als koeien herontdekt, opvattingen die al honderden jaren lang gemeengoed zijn. De meest genoemde oplossingen zijn scheiding van machten en de rechterlijke onafhankelijkheid. Er wordt benadrukt dat de 'stalinistische dogma's' eindelijk moeten worden afgeschaft, vooral de machtseenheid, die bepaalt dat alle uit de volkssouvereiniteit voortvloeiende rechten alleen aan het parlement toebehoren.⁶ Elke vorm van absolute macht bergt het gevaar van willekeur in zich. De verschillende instellingen moeten elkaar controleren, de rechtbanken moeten in dit model van machtenscheiding een vergelijkbare positie als de andere machten krijgen. Ook het toezicht op de wetgeving moet door een gerechtelijk orgaan worden uitgeoefend.

Met deze eis is overigens begin van dit jaar al rekening gehouden. Bij wet nummer een van 1989 over de grondwetswijziging werd het constitutioneel hof ingesteld, dat in de toekomst de rechtsnormen op hun grondwettigheid zal gaan toetsen. De precieze regeling van de bevoegdheden moet nog bij wet worden geregeld, maar het staat nu al vast dat het constitutioneel hof bevoegd is om alle wettelijke regelingen, met uitzondering van door het parlement uitgevaardigde wetten, buiten werking te stellen in geval van strijd met de Grondwet. Bij wetten is het constitutioneel hof bevoegd om de uitvoering ervan op te schorten.

Volgens de ambtelijke toelichting bij het ontwerp van de nieuwe Grondwet moet het constitutioneel hof nog meer bevoegdheden krijgen, bijvoorbeeld de beoordeling van klachten over het schenden van de kiesregels en de beslissing over conflicten over de mensenrechten. De werkwijze van het constitutioneel hof wordt in een binnenkort uit te vaardigen afzonderlijke wet geregeld. Het is echter de bedoeling dat het constitutioneel hof alleen op verzoek optreedt. Volgens plan zullen het parlement, de parlementaire commissies, een vastgesteld aantal parlementariërs, het staatshoofd, de president van het hoogerechtshof, de regering en de rechtbanken gerechtigd zijn tot het indienen van een dergelijk verzoek. Of individuele burgers het recht zullen krijgen zich tot het constitutioneel hof te wenden staat nog ter discussie. Men neigt er echter toe, de klachten van

staatsburgers ontvankelijk te verklaren als er aan bepaalde, wettelijk vast te leggen voorwaarden is voldaan.⁷

De rechtsprekende macht moet volgens de plannen ook door de invoering van administratieve rechtspraak worden versterkt. Er wordt bij de relatie tussen parlement en rechter ook gedacht aan het voorkomen van parlementaire invloed op de activiteiten van de rechter. Dit wordt bijvoorbeeld beoogd door het voorstel om de president van het hoogge-rechtshof voor een onbepaalde tijdsduur te verkiezen en niet voor de zittingsduur van het parlement.

Met het oog op de rechterlijke onafhankelijkheid zijn de voorstellen die de persoonlijke onafhankelijkheid van de rechters willen waarborgen nog belangrijker. Er wordt benadrukt dat het niet voldoende is om de rechterlijke onafhankelijkheid in de Grondwet te verkondigen zoals dat tegenwoordig het geval is. Er moeten echter ook duidelijke garanties voor die onafhankelijkheid in de Grondwet worden opgenomen, met name de bepaling dat rechters alleen voor het leven kunnen worden benoemd door het staatshoofd en ook alleen maar door hem uit hun functie kunnen worden ontheven. Tevens moet elke poging om inbreuk te maken op de rechterlijke onafhankelijkheid strafbaar worden gesteld.

De organisatorische onafhankelijkheid van de rechtbanken moet vooral worden verzekerd door de 'leiding' van de rechtbanken in de toekomst alleen te laten uitoefenen door middel van 'rechtbankinterne' methoden. Daarmee wordt vooral gestreefd naar de volledige scheiding van rechtspraak en bestuur, en daarmee naar een beperking van de rechten van de minister en het Ministerie van Justitie.

Volgens de van kracht zijnde wet op de rechtbanken uit 1972 oefent de minister van Justitie het toezicht uit over het 'algemeen functioneren' van de rechtbanken. In het kader van deze bevoegdheid moet de minister van Justitie de maatschappelijke implicaties van de uitspraken van de rechtbanken analyseren en op grond van deze analyses het initiatief tot bepaalde maatregelen nemen. In rechtsvragen van principiële belang kan hij bijvoorbeeld in het belang van de eenheid van rechtspraak bij het hooggerechtshof een verzoek tot cassatie 'in het belang der wet' indienen.⁸ De ambtelijke toelichting op de wet op de rechtbanken spreekt echter ook over

het aan de minister van Justitie toekomende recht om de activiteiten van de rechtbanken te beoordelen. Hij moet eveneens – aldus de toelichting – voor de ‘rechtspolitieke leiding’ van de rechtbanken zorg dragen, aangezien de ontwikkeling en realisatie van de juridische politiek onder verantwoordelijkheid valt van de uitvoerende macht. De brede en deels vaag geformuleerde bevoegdheden geven de minister van Justitie de mogelijkheid een vérgaande invloed op de rechtbanken uit te oefenen. Deze beïnvloeding wordt nog versterkt door de rechten die de minister van Justitie in personele kwesties ten opzichte van de rechters heeft. Hij benoemt de presidenten van de rechtbanken, geeft leiding aan hun activiteiten en controleert ze, deelt de rechters over de verschillende rechtbanken in, benoemt ze tot senaatvoorzitter, kan disciplinaire maatregelen nemen, enzovoort.⁹

De hierboven opgesomde bevoegdheden moeten in de toekomst door een zelfstandig gerechtelijk lichaam worden uitgeoefend. In dit – mogelijk de Nationale Raad van Justitie genaamde – orgaan zouden volgens de plannen onder andere de voorzitter van de parlementaire commissie voor Justitie, de president van het hooggerechtshof, de minister van Justitie, de president van de nationale Advocatenkamer, de president van een op te richten ‘Rechterskamer’, alsmede rechtswetenschappers en afgevaardigden zitting moeten krijgen.

Men denkt de organisatorische onafhankelijkheid van de rechtbanken ook te kunnen versterken door de oprichting van een zogenaamde ‘Rechterskamer’. Het is nog niet helemaal duidelijk welke taken en functies deze Rechterskamer als belangenbehartigingsorgaan zou moeten vervullen, maar overwogen wordt bijvoorbeeld haar te belasten met het uitvoeren van disciplinaire maatregelen tegen rechters.¹⁰

Ook in de gehele rechterlijke organisatie zijn ingrijpende veranderingen voorzien. Daarbij gaat het vooral om het oprichten van zogenaamde ‘bagatelrechtbanken’ en om het ontlasten van het hooggerechtshof, dat tegenwoordig grotendeels functioneert als ‘normale beroepsinstantie’. Het lijkt de bedoeling om de huidige gerechtelijke organisatie met drie instanties (plaatselijke rechtbank, comitaatsrechtbank (districtsrechtbank) en hooggerechtshof) met een vierde instelling uit te breiden. Nog ingrijpender zijn wellicht de plannen om de afzonderlijke rechtbanken helemaal los te koppelen van de administratieve

eenheden. Daarmee is een belangrijk en tegelijk netelig probleem aangesneden, namelijk de invloed van lokale 'machthebbers' op de rechtbanken.

De grondwettelijke beginselen van de strafrechtspraak

Volgens het 'grondwetsontwerp' moeten de belangrijkste beginselen van de rechtspraak in de Grondwet worden opgenomen. Naast de voor alle onderdelen van het recht geldende principes (gelijkheidsbeginsel, mondigheid, openbaarheid, het recht op rechtsbijstand, enzovoort) moet er ook een uitvoerige opsomming komen van de strafrechtelijke beginselen. Vooral de 'klassieke principes' moeten in de Grondwet worden opgenomen, de regel *nullum crimen en nulla poena sine lege*, het verbod *ne bis in idem*, het vermoeden van onschuld, het verbod op terugwerkende kracht. Volgens de plannen zal de nieuwe Hongaarse Grondwet ook regels bevatten die in andere landen niet zonder meer in de Grondwet zijn opgenomen. Zo denkt men erover om in de Grondwet vast te leggen dat persoonlijke vrijheidsbeneming als sanctie alleen door de rechtbank kan geschieden, dat iedereen die onschuldig is gearresteerd of in voorarrest heeft gezeten, respectievelijk onschuldig is veroordeeld, het recht op schadevergoeding heeft. Verder moet de Grondwet martelen, alsmede elke vorm van onmenselijke en vernederende behandeling en bestraffing verbieden. Met betrekking tot de doodstraf, waarvan de afschaffing momenteel 'officieel'¹¹ niet wordt overwogen, moet de Grondwet vastleggen dat die in alle gevallen door andere straffen kan worden vervangen en dat de ter dood veroordeelde het recht heeft om om gratie, respectievelijk herziening van het vonnis te verzoeken.

De hier genoemde beginselen zijn vanzelfsprekend ook tegenwoordig al in verschillende wetten te vinden (in het Wetboek van Strafrecht en in het strafprocesrecht). Het opnemen van deze beginselen in de Grondwet is niet zomaar een formaliteit, want bij een herziening van het rechtssysteem zal het constitutioneel hof de strijdigheid met de Grondwet van talrijke wetsvoorschriften moeten vaststellen. Ter verduidelijking worden hier twee voorbeelden aangevoerd.

Als het beginsel dat inhechtenisneming alleen door

een gerechtelijke uitspraak kan geschieden in de Grondwet wordt opgenomen, dan moet de tegenwoordig van kracht zijnde maatregel die bij bepaalde verstoringen van de openbare orde de politie het recht geeft een celstraf op te leggen, strijdig met de Grondwet worden verklaard en worden ingetrokken. En als het principe nullum crimen sine lege tot grondwetsbeginsel wordt verheven, dan zullen talrijke delictomschrijvingen, die bepaalde niet nader omschreven elementen bevatten (dergelijke 'caout-chouc-paragrafen' zijn vooral bij de politieke misdrijven te vinden) niet aan de eisen van grondwettigheid kunnen voldoen.

Het Openbaar Ministerie

Terwijl over de toekomstige rol en functies van de rechtbank de meningen van de vakgenoten in principe met elkaar overeenstemmen, lopen de voorstellen voor de toekomstige positie van het Openbaar Ministerie sterk uiteen. Ook het 'grondwetsontwerp' biedt drie verschillende mogelijkheden. De voorstellen verschillen principieel door de manier waarop de voorstanders het veertigjarige functioneren van het Openbaar Ministerie in het socialisme beoordelen.

Het uit het Sovjetrussische recht overgenomen en gewoonlijk op Lenins opvattingen terug te voeren Openbaar Ministerie heeft een grote hoeveelheid taken. Behalve de gebruikelijke functies van een officier van Justitie, zoals het aanklagen van verdachten en het toezicht houden op de strafvoltrekking, functioneert het O.M. als 'opperste toezicht-houder' over de wet. Daarmee oefent het O.M. dus functies uit die in andere politieke en juridische stelsels door meerdere organen, bijvoorbeeld het constitutioneel hof, de administratieve rechtbanken, de ombudsman en de Raad van State worden uitgeoefend. Bovendien moet het O.M. voor de wettigheid van het politie-onderzoek zorgdragen en in bepaalde gevallen zelf onderzoek doen. Het O.M. staat onder toezicht van het parlement, de hoofdofficier wordt door het parlement gekozen en is aan het parlement verantwoording verschuldigd.

De eerste mogelijkheid is het in beginsel laten voortbestaan van het O.M. in haar huidige vorm. De voorstanders van deze oplossing gaan er vanuit dat

het socialistische O.M. haar bestaansrecht heeft bewezen, zowel op het gebied van de misdaadbestrijding als op het terrein van de bescherming van de burgerrechten. Er moet derhalve geen verandering komen in de grondwettelijke positie van het Openbaar Ministerie.

De tweede mogelijkheid is dat het O.M. al haar functies zoveel mogelijk behoudt, maar dat de organisatie in bepaalde opzichten wordt veranderd. Het 'algemene toezicht op de rechtmatigheid' vereist een volstrekt andere manier van werken en een andere vakkennis dan de misdaadbestrijding. Er moeten daarom twee van elkaar gescheiden organen van het huidige O.M. worden afgesplitst, die echter allebei onder leiding van de hoofdofficier van Justitie moeten functioneren. Als motivering voor dit plan worden ook praktische argumenten gebruikt. In de praktijk blijkt namelijk dat bij het O.M. toch de 'klassieke', dat wil zeggen de met de misdaadbestrijding samenhangende functies, domineren. Aangezien er de laatste tijd bij het O.M. zowel gebrek aan geld als aan mankracht is, wordt bij verschillende afdelingen van het O.M. het algemene toezicht op de wet dermate verwaarloosd, dat deze tak van het werk dreigt af te sterven.

De derde mogelijkheid is om zowel het takenpakket als de grondwettelijke positie van het O.M. radicaal te wijzigen. De activiteiten van het O.M. zouden zich moeten beperken tot de functie van openbare aanklager en vertegenwoordiger van de staat (respectievelijk de regering) in juridische conflicten. Aan dit idee ligt duidelijk een zekere kritiek op het O.M. in socialistische stijl ten grondslag, omdat de voorstanders hiervan zich tegelijkertijd uitspreken voor het instellen van organen die een groot gedeelte van de tegenwoordig door het O.M. uitgevoerde taken moeten overnemen (zoals het constitutioneel hof, de administratieve rechtbanken, de ombudsman, de onderzoeksrechter en de Raad van State). Verder wordt als argument aangevoerd dat de talrijke, heterogene functies van het O.M. een duidelijke plaatsing in het systeem van de staatsorganen onmogelijk maken. Het is duidelijk, dat het O.M. als 'opperste toezichthouder op de wet' onder toezicht van het parlement moet staan, terwijl het O.M. als vervolgingsinstantie eerder in een ondergeschikte positie ten opzichte van de regering moet verkeren.

Ook de rechterlijke onafhankelijkheid wordt als

argument gehanteerd: als aan de minister van Justitie – zoals al vermeld – alle bevoegdheden over de rechtbanken worden ontnomen, dan is het door de regering te voeren beleid ter bestrijding van de misdaad alleen nog door middel van de processuele rechten van het O.M. door te voeren. Ten slotte wordt de noodzaak om de positie van het O.M. te wijzigen en bepaalde taken eraan te onttrekken beargumenteerd met het principe van de scheiding van machten. Veel mensen vinden dat het O.M. als ‘opperste toezichthouder op de wettigheid’ teveel macht heeft, omdat haar toeziende bevoegdheid zich uitstrekt over alle facetten van de maatschappij. Een dergelijke machtsconcentratie is, juist bij een zo streng centralistisch opgebouwde organisatie als het O.M., aldus de argumentatie, nauwelijks te verenigen met een democratisch staatsbestel waarin men een scheiding van machten heeft doorgevoerd.

De debatten over de toekomstige positie van het O.M. hebben in zekere zin politieke consequenties. Zou men namelijk voor de derde versie kiezen, het O.M. dus onder de minister van Justitie plaatsen en de werkzaamheden tot de ‘klassieke’ functies beperken, dan zou daarmee de laatste instelling die als typisch ‘socialistisch’ werd beschouwd uit het Hongaarse strafrecht worden verwijderd.¹²

Noten

¹ Zie bijvoorbeeld: Menschenrechte in den Staaten des warschauer Pakts; Bericht der unabhängigen Wissenschaftler-Kommission, *Bundesanzeiger*, Keulen 1988

² Ten tijde van de instelling van de grondwetsraad was al duidelijk dat deze raad als gevolg van een compromis tot stand kwam. Het feit, dat de toetsing aan de Grondwet niet aan een rechtbank werd toebedeeld, en de keuze van de personen die deel uitmaakten van de grondwetsraad, gaven het vermoeden dat men – wat betreft de praktische betekenis van het nieuwe orgaan – geen al te grote verwachtingen moest koesteren.

³ Daar is de laatste tijd niet alleen in de vaktijdschriften over

geklaagd. Ook het tijdschrift van de Hongaarse schrijversbond berichtte over de miserabele toestand van de rechtspraak. Zie: Lukács, T., Van de Olympus naar de Markóstraat (in het Hongaars), *Kortárs*, 1988, nr. 12, pp. 127-136 (In de Markóstraat liggen de meeste rechtbanken van Budapest)

⁴ Kulcsár, K., *Politieke en rechts-sociologie* (in het Hongaars), Budapest, 1977

⁵ De voorstellen voor de nieuwe Grondwet van de Hongaarse Volksrepubliek. Afgedrukt in *Magyar Jog* (Hongaars recht), 1989, nr. 1, pp. 9-49. Het karakter van dit stuk is moeilijk te omschrijven. Hoewel het geen ontwerp in de engere zin is, zal ik het gemakshalve verder aanduiden als ‘grondwetsontwerp’, respectievelijk ‘ontwerp’.

⁶ Natuurlijk zijn deze 'vanzelfsprekendheden' voor een generatie die in het tegenovergestelde geloofd, respectievelijk geloofde, en die momenteel intensief aan de vernieuwing van het rechtsstelsel deelneemt, 'shockerend', zoals ook wordt toegegeven. Zie hiervoor bijvoorbeeld Kilényi, G., De rechtbank in het licht van de grondwetsontwikkeling (in het Hongaars), *Magyar Jog*, 1988, nr. 6, pp. 481-489.

⁷ 'Grondwetsontwerp', p. 33

⁸ De cassatie 'in het belang der wet' is door zijn karakter een buitengewoon rechtsmiddel, dat alleen mag worden toegepast door de hoofdofficier van Justitie en de president van het hooggerechtshof. De cassatie, die door het hooggerechtshof wordt behandeld, heeft een tweeledig doel: het moet de individuele gevallen van schending van de rechtsregels beoordelen en tegelijkertijd door de stellingname van het hooggerechtshof in principiële zaken bijdragen aan de eenheid van rechtspraak.

⁹ Zie de paragrafen 51, 56, 59 en 63 van Wet IV uit 1972 over de rechtbanken.

¹⁰ De 'Rechterskamer' zou moeten bestaan uit rechters en

*kandidaat-rechters, die geen lid van een vakvereniging zijn.

¹¹ Eind 1988 werd echter door strafrechtsjuristen, kunstenaars en journalisten de 'Liga voor de afschaffing van de doodstraf' opgericht.

¹² De in veel socialistische landen bestaande kameradenrechtbanken (zie voor een uitvoerige beschrijving hiervan het artikel van Van den Berg in dit nummer) werden in 1962 ook in Hongarije ingesteld. Ze waren onder andere verantwoordelijk voor het afhandelen van kleine delicten. In de praktijk vervulden ze een onbelangrijke rol en in 1975

verloren ze de bevoegdheid om zich over delicten uit te spreken. De kameradenrechtbanken functioneren praktisch gezien niet meer. De in andere socialistische landen bestaande instellingen, zoals leken-aanklagers en -verdedigers en het borg staan door het arbeidscollectief, zijn in Hongarije nooit ingevoerd.

De ontwikkeling van het socialisme en actuele problemen op het gebied van het criminologisch onderzoek in de DDR

dr. U. Ewald*

Inleiding

In de DDR blijkt dat er na veertig jaar van maatschappelijke ontwikkeling op basis van vermaatschappelijkte eigendomsverhoudingen in kwalitatief opzicht nieuwe vragen zijn ontstaan op het gebied van de criminologie en het strafrecht. Uitgaande van de reeds opgedane ervaringen moeten hierop nieuwe antwoorden gevonden worden, zowel in wetenschappelijk als in praktisch opzicht.

Voor wat betreft de criminologie zijn de zwaartepunten van het huidige onderzoek vrij uitgebreid vastgelegd ter gelegenheid van het Tiende Internationale Congres voor Criminologie.¹ Ook op het gebied van het strafrecht en de strafpolitiek van de DDR zijn nieuwe tendensen in de bestrijding van de criminaliteit zichtbaar.² Deze sluiten gedeeltelijk aan op de traditionele ontwikkeling van het strafrecht van de DDR. Zij vormen enerzijds een praktische reactie op veranderingen in de ontwikkeling van de criminaliteit en kunnen anderzijds als nieuwe maatschappelijke voorwaarden en mogelijkheden bij de bestrijding en preventie daarvan worden beschouwd.

Dit artikel over de actuele criminologische onderzoeksproblemen, heeft niet de pretentie om de in de DDR-criminologie bestaande situatie alomvattend te behandelen,³ maar heeft slechts tot doel enkele

* De auteur is verbonden aan het Institut für Theorie des Staates und des Rechts van de Akademie der Wissenschaften der DDR te Oost-Berlijn. Het artikel werd vertaald door drs. M.R. van den Toorn.

(onderzoeks)vragen over de verhouding tussen criminaliteit en de socialistische maatschappij vanuit de visie van de auteur te problematiseren.

Nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen – nieuwe theoretische problemen

Criminologisch onderzoek, dat methodologisch geworteld is in het historisch en dialektisch materialisme, is gericht op het aan het licht brengen van wezenlijke, werkelijk existierende samenhangen tussen de maatschappelijke, criminaliteits- en strafrechtsontwikkeling.⁴ Er wordt dus uitgegaan van een gebrek aan kennis bij het effectief beheersen van de maatschappelijke verhoudingen. Er kunnen verschillende redenen voor een dergelijk tekort zijn. Enerzijds kunnen er in de ontwikkeling van de wetenschap zelf perioden en omstandigheden zijn waardoor de praktische mogelijkheden om inzicht te verwerven niet voldoende worden gebruikt. Anderzijds ontstaan er door de maatschappelijke ontwikkeling nieuwe verschijnselen die een verklaring behoeven.

Voor de criminologie in de DDR worden de thematisering van nieuwe onderzoeksproblemen en de ontwikkeling van daarbij behorende uitgangspunten, voorzover ik zie, door allebei veroorzaakt, waarbij de maatschappelijke ontwikkeling met zekerheid het belangrijkste is. Men kan historische dimensies van de huidige onderzoeksproblemen en de ontwikkelde uitgangspunten van onderzoek pas begrijpen wanneer zij in verband worden gebracht met de basisvragen van de maatschappelijke ontwikkeling. Pas dan heeft men de mogelijkheid om bepaalde tendensen in de ontwikkeling van de criminaliteit, de criminele politiek en het strafrecht op langere termijn te beoordelen. Het gaat daarbij om meer dan het criminologisch onderzoek naar deelproblemen.

Het vaststellen van de uitgangspunten voor criminologisch onderzoek is veel meer van principiële aard, omdat het gaat om het vinden van een wetenschappelijke verklaring van criminaliteit in het socialisme. Het verschijnsel criminaliteit moet worden beschreven tegen de achtergrond van de kwalitatieve maatschappelijke veranderingen. Het ontwikkelen van een theorie hierover is in vergelijking met andere landen nog maar pas begonnen. Ik heb de indruk dat de pogingen om tot een bredere (men zou kunnen

zeggen filosofische) verklaring van criminaliteit te komen slechts van ondergeschikt belang zijn ten opzichte van de activiteiten rond ingewikkelde deelproblemen. Naar het schijnt is dit probleem echter wel in toenemende mate een thema aan het worden.⁵

Lekschas wees erop dat tegen de achtergrond van de actuele ontwikkeling van het socialisme 'het criminologische fundament overdacht, vernieuwd, gepreciseerd en uitgebreid' zou moeten worden.⁶ Daarmee wordt op criminologisch gebied een basisprobleem in de ontwikkeling van het socialisme gesteld – de noodzaak van voortdurende zelfvernieuwing. Zoals blijkt uit de internationale criminologische discussie, doet dit probleem bij de ontwikkeling van de criminologie zich niet alleen voor in het socialisme, dat een niet-antagonistische maatschappijvorm is, maar ook in andere, antagonistische maatschappijvormen.

Quensel vestigde in een beschouwing over de congresgeschiedenis van de 'Internationale Kriminologische Gesellschaft' de aandacht op dit probleem vanuit het gezichtspunt van het criminologisch onderzoek in de Bondsrepubliek. Hij ging daarbij uit van een 'crisis van de criminologie'.⁷ Hij verwees daarbij naar de paradox van 'toenemende criminalisering' enerzijds en 'verzwakking van de strafreactie van de staat, zowel op het moderne gebied van behandeling als op het terrein van bestraffing en algemene preventie' anderzijds.⁸

Quensel beschouwt deze ontwikkeling (die in veel opzichten vergelijkbaar is met die in de socialistische landen) als 'crisis', in plaats van uit te gaan van een maatschappelijke behoefte aan verklaringen die met de bestaande criminologische kennis niet kan worden bevredigd. Desondanks heeft hij het over een algemeen geldend ontwikkelingsprobleem bij criminologisch onderzoek. Er is behoefte aan vernieuwing van de theoretische gronddingen, zoals ook blijkt uit de hierboven geciteerde opmerking van Lekschas.

Inhoudelijk komt dit ontwikkelingsprobleem voor de verschillende en in veel opzichten tegenstrijdige systemen natuurlijk op heel verschillende manieren tot uitdrukking. Een vruchtbare internationale discussie zou hierdoor echter eerder moeten worden gestimuleerd dan belemmerd. Tot nu toe staan, zoals gezegd, onderzoeken naar deelproblemen op de voorgrond, zoals bijvoorbeeld jeugddelinquentie, recidive, latentie-onderzoek, victimologische vragen,

zware criminaliteit, criminele carrières, en ook wel nieuwe, deels vaag afgebakende thema's zoals politieonderzoek of vrouwencriminaliteit, en op het gebied van het strafrecht het zoeken naar alternatieven voor de traditionele bestraffing (diversie, abolitionisme).

Het tiende criminologiecongres in Hamburg en de aldaar in de werkgroepen gevoerde discussies vormen een duidelijke afspiegeling hiervan.⁹ De indruk moet niet worden gewekt dat deze thema's onbelangrijk zijn, integendeel: ze vormen de uiting van nieuwe ontwikkelingsrichtingen in de omgang met de criminaliteit, die internationaal van belang zijn. Ze zijn te beschouwen als het gevolg van veranderingen in zowel de criminaliteit als de maatschappij die met dit verschijnsel moet omgaan. Maar de vraag is deze ontwikkelingen toe leiden en wat eraan ten grondslag ligt. Waardoor worden de overeenkomsten in de ontwikkelingstrends van de verschillende sociale systemen veroorzaakt?

De relatie tussen individu en maatschappij

Criminaliteit kan in zijn algemeenste vorm worden opgevat als een specifieke uiting van de tegenstrijdigheid tussen individu en maatschappij, dat wil zeggen van individueel en maatschappelijk streven naar voortbestaan.¹⁰ Vanuit deze premisse zijn de veranderingen in criminaliteit terug te voeren op de ontwikkeling van deze verhouding, die tegenwoordig in de geïndustrialiseerde wereld een duidelijk zichtbare verandering doormaakt. De huidige kwalitatieve veranderingen van de sociale betrekkingen, van de verhoudingen en de tegenstrijdigheid tussen individu en maatschappij zijn van historisch en mondiaal belang. In die zin noodzaken zij tot nieuwe uitgangspunten voor de criminologie.

De tegenstrijdigheid tussen individuele en maatschappelijke ontwikkeling is alleen te overstijgen, indien er nieuwe vormen van bemiddeling tussen het individu en de maatschappij worden ontwikkeld. Deze dient dan recht te doen aan de aan de betekenis van zijn tot ontwikkeling gekomen individualiteit. Maatschappelijke ontwikkeling is tegenwoordig zonder *directe* ontwikkeling van het individu niet meer mogelijk en voorstelbaar.

De nieuwe regeling van de verhouding tussen het individuele en het maatschappelijke, waarin het

voortbestaan van de mens wordt verzekerd en de ontwikkeling van het individu zelf tot criterium van de maatschappelijke vooruitgang wordt gemaakt,¹¹ is de sleutel tot de verklaring van nieuwe tendensen in de verhouding tussen maatschappij en criminaliteit. Het gaat daarbij om het opsporen en onderzoeken van de tegenstrijdigheden tussen individueel en maatschappelijk handelen bij conflicten¹². Onderzocht dient te worden waar deze tegenstrijdigheden grenzen stellen aan de ontwikkeling van het individu, waartegen dat individu mede in de vorm van criminaliteit 'rebellert'¹³.

Voor het onderzoek naar de effectieve mogelijkheden van de maatschappij om aan deze conflicten productief vorm te geven in het systeem van sociale communicatie (preventie) of de reactie op begane strafbare daden (repressie) is het noodzakelijk om deze vormen van reageren zelf (in ieder geval *ook*) als aspecten van de individuele ontwikkeling te beschouwen. Met de alomvattendheid¹⁴ van de relatie tussen individu en maatschappij moet rekening worden gehouden, omdat bij de poging tot eenzijdige bescherming van de maatschappelijke ontwikkeling de kans op het ontstaan van destructief gedrag naar aanleiding van sociale conflicten vergroot. Zoals de mensheid als soort haar opvattingen moet veranderen over het waarborgen van het voortbestaan als geheel, moet zij zich ook distantiëren van ideeën en manieren om voort te blijven bestaan op kosten van anderen of tegen andere sociale machten in, zelfs dan, wanneer die machten schijnbaar zelf het argument voor hun 'verwijdering' leveren.

In Gorbatsjovs conceptuele overwegingen ten aanzien van de toekomstige vormgeving van de betrekkingen tussen staten en groepen staten¹⁵ liggen patronen besloten die ook gelden voor de toekomstige vormgeving van de verhoudingen tussen individu en maatschappij en tussen de individuen. De in de loop van de wereldgeschiedenis ontstane, hoogst ingewikkelde maatschappelijke betrekkingen, zijn nog slechts als één geheel in evenwicht te houden. Ontwikkelings- en reproductieprocessen (bijvoorbeeld door middel van het strafrecht), die uitgaan van een gescheiden ontwikkeling, zijn achterhaald. Indien de ene zijde in het dialectische maatschappelijk proces zich principieel ontwikkelt ten koste van een andere zijde is er geen sprake van alternatieven meer voor het voortbestaan van de

mensheid als soort en daarmee van de mens als afzonderlijk wezen.

Dat is in toenemende mate van toepassing op de verhouding van mens en natuur, op de betrekkingen tussen de grote maatschappelijke systemen van burgerlijke staten, socialistische staten en ontwikkelingslanden. Het is echter ook van toepassing – en zelfs in laatste instantie – op de verhouding van individu en maatschappij, respectievelijk individu en staat. De verdere ontwikkeling van de maatschappij is door het zich ontwikkelende alomvattende karakter van de sociale betrekkingen niet meer mogelijk zonder *directe garantie voor de ontwikkeling van iedereen* op een bepaald historisch en nationaal bepaald niveau. In het marxisme geldt dit feit als axioma¹⁶ en wordt ook als zodanig politiek tot uitdrukking gebracht¹⁷.

Vanuit dit perspectief verliezen ook strafrechtelijke bemiddelingsmechanismen bij de tegenstrijdigheid tussen individu en maatschappij in toenemende mate aan betekenis en effectiviteit, omdat deze juist gebaseerd zijn op een beperking van de individuele ontwikkeling. Bij het verrichten van bepaalde, voor de maatschappij nadelige handelingen wordt sociale aanpassing bereikt (respectievelijk moet worden bereikt), door het in het vooruitzicht stellen van verlies aan ontwikkeling voor het individu – opsluiting is wel de meest vergaande vorm hiervan.

Het gaat hierbij om functiepatronen en waardestructuren van goederen producerende maatschappijen, waarin een wezenlijke communicatiemethode wordt gevormd door het contract, met andere woorden de abstracte en niet concrete wederzijdse erkenning van individuen. Geheel in deze geest stelt Steinert voor de burgerlijke maatschappij het volgende vast. 'Een sociaal stelsel, waarin de mensen in eerste instantie op hun ruilwaarde worden beoordeeld, maakt ze enerzijds 'vrij', en verlaagt ze anderzijds tot goederen – en stelt dat voor als een tegenstrijdigheid. Het aanduiden van een paar mensen als 'criminelen' vormt dan niets meer dan een voorbeeld van een heerschappij-mechanisme, dat functioneert door het indelen en sorteren van mensen (waardoor ze worden aangepast aan het werk en niet omgekeerd het werk aan datgene wat de mensen kunnen en willen).'¹⁸

Op basis van het maatschappelijk eigendom van de produktiemiddelen wordt de samenhang van individu

en maatschappij niet meer hoofdzakelijk gebaseerd op de ruilwaarde. Toch bestaan hier ook noodzakelijkerwijs zakelijke bemiddelingsvormen en kan de erkenning van het individu niet op directe wijze worden bereikt. Dit voltrekt zich door middel van abstracties of gemiddelden, zoals blijkt uit het bestaan van het prestatieprincipe en geld.

De ruil van individuele vaardigheden, door middel waarvan het afzonderlijke individu zijn bestaan verzekert en zijn zelfbevestiging verkrijgt, voltrekt zich in een gemeenschap, die 'een abstracte algemene macht tegenover het afzonderlijke individu is'¹⁹ en die tegelijkertijd uitgaat van een directe erkenning van het concrete individu, van zijn individualiteit.

Indien echter niet de abstracte persoonlijkheid (de ruilwaarde), maar de ontwikkeling van het concrete individu vereist is voor de ontwikkeling van de maatschappij, dan heeft dit consequenties voor de erkenning van de ontwikkelingseisen van het individu en dientengevolge ook voor de vormgeving van juridische processen en vooral voor de bemiddeling in sociale conflicten.

Het is hier niet de plaats om deze vraag gedetailleerd te beantwoorden, maar er zij wel opgemerkt dat het formuleren van deze, kennelijk op een hoger plan opnieuw 'opdoemende' vraag, in de criminologie reeds een lange geschiedenis heeft. De 'strijd' van de sociologische strafrechtschool van Von Liszt tegen de zogenaamde klassieke strafrechtschool komt bijvoorbeeld zo beschouwd in een nieuw licht te staan en kan als erkenning van de persoonlijkheid in het strafrecht worden beschouwd – in tegenstelling tot de klassieke strafrechtschool was dat natuurlijk een wettigheidsprobleem. Tot op de huidige dag is inderdaad nog niet geheel beantwoord, hoe abstracte normen en individualisering in een modern strafrecht met elkaar kunnen worden verbonden.

Met het oog op de ingrijpende ontwikkelingen en de zich vanuit mijn oogpunt voltrekkende verandering van paradigma in de criminologie van de DDR lijkt het van belang te zijn dat de betekenis van het individu, de erkenning van zijn recht op ontwikkeling, ook als delinquent, in toenemende mate aan sterkte heeft gewonnen en dat er tekenen zijn dat er nieuwe maatschappelijke strategieën van conflictoplossing ontstaan, die ook in een veranderd strafrecht hun weerslag vinden. Daarvoor dienen de begrippen conflict en conflictoplossing in de maatschappij

opnieuw geformuleerd te worden.

De hier slechts zeer kort geschetste tendens in de ontwikkeling van de verhouding tussen individu en maatschappij, toegespitst op het ontstaan van conflicten en het omslaan daarvan in gecriminaliseerd, destructief gedrag, draagt zeer duidelijk een universeel karakter, dat wil zeggen, ze is van essentiële betekenis voor de ontwikkeling van de menselijke soort en komt in de verschillende maatschappelijke systemen in gelijke mate tot uiting. Een moderne maatschappij zal slechts kunnen bestaan als zij het individu adequate ontwikkelingsmogelijkheden biedt; daarom spelen kwesties als de mensenrechten, democratie of de rechtsstaat een steeds grotere rol en daarom moet de houding tegenover criminaliteit zelfs met deze opvattingen in gedachten opnieuw worden gezien.

Handelingstheorie

Als men nu tegen deze achtergrond de ontwikkeling van het criminologisch onderzoek bekijkt vindt men in de DDR verschillende zwaartepunten die al rekening houden met de hiervoor genoemde basisvragen. De 'open' vragen van de criminologie worden in eerste instantie door de ontwikkeling van de criminaliteit zelf opgeworpen.

Als men het verloop van de geregistreeerde criminaliteit als onderzoeksbasis neemt, dan ontstaat er een fundamenteel probleem door de zichtbare trendverandering vanaf het midden van de jaren zestig. We maken een vergelijking op basis van het frequentiecijfer (FC = aantal *geregistreeerde* delicten per 100.000 inwoners) en het criminaliteitsbelastingcijfer (CB = aantal *delinquenten* per 100.000 strafrechtelijk verantwoordelijke inwoners). Na een duidelijke daling van de geregistreeerde criminaliteit vanaf 1950 (FC 1252) tot het laagste cijfer van de geregistreeerde criminaliteit in 1968 (FC 586, CB 614) is er eerst sprake van een relatieve stagnatie van de criminaliteitsbelasting. In het tijdvak van 1970 tot 1980 werd vervolgens een stijging zichtbaar (1980: FC 772, CB 729), waarop tot het midden van de jaren tachtig een terugloop volgde (1986 FC 666, CB 606; 1987 FC 690, CB 651).²⁰

Deze ontwikkeling van de geregistreeerde totale criminaliteit leidde ertoe, dat de lange tijd heersende opvatting dat criminaliteit veroorzaakt werd door de

'overblijfselen' van de uitbuitersmaatschappij, ter discussie kwam te staan en er begonnen werd om een geheel nieuwe theoretische grondslag voor de verklaring van criminaliteit in het socialisme uit te werken.²¹

Door de in de jaren zeventig ingebrachte stelling dat de criminaliteit ook in het socialisme als uitdrukking van de tegenstrijdige verhoudingen tussen individu en maatschappij moet worden beschouwd, was de weg geopend voor een verklaring die aan de hiervoor geschetste algemene maatschappelijke ontwikkelings-tendensen beantwoordt. De reikwijdte van deze aanvankelijk zeer abstracte benadering van de criminaliteitskwes-tie in het socialisme was aanvankelijk nog in het geheel niet te herkennen. Het nieuwe verklaringsmodel leverde niet veel meer op dan een contrast met de tot dan toe bijna onbeperkt geldende stelling over de criminaliteit als 'overblijfsel' of 'moedervlek' van vooral de burgerlijke maatschappij.

Inhoudelijk concentreerde deze poging zich op een analyse van de samenhang in de activiteiten van delinquenten, waarin ook de tegenstrijdige ontwikkelingsomstandigheden van de persoonlijkheid werden betrokken. Dat kwam al dicht in de buurt van de alomvattende en in kwalitatief opzicht nieuwe vragen naar de lange termijn-ontwikkeling van de maatschappij, zoals die onder invloed van de wetenschappelijk-technische revolutie en de toenemende universaliteit van de sociale betrekkingen (om slechts twee sleutelbegrippen te noemen) worden opgeworpen.

Daarbij concentreerden de werkzaamheden zich aanvankelijk op de wijze waarop socialistische verhoudingen in concrete gevallen ook criminogeen kunnen zijn. Deze handelingstheoretische uitgangspunten zijn nauw verbonden met persoonlijkheidstheoretische begrippen. Deze zijn tegenovergesteld aan de vroeger overheersende opvattingen over de persoonlijkheid als een geheel van psychische eigenschappen in de vorm van een mentaliteit. Kräupl en Ludwig schrijven hierover: 'Vroegere opvattingen over persoonlijkheid als 'een geheel van disposities van het prestatie- en sociaal gedrag' zijn 'opgegaan' in een *complex* concept, dat in de psychologische basistheorie als activiteits-, respectievelijk handelings-theoretisch uitgangspunt, de sinds lange tijd bestaande kennis over de eenheid van bewustzijn en

handeling verder voert en de persoonlijkheid, het psychische, uitdrukkelijk vanuit de handeling begrijpt.²²

De criminologische relevantie van de 'handeling', van de 'sociale activiteit', werd door Kosewähr systematisch uitgewerkt.²³ Dit leidde tot een nog heel abstracte stelling over de specifieke tegenstrijdigheid tussen enerzijds handelingen waaraan de individuen ondergeschikt zijn en die worden 'bemiddeld in de individuele (creatieve) concretisering door het algemene equivalent' en anderzijds de directheid van de behoeften die daaraan ten grondslag liggen.²⁴

In samenhang met vragen over de preventie van criminaliteit van minderjarigen heeft Lekschas de criminologisch relevante tegenstrijdigheid in de structuur van de sociale communicatie van minderjarige jongeren geschetst. In het bijzonder heeft hij gewezen op de betekenis van de ontplooiing van een ontwikkeld bekwaamheden- en behoeftensysteem van kinderen en jongeren.²⁵ Op het gebied van in sociaal opzicht gedesintegreerden heeft Kräupl de vruchtbaarheid van het handelingstheoretische uitgangspunt aangetoond.²⁶

Daarmee zijn tegelijkertijd twee belangrijke onderwerpen van het actuele criminologische onderzoek genoemd, die direct samenhangen met de verandering van paradigma in de criminologie en tegelijkertijd van zeer grote praktische betekenis zijn. Zoals er naar aanleiding van de criminaliteitsontwikkeling nieuwe methodologische vragen in het criminologisch onderzoek werden gesteld, zo waren het ook concrete vragen die bij het concrete criminologisch onderzoek naar speciale probleemcomplexen beslissend waren.

Een eerste heel belangrijk probleemcomplex wordt gevormd door de jeugdcriminaliteit. Het hier gehanteerde begrip 'jeugd' omvat de leeftijdsgroep van veertien tot vijftientig jaar. Deze leeftijdsgroep heeft ongeveer de helft van de geregistreerde criminaliteit op haar geweten. Daarmee vormt de jeugdcriminaliteit een 'eigen sociaaldemografisch zwaartepunt',²⁷ dat gedifferentieerd moet worden onderzocht. In het bijzonder moeten sociaalstructurele samenhangen bij het ontstaan van jeugdcriminaliteit verder opgehelderd worden, om op die manier de samenhang tussen de algemene maatschappelijke ontwikkeling en de dynamiek in dit deel van de criminaliteitsontwikkeling te begrijpen en daarmee te komen tot een gunstiger prognose van de toekomstige

ontwikkeling en een effectieve preventie.

Het tweede zwaartepunt wordt gevormd door de criminaliteit van niet voldoende geïntegreerde persoonlijkheden, die in nauwe samenhang met recidive staat.²⁸

De ontwikkeling van de structuur van de criminaliteit wijst op andere probleemgebieden, die dieper moeten worden onderzocht, bijvoorbeeld op het gebied van de geweldscriminaliteit. (In het algemeen moet aan het onderzoek naar het delictspecifieke aspect weer meer aandacht worden besteed.) Zo zou men ook de economische criminaliteit kunnen noemen als een onderwerp dat beter onderzocht moet worden.

De hier genoemde projecten baseren zich, met uiteenlopende consequenties, geheel op het geschetste handelingstheoretische uitgangspunt.

Arbeidsdeling

Gaat men consequent verder op de vraag hoe uit de verhouding tussen het individuele en het maatschappelijke streven naar voortbestaan in het socialisme criminaliteit ontstaat, dan moet men noodgedwongen tot het inzicht komen, dat het op basis van de bestaande theoretische en empirische inzichten tegenwoordig nog niet mogelijk is, de betekenis van de kwalitatieve verandering van deze verhouding voor het ontstaan van criminaliteit te begrijpen.

Het tot nog toe verrichte onderzoek heeft kennis op vele deelgebieden opgeleverd; tegelijkertijd werd echter ook duidelijk dat er tussen het nog abstracte theoretische uitgangspunt en het empirische onderzoek een min of meer diepe kloof gaapt, dat wil zeggen een systematische integratie van de inzichten in verschillende deelproblemen nog niet mogelijk is.

Op theoretisch gebied ontbrak in het bijzonder de eigenlijk als axioma geldende stelling over de verklaring van maatschappelijke verschijnselen vanuit de materiële verhoudingen in een maatschappij. Juist de beantwoording van deze vraag vormt – in ieder geval voor een historisch-materialistisch geörienteerde criminologie – een theoretisch sleutelprobleem bij de vernieuwing van de criminologische theorie.

Een poging om de theoretische basisvragen van de materialistische criminaliteitsverklaring te verdiepen werd naar aanleiding van een bijeenkomst van jonge

criminologen in 1987 besproken.²⁹ Het hier geformuleerde uitgangspunt baseerde zich in het bijzonder op de tegenstrijdigheid van de eigendomsverhoudingen in het socialisme. Deze benadering wordt in de marxistische maatschappijwetenschappen als zeer vruchtbaar beschouwd.³⁰ In de stellingen voor deze bijeenkomst wordt het standpunt aangehangen dat de ontwikkeling van het individu, de grenzen en mogelijkheden daarvan, uiteindelijk door de positie van het individu in het systeem van arbeidsdeling worden bepaald. Deze arbeidsdeling wordt op haar beurt weer bepaald door de structuur van de materiële produktiekrachten.

Onderschikking aan de arbeidsdeling betekent het samenvoegen van de sociaal verschillende ontwikkelingsmogelijkheden van de maatschappij. Arbeidsdeling (die door haar karakter opgevat moet worden als synoniem voor eigendom en toeëigening³¹) is daarmee een maatschappelijk basisverschijnsel voor het verklaren van de criminologische relevantie van de verhouding tussen individu en maatschappij. Criminaliteit wordt daarmee van het begin af aan teruggebracht tot de door materiële omstandigheden bepaalde tegenstrijdige ontwikkelingsmogelijkheden van individuen.

Aan de produktie- en eigendomsverhoudingen komt bij de formering en structurering van de sociale activiteiten van het individu een beslissende betekenis toe. Dat wil zeggen, of en hoe een individu individuele vaardigheden kan ontwikkelen en behoeften kan bevredigen, hangt niet alleen af van de technologisch bepaalde inhoud van het werk, maar in het bijzonder van de vraag in hoeverre over produktie en produkt democratisch mee wordt beslist. Daarmee is de vraag aangesneden naar de politieke weerspiegeling van deze materiële samenhangen, zoals die in de bestaande socialistische democratieën haar wezenlijke uitdrukking vindt.

Hierin schuilt mogelijkserwijs het wezenlijke onderscheid in de verschaffing van ongelijke ontwikkelingsmogelijkheden tussen de burgerlijke en de socialistische staten. Deze brengen op een deels gelijke technologische grondslag verschillende patronen van sociale communicatie tot ontwikkeling, waarin ook de heheersing van conflicten een rol speelt.

Voor de maatschappelijke eigendomsvormen verloopt de ontwikkeling van het individu gedifferentieerd en ook in sociaal opzicht niet gelijk, maar in

principe zijn alle individuen te beschouwen als mensen die iets verwerven. Dat wil zeggen dat de ontwikkeling van bepaalde sociale groepen *princiepief* niet met het onthouden van ontwikkeling aan andere sociale groepen kan worden 'gekocht', wil de socialis-tische maatschappij een progressieve ontwikkeling doorvoeren. Uit deze maatschappelijke basisprincipes resulteert onder andere de verzekering van een elementaire levensstandaard voor iedereen, waarin zeer zeker een belangrijke oorzaak van de in verge-lijking geringe criminaliteitsbelasting in de DDR zou kunnen worden gezien.

Tegelijkertijd kan deze ontwikkeling ook in het socialisme slechts geleidelijk geschieden en blijft de dialektiek van sociale gelijkheid en ongelijkheid voortbestaan³², dat wil zeggen, er treden evenals vroeger ongelijkheden in het sociale ontwikkelings-niveau op, die zich voor het individu als grenzen aan zijn ontwikkeling kunnen voordoen.

Het grondpatroon van de maatschappelijke communicatie op basis van de kapitalistische economie is daarentegen *primair* gebaseerd op het principe van het winstgevend te gelde maken van prestaties. Voor het individu is de individuele ontwik-keling slechts dan (op een weliswaar hoog niveau) gegarandeerd wanneer de individuele prestatie beantwoordt aan de produktiviteitseisen die de maatschappij stelt. 'De produktie wordt gestructu-reerd op grond van efficiëntie, hoge produktiecijfers en technische mogelijkheden – en wanneer als gevolg daarvan het werk gevaarlijk, stompzinnig, vermoeiend of smerig is, dan wordt het nodig om mensen te vinden die in staat en bereid zijn om dit werk te verrichten, of ze daartoe op te leiden of om te kopen.'³³

Als daarbij in beschouwing wordt genomen dat de wetenschappelijk-technische revolutie nog maar aan het begin staat, dan lijkt het vermoeden gewettigd dat een dergelijke zakelijke ondergeschiktheid van individuen aan de produktiviteitseisen van het kapitaal de maatschappij op den duur niet meer in evenwicht kan houden, omdat het sociale conflictpo-tentiaal in destructiviteit omslaat, tolerantiegrenzen overschreden worden en de 'bestuurbaarheid' van de maatschappij verloren gaat.³⁴

In de hier gegeven algemene overdenkingen over nieuwe onderzoeksproblemen in de strafrechtweten-

schappen in de DDR, vooral in de criminologie, konden slechts in kort bestek de aanzetten van de bestaande uitgangspunten worden geschetst, die in het werken met de begrippen arbeid en eigendom een bruikbare methode zien voor het onderzoek naar het ontstaan van criminaliteit in het proces van individuele en maatschappelijke gerichtheid.

De verandering van paradigma in de strafrechtwetenschappen, zowel bij de verklaring van de criminaliteit als bij het ontwerpen van alternatieve manieren van reageren, krijgt hierdoor zijn alomvattende grondslag, waarbij het er nu om gaat deze beginselen om te zetten in concrete, praktische maatschappelijke processen, maatregelen voor het voorkomen en bestrijden van de criminaliteit.

Noten

¹ Lekschas, J., E. Kosewähr, Kriminologie in der DDR, in: G. Kaiser e.a. (red.), *Kriminologische Forschung in den 80er Jahren. Berichte aus der Bundesrepublik Deutschland, der Deutschen Demokratischen Republik, Österreich und der Schweiz*, Freiburg, Albrecht, 1988, pp. 19 ev.

² Met de vijfde 'Strafrechtsänderungsgesetz' van 14 december 1988 (GBL 1988 Teil 1, nr. 29) werden bijvoorbeeld tendensen naar een verdere differentiëring van het strafrecht praktisch uitgevoerd. Zo wordt onder andere door een nieuwe regeling van de recidivebepalingen een gedifferentieerdere toepassing van strafrechtelijke maatregelen mogelijk, wat in praktisch opzicht in het bijzonder voor jongeren een verdere teruggang van de toepassing van vrijheidsbeperkende maatregelen betekent. Zie Heusinger, H.J., Die Rechtssicherheit der Bürger unseres Landes wird ständig vervollkommnet, in: *Neues Deutschland*, 15 december 1988, p. 10.

³ Zie voor de ontwikkeling en de stand van strafrechtelijk onderzoek Lekschas, J., E.

Kosewähr, Kriminologie in der DDR (zie noot 1); Lekschas, J., e.a., *Kriminologie. Theoretische Grundlagen und Analysen*, Oost-Berlijn 1983, pp. 27 ev.; Lekschas, J., Widerspruchsdiagnostik und Kriminalitätsforschung, in: *Staat und Recht*, nr. 7, 1985, pp. 578 ev.; idem, Methodologische Überlegungen zur Erforschung der Ursachen der Kriminalität in der entwickelten sozialistischen Gesellschaft, in: *Staat und Recht*, nr. 11, 1985, pp. 929 ev.; Kräupl, G., Intensiv erweiterte Reproduktion und soziale Vorbeugung gegen Kriminalität, in: *Staat und Recht*, nr. 12, 1986, pp. 950 ev.

⁴ Wanneer hier sprake is van 'maatschappelijke-, criminaliteits- en strafrechtsontwikkeling', dan is dat natuurlijk een simplificatie, die hier zowel de dialectiek van de samenhang van maatschappelijke 'productie' van sociale conflicten en het omslaan daarvan in criminaliteit als de noodzakelijke reactie van de maatschappij, waar het strafrecht een onderdeel van vormt, omvat.

⁵ Het probleem van de theorieontwikkeling in de strafrechtwetenschappen is van verschillende zijden behandeld. Zie Lekschas,

J., *Strafrecht der DDR. Lehrbuch*, Oost-Berlijn, 1988, p. 12 (voorwoord); Ewald, U., Aspekte zu Entwicklung, Stand und Aufgaben von Kriminologie und Strafrechtswissenschaft, in: *Gesellschaftstheorie und Sozialwissenschaft in Kriminologie und Strafrechtswissenschaft*, Oost-Berlijn, 1988, pp. 11 ev.; Sack, F., Wege und Umwege der deutschen Kriminologie in und aus dem Strafrecht, in: Janssen, H. e.a. (red.), *Radikale Kriminologie – Entstehung, Zielrichtungen und theoretische Hintergründe*, Bielefeld, 1988, pp. 14 ev.; Albrecht, P.A., Das Strafrecht auf dem Weg vom liberalen Rechtsstaat zum sozialen Interventionsstaat – Entwicklungstendenzen des materiellen Strafrechts, in: *Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, 1988, nr. 2, p. 182.

⁶ Zie Lekschas, J., Vorrede II zur kriminalwissenschaftlichen Arbeitsberatung vom 25.-27. Mai 1987, in: *Gesellschaftstheorie und Sozialwissenschaft ...*, p. 8.

⁷ Quensel, S., *Krise der Kriminologie: Chancen für eine interdisziplinäre Renaissance?*, manuscript van een lezing, gehouden op het tiende wereldcongres van de 'Internationale Kriminologische Gesellschaft' in Hamburg, p. 2.

⁸ Idem, p. 3.

⁹ Zie het programma van het Tiende Internationale Congres voor Criminologie, Hamburg, 1988, pp. 15 ev., en de samenvattingen van de bijdragen.

¹⁰ Zie Lekschas, J., Zur Determination der allgemeinen Kriminalität in der entwickelten sozialistischen Gesellschaft, in: *Informationen und Berichte der Vereinigung der Juristen der DDR*, nr. 3, 1986, pp. 3 ev.

¹¹ Der soziale fortschritt in der Welt von heute. Thesen zur Diskussion, in: *Sowjetwissen-*

schaftliche Beiträge, nr. 6, 1988, pp. 570 ev.

¹² 'De categorie 'toeëigening' kenmerkt het totaal aan levensuitingen van individuen vanuit het gezichtspunt van hun produktiviteit als subjecten van maatschappelijke verhoudingen.' Röhr, *Aneignung und Persönlichkeit. Studie über die theoretisch-methodologische Bedeutung der marxistisch-leninistischen Aneignungsauffassung für die philosophische Persönlichkeitstheorie*, Oost-Berlijn, 1979, p. 9.

¹³ Zie Lekschas, J., *Zur Determination der allgemeinen Kriminalität in der entwickelten sozialistischen Gesellschaft*, p. 5.

¹⁴ Het begrip van de alomvattendheid of totaliteit van het socialisme is voor de discussie over de ontwikkeling en de ontwikkelingstoestand van het socialisme van essentieel belang. Met betrekking tot het volledig tot ontwikkeling gekomen burgerlijke systeem heeft Marx geschreven: 'Dit organische systeem heeft zelfs als totaliteit haar veronderstellingen, en haar ontwikkeling tot totaliteit bestaat eruit, alle elementen van de maatschappij aan zich ondergeschikt te maken, of de haar nog ontbrekende organen daaruit te creëren.' Marx, K., *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*, Oost-Berlijn, 1974, p. 189. Uitgaande van een dergelijk algemeen begrip van totaliteit zijn de samenhangen van de socialistische ontwikkeling te onderzoeken, die haar eigen totaliteit creëren, waarin ook een nieuwe verhouding tussen individu en staat 'gefabricceerd' wordt. Zie Kosing, A., e.a., *Dialektik des Sozialismus*, Oost-Berlijn, 1986, pp. 23 ev.

¹⁶ Gorbatsjov, M., *Nur friedliches Miteinander kann Überleben der Menschheit sichern*. Rede voor de 43e voltallige vergadering van de

VN in New York, Neues Deutschland, 8 december 1988, p. 2.

¹⁶ Zie Marx, K., Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte, in: *Marx-Engels Werke, deel 8*, Oost-Berlijn, 1982, p. 118.

¹⁷ Zie Hager, K., *Kontinuität und Veränderung. Beiträge zu Fragen unserer Zeit*, Oost-Berlijn, 1988, p. 15.

¹⁸ Steinert, H., Marx'sche Theorie und Abolitionismus. Aufforderung zu einer Diskussion, in: *Kriminalsoziologische Bibliografie*, 14e jrg., 1987, nr. 56/57, p. 144.

¹⁹ Zie Marx, K., Auszüge aus James Mills Buch 'Elements d'économie politique', *Marx-Engels Werke*, Oost-Berlijn, 1981, aanvullend deel nr. 1, p. 451.

²⁰ De cijfers zijn afkomstig uit de statistische jaarboeken van de DDR.

²¹ Zie voor het verloop van deze discussie Lekschas, J., E. Kosewähr, *Kriminologie in der DDR*, pp. 25 ev.; Auteurscollectief, *Kriminologie. Theoretische Grundlagen und Analysen*, Oost-Berlijn, 1983, pp. 27 ev.

²² Kräupl, G., H. Ludwig, Probleme und Ergebnisse kriminologischer Persönlichkeitsforschung, in: *Staat und Recht*, 1984, nr. 6, p. 465.

²³ Zie Kosewähr, E., *Studie zu den Grundlagen einer kriminologischen Theorie Über die Persönlichkeit von Straftätern*, Oost-Berlijn, 1986. (Dissertatie, niet gepubliceerd.)

²⁴ Idem, p. 98.

²⁵ Lekschas, J., Zur Vorbeugung der Kriminalität Minderjähriger – Forschungsprobleme, *Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften der DDR*, Gesellschaftswissenschaften, 1984, 1/G, pp. 20 ev.

²⁶ Zie Kräupl, G., Korrektur disziplin- und integrationsschwierigen Verhaltens in angepasster

produktiver Tätigkeit, in: *Beiträge zur Rechtswissenschaft und -praxis. Festschrift zur 60. Geburtstag von John Lekschas*, Oost-Berlijn, 1985, pp. 162 ev.

²⁷ Zie Lekschas, J., E. Kosewähr, *Kriminologie in der DDR*, pp. 41.

²⁸ Dähn, U., H. Wolf, Einige Strafrechtstheoretische Aspekte der Vorbeugung und Bekämpfung erneuter Straffälligkeit, in: *Staat und Recht*, 1987, nr. 7, pp. 557 ev.

²⁹ Zie Ewald, U., Thesenhaft Überlegungen zur kriminalwissenschaftlichen Arbeitsberatung, in: *Gesellschaftstheorie und Sozialwissenschaft in Kriminologie und Strafrechtswissenschaft – Ideen und Probleme*, Oost-Berlijn, 1988, pp. 28 ev.

³⁰ Der soziale Fortschritt in der Welt von heute. thesen zur Diskussion, in: *Sowjetwissenschaft, Gesellschaftswissenschaftliche Beiträge*, 1988, nr. 6, pp. 570 ev.

³¹ Zie Marx, K., F. Engels, Die deutsche Ideologie, in: *Marx-Engels Werke, deel 3*, Oost-Berlijn 1982, p. 32.

³² Zie Weidig, R., e.a., *Sozialstruktur der DDR*, Oost-Berlijn, 1988, p. 154.

³³ Steinert, H., p. 144.

³⁴ Zie Kern, H., M. Schuhmann, *Das Ende der Arbeitsteilung? Rationalisierung in der industriellen Produktion*, München, 1986, p. 17, p. 311.

Literatuuroverzicht

- Algemeen
- Strafrecht en strafrechtpleging
- Criminologie
- Gevangeniswezen/TBS
- Reclassering
- Jeugdbescherming en -delinquentie
- Politie
- Verslaving
- Slachtofferstudies

Literatuur-informatie

Van de artikelen die in deze rubriek zijn samengevat, kunnen bij de documentatie-afdeling van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie tegen betaling kopieën worden aangevraagd. Door de documentatie-afdeling worden boeken, tijdschrift-artikelen, rapporten en jaarverslagen met betrekking tot bovengenoemde gebieden toegankelijk gemaakt. De documenten die vanaf 1987 zijn verschenen, worden geautomatiseerd ingevoerd. Op aanvraag kunnen literatuurlijsten m.b.t. specifieke onderwerpen worden toegestuurd. Boeken en rapporten kunnen te leen worden gevraagd. Tijdschriftartikelen kunnen in beperkte mate tegen vergoeding gekopieerd en toegezonden worden. In beide gevallen kan men zich wenden tot de afdeling documentatie van het WODC, Postbus 20301, 2500 EH 's-Gravenhage, tel: 070-70 65 53 (E.T.M. Beenackers, C.J. van Netburg).

Algemeen

1

Asbury K.E.

Social control in a local community: the role of the apartment superintendent

Journal of research in crime and delinquency, 25e jrg., nr. 4, 1988, pp. 411-425

De auteur bespreekt de ordehandhaving in een flatgebouw en de rol van de conciërge daarin als dienstverlenend beroep met lage status. Kenmerk van dit beroep is dat, terwijl duidelijke sociale controle gevergd wordt, slechts voorzien is in relatief beperkte sanctiemogelijkheden, die weer grotendeels teniet gedaan kunnen worden door de huurders. De situatie stimuleert twee wijzen van aanpassing: nadruk op de selectie van huurders en het versterken van een positieve instelling bij de huurders door het scheppen van een aantrekkelijk klimaat, beide ten bate van de huiseigenaar. In het onderzoek werden vijftien conciërges en hun vrouwen geïnterviewd, telkens vijf in flats met hoge, gemiddelde en lage huren. Diverse beïnvloedende factoren zijn uitgesloten. Aanvullende gesprekken werden gevoerd met vele anderen, waaronder 120 huurders. De auteur trekt diverse conclusies, onder meer dat onderzoek naar de sociale controle op 'een laag niveau van zichtbaarheid' zeer nuttig is en dat de sociale controle die door deze lage status-personen wordt bewerkstelligd, zeer verschillend is van controle die met meer status wordt gecreëerd. Variaties in de controlepatronen lijken bepaald door vele factoren. Alhoewel sociale klasse een grote rol speelt in onderzoek naar deviant gedrag, is sociale controle op een laag

statusniveau zeer gering.
Met literatuuropgave.

2

Davis, N.J.

Battered women: implications for social control

Contemporary crises, 12e jrg.,
nr. 4, 1988, pp. 345-372

Vrouwenmishandeling kan in de loop van de geschiedenis onderverdeeld worden in drie fasen.

Eerst vond vrouwenmishandeling plaats in een context waarin vrouwen puur afhankelijk waren (economisch, sociaal, politiek en emotioneel). In de tweede fase wijzigde de rolverhouding tussen vrouwen en mannen zich onder invloed van vele maatschappelijke veranderingen. Feministen streden voor meer beschermende

wetgeving voor vrouwen, meer opleidingsmogelijkheden en opvang van mishandelde vrouwen.

In de derde fase ging de overheid zich directer met het probleem bemoeien, o.a. door toepassing van de strafwet. Volgens de auteur heeft dit tot veranderingen in twee richtingen geleid. Enerzijds is

door interventie van de overheid de omvang van het probleem verminderd. Anderzijds heeft de overheid door haar ingrijpen ook haar macht uitgebreid, terwijl het

probleem zeker niet de wereld uit is. De auteur twijfelt aan de rol van de overheid. Deze steunt de

traditionele concepten als het gezin en eventueel

politie-optreden en houdt zo de voedingsbodem voor machtsmisbruik in stand. De nieuw

ingevoerde bureaucratische controle kan volgens de auteur niet tot een werkelijke verbetering

leiden zonder drastische veranderingen in de economische en sociale sfeer. Zij pleit ervoor dat

meer wordt gekeken naar de wijze waarop opvattingen over de staat, wetgeving, het gezin, intimiteit en

macht tot geweld tegen vrouwen in de privésfeer leiden.

Met literatuuropgave.

3

Harrington, C.D., S. Engle Merry

Ideological production: the making of community mediation

Law and society review, 22e
jrg., nr. 4, 1988, pp. 709-735

De 'community mediation movement' in de VS biedt een alternatief voor bemiddeling in

conflicten tussen burgers naast het gangbare rechtssysteem. Het

omvat projecten met verschillende ideologische achtergronden en organisatievormen. Deze projecten

verzorgen de levering van conflict-oplossende diensten, hebben sociale verandering tot doel of zijn

gericht op de persoonlijke ontwikkeling van de betrokkenen. Om

meer inzicht te krijgen in het verschijnsel 'mediation' bestudeerden de auteurs gedurende

acht jaar de 'national reform movement' evenals drie verschillende lokale bemiddelingspro-

gramma's in New England. Het eerstgenoemde project heeft als

doel efficiënter te werken en is verbonden met justitie. Het

tweede is meer gericht op zelfstandig functionerende gemeenschappen. Het

derde project is verbonden met hulpverleningsorganisaties en wil vooral de eigen verantwoordelijkheid van

betrokkenen stimuleren. De bemiddelaars werken vanuit deze ideologische achtergronden en

worden dienovereenkomstig geselecteerd. Er zijn verschillen in opvattingen over de mate van

betrokkenheid bij justitie of de gemeenschap, over de mate van dwang bij deelname aan 'mediation' en de professionele deskundigheid van de bemiddelaars, maar men is het eens over de noodzaak van consensus

binnen het bemiddelingsproces en over een neutrale en enigszins afstandelijke houding bij de bemiddeling.
Met literatuuropgave.

4

Heath, L., L. Davidson

Dealing with the threat of rape: reactance of learned helplessness?

Journal of applied social psychology, 18e jrg., nr. 15, 1988, deel 1, pp. 1334-1351

In drie onderzoeken werd nagegaan hoe de mate van angst voor verkrachting en het nemen van voorzorgsmaatregelen worden beïnvloed door de opvatting van vrouwen over de mate van controleerbaarheid van dit delict. Het eerste onderzoek was een laboratorium-experiment. Hierin werd door middel van verschillende informatie aan vrouwen een verschillend idee aangereikt over het al dan niet zelf kunnen verhinderen van een mogelijke verkrachting. Dit (gemanipuleerde) idee werd in verband gebracht met de mate van angst en voorgenomen preventiemaatregelen. Het tweede onderzoek was een semi-veldeperiment. Hierin werd bij 58 vrouwen de opvatting over controleerbaarheid gerelateerd aan hun feitelijk preventief gedrag op straat. In het derde onderzoek, een semi-laboratoriumexperiment, werden 40 vrouwen eerst getest op hun opvattingen over controleerbaarheid en vervolgens gevraagd naar preventiemaatregelen die zij tot nu toe in de praktijk hadden genomen. De resultaten van de onderzoeken wijzen eenduidig op de affectieve effecten van de opvattingen over controleerbaarheid: vrouwen die verkrachting zien als een gebeuren waar zij geen invloed op kunnen uitoefenen, zijn angstiger dan

degenen die denken dat dit wel kan. Wanneer naar het gedrag wordt gekeken blijkt echter een verschil tussen feitelijk gedrag en voorgenomen gedrag. Vrouwen die menen dat zij geen controle kunnen uitoefenen zeggen wel dat zij voorzichtig zullen zijn, maar nemen praktisch geen maatregelen. De auteurs verklaren dit in het kader van de 'learned helplessness'. Zij wijzen erop dat in voorlichtingsprogramma's hiermee rekening moet worden gehouden. Met literatuuropgave.

5

Klassen, D., W.A. O'Connor
Crime, inpatient admission and violence among male mental patients

International journal of law and psychiatry, 11e jrg., nr. 3, 1988, pp. 305-312

De schrijvers onderzochten de relatie tussen arrestaties, opnames in psychiatrische inrichtingen en gewelddadig gedrag bij 304 vrijwillig in een inrichting opgenomen mannen. Van alle mannen in de betreffende inrichting werden voor het onderzoek degenen met neiging tot gewelddadig gedrag geselecteerd (te zamen 40% van alle intakes gedurende zeven maanden). Gegevens werden verzameld over eerdere opnames en eerdere arrestaties, al dan niet wegens geweldsgebruik, en over het gedrag gedurende minstens drie maanden na ontslag uit de inrichting. Over het algemeen blijkt een sterk verband te bestaan tussen arrestaties en opnames in psychiatrische inrichtingen wegens agressief gedrag. Bij nadere beschouwing blijkt bovendien dat vooral mannen van 25 tot 34 jaar, mannen die al eerder vóór hun achttiende jaar waren opgenomen en zwarten al veel arrestaties en opnames achter de rug hadden.

Ook kwam naar voren dat het aantal eerdere arrestaties en opnames sec verband houdt met gegevens hierover in de follow-up periode. Uit een reeks regressie-analyses over gegevens uit het verleden en over die van de periode na ontslag uit de inrichting, blijken het aantal eerdere arrestaties en opnames evenals drugsgebruik en leeftijd predictief voor later agressief gedrag. De auteurs concluderen dat bij hun onderzoeksgroep twee draaideur-effecten tegelijkertijd in werking zijn, namelijk van het justitieel en van het psychiatrisch systeem. Wel is er een differentiatie te constateren tussen degenen bij wie schizofrenie werd geconstateerd (die komen meer in het psychiatrisch systeem terecht) en de drugsgebruikers (die meer in het justitieel systeem belanden). Met literaturopgave.

6

Orten, J.D., L.L. Rich

A model for assessment of incestuous families

Social casework, 69e jrg., nr. 10, 1988, pp. 611-619

Succesvolle behandeling van incestueuze gezinnen is voor hulpverleners een zeer moeilijke taak. De auteurs gaan eerst in op een viertal belangrijke aspecten van een effectieve behandeling. Ten eerste is het noodzakelijk dat het slachtoffer beschermd wordt tegen seksueel en emotioneel misbruik. Het tweede aspect betreft de onderlinge relaties tussen de hulpverleners. Als derde element beschouwen de auteurs een juiste vaststelling of beoordeling van de situatie, hetgeen vaak bemoeilijkt wordt door emotionele reacties van therapeuten. Een vierde kenmerk van een effectieve interventie is een meerdimensionale benadering in de behandeling. Deze omvat

individuele gesprekken, groepstherapie, gezinsbijeenkomsten en zelfhulp groepen. Vervolgens presenteren de auteurs een model voor de beoordeling van incestueuze gezinnen. Dit evaluatie-instrument voor hulpverleners is ontwikkeld ten behoeve van de ordening van vitale informatie, de verduidelijking van risicofactoren en doelstellingen, en het optimaliseren van de onderlinge communicatie en relaties tussen de hulpverleners. Tot slot doen de auteurs een aantal suggesties voor nader onderzoek.

Met literaturopgave.

7

Plant, M.L., M.A. Plant e.a.

The sex-industry, alcohol and illicit drugs: implications for the HIV-infection

British journal of addiction, 84e jrg., nr. 1, 1989, pp. 53-59

De auteurs onderzochten, m.b.v. de literatuur en een continu onderzoek van de universiteit van Edinburgh, de relaties tussen prostitutie, alcohol- en drugsgebruik en Aids. Er bestaat een duidelijke samenhang tussen het gebruik van alcohol en drugs en riskant seksueel gedrag (direct farmacologisch effect, gebruik in bepaalde situaties). Onder prostituees vindt men een hoog percentage alcohol- en drugsgebruik. Hiervoor zijn twee verklaringen: enerzijds prostitutie als gevolg van de verslaving, als middel om aan geld c.q. drugs te komen (vooral bij lage sociale klassen), anderzijds drugsgebruik om het leven als prostituée aan te kunnen (meer bij de hogere sociale milieus). Wat betreft Aids bestaat er een duidelijke relatie met riskant seksueel gedrag, en dus indirect met alcohol- en drugsgebruik (sommige drugs verminderen de afweer van het immuunsysteem); onder prosti-

tuées wordt, behalve in Afrika en Italië, nog weinig of geen Aids gevonden, maar zowel prostitueés als hun klanten zijn potentieel kwetsbaar bij het toepassen van 'onveilige' seksuele technieken. Voortdurend onderzoek blijft nodig. Met literatuuropgave.

8

Santino, U.

The financial mafia: the illegal accumulation of wealth and the financial-industrial complex

Contemporary crises, 12e jrg., nr. 3, 1988, pp. 203-243

In zijn essay gaat de auteur in op zowel de financiële aspecten van de mafia en andere vormen van georganiseerde criminaliteit, als op het proces van financiering van huidige economieën. Data betrok hij uit boeken, tijdschriften, kranten en documenten. Zijn analyse gaat uit van de vooronderstelling dat de mafia een organisch produkt is van een sociaal eco-systeem; het is een sociale groep die deel uitmaakt van de heersende klassen. De historische ontwikkeling van de mafia die de auteur analyseert in samenhang met het opkomende kapitalisme, maakt onderdeel uit van de ontwikkeling van een internationaal financieel netwerk gericht op de recycling van illegaal kapitaal. De hierbij betrokken criminele organisaties zijn geïntegreerd in nationale politieke systemen. De ontwikkeling van de mafia is structureel verbonden met die van post-industriële maatschappijen. De auteur behandelt de situatie in Japan, de Verenigde Staten, Frankrijk, Italië en West-Duitsland. Ook gaat hij in op enkele methoden om illegale activiteiten te kwantificeren in monetaire termen. De criminalisering van de economie en de financiële markten zal toenemen

tenzij actie wordt ondernomen tegen mafia-activiteiten zoals de handel in drugs en wapens. Tevens moeten de illegale aspecten van het financieel-industrieel complex bestreden worden. Met literatuuropgave.

Strafrecht en strafrechtspleging

9

Avio, K.L.

Capital punishment in Canada: statistical evidence and constitutional issues

Canadian journal of criminology, 30e jrg., nr. 4, 1988, pp. 331-350

Naar aanleiding van een uitspraak van een Canadese rechter, dat de doodstraf niet opnieuw mag worden ingevoerd tenzij het sociale nut ervan is aangetoond, bespreekt de auteur een aantal onderzoeken naar de effecten van de doodstraf op de criminaliteit. Uit zijn analyse blijkt dat deze onderzoeken vaak lijden aan methodologische tekortkomingen. Op grond van deze onderzoeken is dan ook niet aan te tonen dat van de doodstraf een afschrikwekkende werking uitgaat. Verder blijkt uit de analyse dat, toen de doodstraf in Canada nog bestond, beslissingen over de daadwerkelijke uitvoering ervan in sterke mate beïnvloed werden door het geslacht en de ethnische afkomst van de moordenaar; in de besluitvorming was sprake van negatieve discriminatie van niet-Anglo-Canadese mannen. De auteur betoogt dat, zelfs wanneer niet afschrikking maar vergelding het doel van de doodstraf zou zijn, de maatschappelijke kosten van rechtsongelijkheid zo groot zouden zijn dat aan het nut van herinvoering van de doodstraf sterk getwijfeld moet worden. Met literatuuropgave.

Haveman, R.*Rechtshandhaving tussen Roethof en Buikhuisen*

Proces, 68e jrg., nr. 2, 1989, pp. 40-45

Voorjaar 1987 vroeg de regering de WRR (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid) te bekijken hoe de overheid haar eigen gedrag zou moeten inrichten om het aantal en de ernst van de regeloverschrijdingen door burgers te beperken. Ruim een jaar later kwam het antwoord van de WRR in de vorm van het rapport 'Rechtshandhaving'. Hierin wordt een onderscheid gemaakt tussen twee soorten regels, nl. wetgeving van de sociale rechtsstaat (fraude, belastingontduiking, etc.) en wetgeving aangaande de veel voorkomende criminaliteit (diefstal, geweld, etc.). Bij de bestrijding van deze laatste vorm van criminaliteit wordt volgens de Raad steeds meer gegrepen naar vormen van bestuurlijke preventie, terwijl de eerste vorm steeds meer leidt tot het gebruik van het strafrecht. De Raad beveelt een omgekeerde benadering aan: meer strafrecht voor de commune criminaliteit, meer 'bestuurlijke preventie' voor de sociaal-rechtstatelijke criminaliteit. Na een globale schets van de inhoud van het rapport geeft de auteur hier in het onderhavige artikel een dosis welgemeende kritiek op. Volgens hem lijkt het rapport voortdurend op twee gedachten te hinken: ergens tussen Roethof en Buikhuisen in, zonder evenwel tot een gulden compromis te komen. Hij geeft vervolgens twee voorbeelden waaruit dit mag blijken. Rechtshandhaving d.m.v. het strafrecht is kennelijk eenvoudiger dan het verbeteren van het toekomstperspectief van mensen, die – ook volgens de Raad – door die

inrichting van de samenleving op meerdere fronten in de knel zijn gekomen. Volgens de auteur is dit een uiterst twijfelachtige keuze.

Criminologie

II

Almelo, L. van*De kosten van criminaliteit*

Intermediair, 25e jrg., nr. 4, 1989, pp. 43-47

Na een verzevenvoudiging van de misdaadcijfers tussen 1950 en 1987 zijn deze de laatste paar jaren gestabiliseerd. Toch blijft de roep aanwezig om meer politie en meer uitgaven. De vraag is of er ook andere manieren zijn waarop de overheid de criminaliteit kan terugdringen. De totale schade van criminaliteit bedraagt per jaar ongeveer tien procent van het nationale produkt. Van Dijk en Roëll (WODC) achten criminologen en criminaliteitsbestrijders 'pennywise and poundfoolish' omdat zij hun aandacht te weinig richten op de grootste schadepost: belasting-, subsidie- en steunfraude. Nederland geeft minder geld uit aan de bestrijding van criminaliteit dan andere Europese landen. Volgens de auteur zou het bedrag voor bestrijdingsmiddelen wel wat omhoog kunnen (onder andere voor meer bevoegdheden voor de politie), doch een overdosis bestrijdingsmiddelen kan de kwaal doen verslechteren. Dit is meer dan eens gebleken bij de drugsbestrijding, waarvan de auteur in het artikel enige voorbeelden geeft. Vervolgens gaat hij nog kort in op het bestaande drugsprobleem, o.a. in samenhang met het wegvallen van de grenzen in 1992. Hij stelt dan ook voor om alle schade, kosten en baten in de besluitvorming over verharding dan wel verzachting van het Europese strafklimaat te betrekken.

12

Erez, E.

The myth of the new female offender: some evidence from attitudes toward law and justice
Journal of criminal justice, 16e jrg., nr. 6, 1988, pp. 499-509

De oorzaken van crimineel gedrag van vrouwen heeft van wetenschappelijke zijde veel aandacht gekregen. De auteur vergelijkt in haar onderzoek, waarbij 348 personen betrokken waren, attitudes van manlijke en vrouwlijke gevangenen t.o.v. de wet en het justitieel systeem. De vragenlijst was samengesteld op basis van schaaltechnieken. Factoranalyse met varimax rotatie bracht een drietal groepen attitudes aan het licht. Dit waren attitudes t.o.v. functionarissen van het justitieel systeem, attitudes m.b.t. onschendbaarheid van de wet, en attitudes m.b.t. rationaliserings over wetsovertredingen. Tevens bleek een significante samenhang tussen geslacht en attitude. Vrouwelijke gevangenen waren meer dan manlijke geneigd personeel van het justitieel systeem negatief te beoordelen, maar hadden vaker positieve attitudes t.o.v. de wet. Vrouwen neigden er ook toe zich te distantiëren van rationalisaties voor wetsovertreding. De in het onderzoek gebleken positieve attitudes van vrouwen t.o.v. de wet spoort met het maatschappelijk socialisatieproces waarbij zij geacht worden zich te conformeren aan eisen van gehoorzaamheid en respect. Het onderzoek maakt volgens de auteur duidelijk dat vrouwen die vijandig staan t.o.v. de wet en het justitieel systeem geen meerderheid vormen van de vrouwelijke gevangenispopulatie. Met literatuuropgave.

13

Kempf, K.L.

Crime severity and criminal career progression
The journal of criminal law and criminology, 79e jrg., nr. 2, 1988, pp. 524-540

Reeds veel onderzoekers hebben zich de vraag gesteld welke factoren van invloed zijn op het ontstaan en de ontwikkeling van beroepsriminaliteit. Het doel van de auteur was om vast te stellen of jeugdigen die ernstige misdrijven hadden begaan, zich tijdens hun volwassenheid meer dan andere delinquenten inlaten met criminaliteit. Er werden gegevens verzameld van 27.100 personen die in 1958 geboren waren en vanaf hun tiende tot hun achttiende jaar in Philadelphia woonden. Ter bepaling van de ernst van begane misdrijven maakte de auteur gebruik van onder meer de Sellin-Wolfgang schaal. Het effect van ernstige misdrijven op de kans om op latere leeftijd wetsovertredingen te begaan, werd bepaald met logistische regressie. De onderzoeksresultaten wijzen er op dat volwassen delinquenten die op zesentwintigjarige leeftijd wetsovertredingen begingen, meer dan andere delinquenten tijdens hun adolescentie misdrijven van ernstige aard hadden begaan. Het feit dat het plegen van ernstige criminaliteit op jeugdige leeftijd grote gevolgen heeft, toont volgens de auteur het belang van een beleid gericht op jongeren die zich schuldig maken aan ernstige vormen van wetsovertreding. Met literatuuropgave.

14

Kennedy, L.W.

Going it alone: unreported crime and individual self-help
Journal of criminal justice, 16e jrg., nr. 5, 1988, pp. 403-412
In deze studie gaat de auteur in

op de redenen waarom slachtoffers van criminaliteit hetgeen hen is overkomen niet aangeven bij de politie. In veel onderzoeken over dit onderwerp wordt vaak aangenomen dat niet-gerapporteerde criminaliteit tevens niet-opgeloste criminaliteit is, hetgeen de auteur betwijfeld. Een slachtoffer, zo meent deze, kan als hij of zij niet naar de politie gaat, andere minder formele wegen bewandelen, dus eigen initiatieven ontplooiën, om tot een oplossing te geraken. In het onderzoek werden 872 personen uit een middelgrote Amerikaanse stad geïnterviewd en gevraagd naar hun ervaringen met kleine criminaliteit, hoe zij daarop reageerden en in welke mate zij van mening waren dat hun informele stappen een bevredigende oplossing brachten. Het onderzoek toonde aan dat bij niet-rapportering aan de politie, slachtoffers vaak zelf stappen ondernamen en dat dit in hun perceptie bevredigend was verlopen. Sterk bepalend voor de handelwijze van de ondervraagden was onder meer hun relatie met de dader: men wendde zich vaker tot de politie als deze tot familie of bekenden behoorde. Met literatuuropgave.

15
Leighton, B.

The community concept in criminology: toward a social network approach

Journal of research in crime and delinquency, 25e jrg., nr. 4, 1988, pp. 351-374

Het begrip gemeenschap wordt in de criminologie in verschillende betekenissen gebruikt, vaak in verband met teruggang of voortbestaan van gemeenschappen. Sommigen leggen de nadruk op de lokaal en traditioneel bepaalde aspecten van gemeenschappen, waar eigen normen, waarden en

solidariteitsgevoelens overheersen, anderen wijzen op ontwikkelingen als desorganisatie en omvangrijke criminaliteit in bepaalde gemeenschappen. Als een alternatief model om gemeenschappen te bestuderen kan de sociale netwerkbenadering gezien worden, die toepasbaar is op allerlei gemeenschapstypen. Gemeenschap moet daarbij opgevat worden als een duurzame eenheid van een sociale organisatie, bestaande uit overlappende persoonlijke netwerkstructuren, die lokaal gebonden, maar ook ruimtelijk verspreid kunnen zijn of beide. Deze benadering geeft meer inzicht in de aard van afwijkend gedrag, criminaliteit en het strafrechtstelsel en kan bij veel verschillende criminologische theorieën en onderzoek gebruikt worden. Het begrip kan in de praktijk toegepast worden bij de aanpak van georganiseerde misdaad en witte-boordencriminaliteit, de uitvoering van het community policing model, mediation (bemiddeling), slachtofferopvang, neighbourhoodwatch-programma's (buurtwachtprogramma's) e.d. Met literatuuropgave.

16

Neustrom, M., J. Jamieson e.a.
Regional unemployment and crime trends: an empirical examination

Journal of criminal justice, 16e jrg., nr. 5, 1988, pp. 395-402

Gedurende de periode januari 1982 – juni 1988 werd in de provincie Lafayette in Louisiana het verband onderzocht tussen werkloosheid en criminaliteit. In deze periode deed zich een sterke fluctuatie voor in de economie en dus in de werkgelegenheid. Alle gegevens werden per maand verzameld en alle periodes van een maand werden als afzon-

derlijke casus geanalyseerd. Cijfers over de werkloosheid werden verschaft door het Labor Market Information, een maandelijks bulletin. Cijfers over criminaliteit werden door de politie verschaft en betroffen de delicten doodslag, verkrachting, overvallen, lichamelijk geweld, inbraak, diefstal en autodiefstal. Uit de nul-orde correlaties tussen de gegevens uit beide groepen komen drie duidelijke resultaten naar voren. Alleen de delicten diefstal en lichamelijk geweld houden statistisch, maar wel heel sterk, verband met werkloosheidsperiodes. Het feit dat van de genoemde vermogensdelicten alleen diefstal naar voren komt, doet de auteurs concluderen dat alleen dit delict een direct alternatief biedt voor de verslechterde economische situatie. Het verband tussen werkloosheid en lichamelijk geweld kan volgens hen door twee tussenliggende factoren worden verklaard, nl. alcoholmisbruik en spanningen binnen het gezin, welke allebei toenemen bij werkloosheid. Met literatuuropgave.

Gevangeniswezen/TBS

17

Homant, R.J., D.G. Dean

The effect of prisonization and self-esteem on inmates' career maturity

Journal of offender counseling, services & rehabilitation, 12e jrg., nr. 2, 1988, pp. 19-40

Algemeen wordt aangenomen dat het hebben van een betrekking de kans op recidiveren van ex-gedetineerden in gunstige zin beïnvloedt. Toch blijkt dat arbeidsgerichte trainingsprogramma's tijdens de detentie geen effect hebben op de latere recidive. Dit hoeft niet te betekenen dat dergelijke

programma's in het geheel geen effect sorteren. De auteurs veronderstellen dat er sprake is van een zg. differentieel effect. Slechts gedetineerden met een relatief hoge zelfwaardering gecombineerd met een lage 'prisonisatiegraad' zouden gevoelig zijn voor de trainingsprogramma's. Dit hypothetische model is getoetst door 211 Amerikaanse gedetineerden een aantal tests af te nemen met zelfwaardering en 'prisonisatie' als onafhankelijke variabelen en de 'carrière-rijpheid' als afhankelijke variabele. Carrière-rijpheid is de bereidheid om (na de detentie) een betrekking te zoeken. Het hypothetische model bleek niet te worden ondersteund door de onderzoekresultaten. Een hoge zelfwaardering hing nl. over de gehele linie met een grotere carrière-rijpheid samen, onafhankelijk van de mate van 'prisonisatie'. De auteurs verwerpen hun hypothetische model daarom echter nog niet. Zij menen nl. dat het negatieve onderzoekresultaat heel goed een gevolg kan zijn geweest van een onvolkomen onderzoekmethode. Met literatuuropgave.

18

Lundstrom, F.

The affective responses of women prisoners to two discrepant penal systems

Criminal justice and behavior, 15e jrg., nr. 4, 1988, pp. 411-432

Tussen Zweedse en Ierse gevangenis voor vrouwen bestaan objectief zeer grote verschillen. Het zeer goed geoutilleerde Zweedse gevangeniswezen is ingericht op de voorbereiding van gedetineerden op de terugkeer in de samenleving. De gedetineerden kunnen daartoe aan een scala van educatieve en andere activiteiten deelnemen. In Ierland is het

gevangenisregiem restrictief en staat opsluiting als doelstelling centraal. Op grond van deze grote objectieve verschillen zou men ook verwachten dat de vrouwelijke gedetineerden in beide landen de detentie sterk verschillend ondergaan. Om deze hypothese te toetsen zijn 32 Zweedse en 16 Ierse vrouwelijke gedetineerden geïnterviewd over verschillende aspecten van de detentie. Gebruik is gemaakt van een interviewtechniek waarbij de geïnterviewde zelf de structuur in het vraaggesprek aanbrengt. Opvallend was dat de onderzoekshypothese niet werd bevestigd: er bleken geen grote verschillen te bestaan in beleving van de detentie in beide landen. Het meest verrassend was nog dat vrouwen in het resocialisatiegerichte Zweedse systeem bevreesder waren voor het 'normale' leven na de detentie dan in het retributieve Ierse systeem. De schrijfster concludeert dat het uitsluitend verbeteren van de materiële detentie-omstandigheden van weinig belang is als het gaat om de vraag hoe gedetineerden hun detentie emotioneel ondergaan. Met literatuuropgave.

19

Themanummer

International developments in corrections

The prison journal, 88e jrg., nr. 1, 1988, pp. 1-82

In dit themanummer worden ontwikkelingen op het terrein van het gevangeniswezen verkend in achtereenvolgens Japan, China, Australië, de Sovjetunie, Canada, Zweden en Denemarken. Japan heeft een sterk geïntegreerd en kosten-effectief penitentiair systeem. Het inrichtingspersoneel is professioneel en goed getraind. Het personeelsverloop is gering en

de onderlinge solidariteit is groot. Het Chinese gevangeniswezen is doordrongen van een ongebreideld optimisme omtrent de menselijke natuur. Resocialisatie van gedetineerden staat hier dan ook voorop. In het artikel over het Australische gevangeniswezen wordt onder meer ingegaan op de oververtegenwoordiging van de 'aboriginals' onder de gedetineerdenbevolking. Opvallend is dat in de Sovjetunie het gebruik van gevangenisstraf een neergaande lijn vertoont; dit in tegenstelling tot de internationale trend. Onder andere gebeurt dit door de detentieduur te maximeren tot 16 jaar. Het Canadese gevangeniswezen is de afgelopen jaren in grote financiële problemen gekomen. Het zoeken naar kosten-effectieve wijzen van detentie heeft onder meer geleid tot een steeds verdergaande privatisering. Het Scandinavische gevangeniswezen heeft een zeer humaan karakter. Of de wijze waarop het gevangeniswezen daar vorm heeft gekregen, ook toepasbaar is in de Verenigde Staten, wordt betwijfeld. Het sociale en politieke klimaat is daarvoor te verschillend. Met literatuuropgaven.

20

Toch, H., K. Adams

Punishment, treatment and prison infractions

Journal of offender counseling, services and rehabilitation, 12e jrg., nr. 2, 1988, pp. 5-18

Emotioneel gestoorde gedetineerden zijn relatief vaak betrokken bij regelovertredingen binnen penitentiaire inrichtingen. Bij dergelijke incidenten doet zich voor het personeel een dilemma voor. Vanuit een strikt ordehandhavende rol is disciplinair optreden vereist. Vanuit een geestelijke gezondheids-invalshoek

zal een verwijzing naar de behandelende inrichtingsstaf vaak aangewezen zijn. Weinig is bekend over de wijze waarop executief inrichtingspersoneel in werkelijkheid reageert op regelovertrekend gedrag van geestelijk gestoorde gedetineerden. Daarom is een nader onderzoek verricht waarbij aan penitentiair inrichtingspersoneel vijftig beschrijvingen werden voorgelegd van regelovertrekend gedrag van gedetineerden. Deze gedragingen moesten worden geïnterpreteerd en tevens moest de wenselijke gedragslijn worden aangegeven. De vragenlijst werd voorgelegd aan 74 executieve inrichtingswerkers en aan 44 leden van de psycho-sociale inrichtingsstaf. Opvallend was dat beide groepen de gedragsbeschrijvingen nagenoeg in gelijke mate als pathologisch interpreteerden. Ook bleek er vaak overeenstemming tussen de executieve personeelsleden en de stafleden te bestaan over de noodzaak om bij voorkomende incidenten te verwijzen naar de psycho-sociale inrichtingsstaf.

21

Wright, K.N.

The relationship of risk, needs and personality classification systems and prison adjustment

Criminal justice and behavior, 15e jrg., nr. 4, 1988, pp. 464-471

In de Verenigde Staten worden classificatie-systemen gehanteerd om gedetineerden te selecteren voor penitentiaire inrichtingen en afdelingen. Deze classificatie-instrumenten bepalen de mate waarin gedetineerden disciplinaire problemen zullen opleveren dan wel psychische aanpassingsproblemen zullen ervaren. Drie bekende classificatie-instrumenten zijn: de MMPI-typologie van Megargee, de gevangenisprefe-

rentie-vragenlijst van Toch en de risico-meting. De voorspellende kracht van deze drie instrumenten is vergeleken in een onderzoek onder 842 gedetineerden in tien penitentiaire inrichtingen in de staat New York. Behalve de vragenlijsten ten behoeve van de bovengenoemde classificatie-systemen, moesten de gedetineerden een vragenlijst invullen die betrekking had op de disciplinaire en psychische aanpassing aan de detentie. De onderzoekresultaten lieten zien dat in zijn algemeenheid geen van de drie classificatie-systemen beter in staat is om gedetineerden met aanpassingsproblemen te identificeren. Elk systeem heeft zijn voor- en nadelen. Agressieve aanpassingsproblemen worden met name met de risico-meting vastgesteld. De systemen van Toch en Megargee zijn vooral geschikt om door de gedetineerden zelf ervaren aanpassingsproblemen te voorspellen.

Met literatuuropgave.

Reclassering

22

Drakeford, M.

Privatisation, punishment and the future of probation

Probation journal, 35e jrg., nr. 2, 1988, pp. 43-47

De auteur constateert in dit opiniërende artikel dat het derde kabinet-Thatcher grote gevaren in zich draagt voor de reclassering. Privatisering is hierbij de grootste bedreiging. Deze privatisering is juist in het justitiële veld een moreel verwerpelijke operatie, omdat beslissingen aangaande fundamentele vrijheden van burgers niet gekleurd moeten worden door eigenbelang bij bepaalde resultaten. In de praktijk kent privatisering vele vormen. Vele hiervan zullen afvallen

omdat geen snelle winsten te halen zijn uit de harde kern van het reclasseringswerk: de face-to-face contacten. De reclassering is echter kwetsbaar voor uitverkoop van de profijtelijke delen. De arbeidsvoorwaarden van het personeel zullen dan snel bedreigd worden. Het belangrijkste is echter dat de diensten niet alleen van eigenaar veranderen maar ook van karakter. De 'creatieve initiatieven', waarover de kabinetten-Thatcher het hebben, zullen een straffende intentie hebben en (dus) op praktische gronden falen. Fragmentatie, duplicatie en het meest cruciaal, verdunnen van de opvattingen dreigen. De auteur pleit ervoor geen verdere concessies te doen in de richting van verdunning van het werk: concessies doen is de zekerste weg naar de totale ineenstorting. Met literatuuropgave

Jeugdbescherming en -delinquentie

23

Peterson, M.

Children's understanding of the juvenile justice system: a cognitive-developmental perspective

Canadian journal of criminology, 30e jrg., nr. 4, 1988, pp. 381-395

Aangezien het Canadese jeugdstrafrecht een kritische leeftijdsgrens kent van 12 jaar, is het van belang na te gaan in hoeverre kinderen van die leeftijd beseffen wat strafbaar is en wat niet. In het hier beschreven onderzoek werden 144 kinderen tussen 10 en 14 jaar geïnterviewd aan de hand van twee voorgelezen scenario's, waarin werd verteld hoe een kind een kleine diefstal pleegde en hoe een kind een diefstal met braak pleegde. Ongeacht hun leeftijd

waren alle geïnterviewde kinderen van mening dat er in beide scenario's sprake was van criminaliteit. De oudere kinderen vonden de gepleegde diefstallen minder ernstig dan de jongere kinderen, maar waren beter op de hoogte met de mogelijke justitiële gevolgen ervan. De oudere kinderen maakten ook minder fouten bij de beantwoording van algemene vragen over het Canadese jeugdstrafrecht, hoewel het kennisniveau toch vrij laag bleef. De auteur benadrukt dat voorlichting over het strafrecht noodzakelijk is, vooral wanneer men beseft dat kinderen in deze leeftijd dagelijks geconfronteerd worden met keuzen tussen 'goed' en 'kwaad'.

24

Rosner, L.S.

Juvenile secure detention

Journal of offender counseling, services and rehabilitation, 12e jrg., nr. 2, 1988, pp. 57-76

Het in verzekerde bewaring stellen van minderjarige verdachten is om vele redenen problematisch, zo betoogt de auteur van dit artikel, en dient zoveel mogelijk vermeden te worden. Zij bespreekt de situatie in de staat New York, en komt tot de conclusie dat onnodig veel jongeren in verzekerde bewaring worden vastgehouden. De criteria voor verzekerde bewaring zijn vaag, evenals de doelen die ermee gediend moeten worden. De gevangenen waar de jongeren worden vastgehouden bieden onvoldoende faciliteiten voor een langdurig verblijf. Borgtocht is niet mogelijk, hetgeen de jongeren in een onrechtvaardige uitzonderingspositie plaatst. De afzondering van familie, vrienden en de samenleving zal de minderjarige verdachte schaden, aldus de auteur, en zijn of haar resociali-

satie bemoeilijken. De criteria voor verzekerde bewaring dienen nauwkeuriger geformuleerd te worden, opdat jongeren tenminste dezelfde rechten zullen verkrijgen als volwassen verdachten: wanneer er geen reden is om aan te nemen dat de verdachte niet ter terechtzitting zal verschijnen en wanneer de verdachte geen direct gevaar oplevert voor zichzelf of de omgeving, zal van hechtenis dienen te worden afgezien.

25

Scholte, E.M., M. Smit

Early social assistance for juveniles at risk

International journal of offender therapy and comparative criminology, 32e jrg., nr. 3, 1988, pp. 209-218

Om psycho-sociale risicogroepen onder jongeren te behoeden voor een criminele carrière probeert men thans met preventieve sociale interventieprogramma's, waarbij tussen politie en maatschappelijk werk wordt samengewerkt, problemen vroegtijdig te ontdekken en hulpverlening snel op gang te brengen. Een voorbeeld van zo'n programma is het 'Prejop-project' in Den Haag, dat geëvalueerd werd d.m.v. een onderzoek tussen juni 1984 en mei 1985 onder 132 jongeren van 8 tot 18 jaar. De groep bestond vnl. uit scholieren. De jongeren waren afkomstig uit buurten met een lage sociaal-economische status en behoorden voor de helft tot etnische minderheden. Er werden een experimentele en een controlegroep gevormd. Toetsing vond plaats voor de start van het programma en zes maanden later. Gegevens werden verzameld over gezin, school, vrijetijdsbesteding en 'peergroup'-betrokkenheid via zelfrapportage, interviews en politiestatistieken. Het bleek dat door het 'Prejop-project' het

gezinsfunctioneren en schoolbezoek verbeterden en delinquent gedrag afnam, zij het bij de etnische minderheden in beperkte mate. Minder effect had het project op de vrijetijdsbesteding en het functioneren op school. Volgens de auteurs is een betere selectie van deelnemers noodzakelijk evenals het zoeken naar effectievere manieren om vrijetijds- en schoolproblemen te beïnvloeden.

Met literatuuropgave.

26

Twain, D., L. Maiello

Juvenile conference committees: an evaluation of the administration of justice at the neighborhood level

Journal of criminal justice, 16e jrg., nr. 6, 1988, pp. 451-461

De werkdruk op kinderrechters in Amerika is zo groot, dat een aanzienlijk aantal kleine strafzaken wordt geseponneerd. Toch heeft deze kleine, veel voorkomende criminaliteit grote gevolgen voor de maatschappij. Vanuit dit besef zijn o.a. in New Jersey initiatieven ontwikkeld om deze strafzaken te behandelen in zogenaamde Juvenile Conference Committees (CCC's), een soort tribunalen bestaande uit buurtbewoners. In dit artikel wordt de werkwijze van deze CCC's geëvalueerd. Uit de veldobservaties, interviews en archiefstudies blijkt dat de CCC's zich veelal beperken tot de behandeling van strafzaken van jongeren die voor het eerst met justitie in aanraking zijn gekomen, dat de beschikbare informatie over de zaken en de betrokken jongeren meestal onvolledig is, en dat de procesgang vertraagd wordt door de lage frequentie van zittingen. Ondanks de gesignaleerde problemen lijken de CCC's toch een goede mogelijkheid te bieden om

jongeren buiten het traditionele strafrechtelijke systeem te houden en om, na behandeling, in een follow-up te voorzien. Daarvoor is het echter wel noodzakelijk dat de vrijwillige burgers die bij de CCC's betrokken zijn professioneel geschoold worden. Met literatuuropgave.

Politie

27

Dunham R.G., G.P. Alpert
Neighborhood differences in attitudes towards policing: evidence for a mixed-strategy model of policing in a multi-ethnic setting

The journal of criminal law and criminology, 79e jrg., nr. 2, 1988, pp. 504-523

Veertig jaar geleden werd door de onderzoeker Whyte gesteld dat er in de maatschappij twee opvattingen leven over de taken van de politie. Middenklasse mensen vinden dat een agent de wet moet bewaken zonder aanzien des persoons. Anderen, en ook veel agenten, vinden dat een agent het vertrouwen moet hebben van de bewoners van zijn werkgebied, zodanig dat hij veel problemen op kan lossen op een persoonlijke manier en zonder arrestaties. Deze opvattingen zijn in veel opzichten tegengesteld. Onderzoek naar de visie van Whyte is nauwelijks verricht. Voor het in het artikel besproken onderzoek werden steekproeven getrokken in wijken, waarbij vergelijkingen tussen hoge en lage misdaadfrequentie en etnische en sociale klasse mogelijk waren. Onder meer werd duidelijk dat er meer variatie is in opvattingen m.b.t. het handelen van de politie tussen wijken dan binnen wijken. De variatie is over het algemeen groot genoeg om verschillende aanpakken te ontwikkelen.

Met literatuuropgave

28

McMahon, M.
Police accountability: the situation of complaints in Toronto

Contemporary crises, 12e jrg., nr. 4, 1988, pp. 301-327

In Toronto (Canada) werd in 1981 bij wijze van proef en in 1984 definitief een klachtenprocedure tegen politie-optreden ingesteld. Er werd een Public Complaint Commissioner (PCC) aangesteld en een Board of Inquiry voor gevallen waarin de PCC niet tot een beslissing kon komen. In 1981 was door de bevolking en vele actiegroepen hard gevochten voor deze zaak, maar in 1984 was de belangstelling aanzienlijk gedaald. Hieruit mag volgens de auteur echter niet worden afgeleid dat het nieuwe controlesysteem functioneerde zoals de voorvechters zich dat hadden voorgesteld. Uit een onderzoek naar de afhandeling van klachten dat door hem werd verricht, bleek dat ingediende klachten in de praktijk nauwelijks tot enig resultaat leiden, alleen tot uitgebreide rapporten e.d. Het feit dat de publieke belangstelling sterk daalde plaatst de auteur in het kader van zijn ideeën over publieke controle en de machtsfunctie van de overheid hierin. Door het instellen van commissies, vergaderingen en procedures wordt de schijn gewekt dat zaken werkelijk worden aangepakt. Het proces om tot een oplossing te komen wordt gaandeweg als de oplossing zelf gezien. Zo werd in Toronto volgens de auteur zoveel waarde gehecht aan een uitgebreide documentatie m.b.t. de ingediende klachten dat deze de aandacht afleidde van de feitelijke afdoening van de zaken. Slechts

weinig zaken werden uiteindelijk officieel afgedaan en het percentage opgelegde straffen was miniem. De auteur schrijft dit niet zozeer toe aan boze opzet als wel aan de retoriek van het begrip 'onafhankelijke controle'. Met literatuuropgave.

29

Murphy, C.

Community problems, problem communities, and community policing in Toronto

Journal of research in crime and delinquency, 25e jrg., nr. 4, 1988, pp. 392-410

De nieuwe trend om politiebeleid i.v.m. de effectiviteit meer te richten op lokale gemeenschappen wordt nog gekenmerkt door onduidelijkheid over begrippen en beperkte empirische toetsbaarheid van veel gangbare veronderstellingen. Om hierin meer inzicht te verkrijgen en de planning van de politie te ondersteunen werd n.a.v. het in 1982 gestarte 'Toronto community policing project' onderzoek gedaan onder burgers en politiefunctionarissen naar opvattingen, ervaringen en houdingen m.b.t. criminaliteit, openbare orde- en politieproblemen. Dit onderzoek vond plaats in twee geselecteerde wijken van Toronto met een hoge criminaliteit en werd vergeleken met een steekproef van de stad als geheel. Uit het onderzoek kwam naar voren, dat er een duidelijker beeldvorming is over een buurt dan over een gemeenschap, er geen eenduidige mening bestaat over criminaliteit en ordeproblemen, de burgers meer aandacht hebben voor ordeproblemen en preventie, de politie echter meer voor criminaliteit en reactief optreden, terwijl er verder van de kant van de burgers meer zichtbare aanwezigheid van en meer contact met de politie

gewenst is. Hoewel het onderzoek tot gevolg had dat de politie meer te voet ging patrouilleren en er meer aandacht kwam voor preventie en ordeproblemen, geeft het volgens de auteur ook aan, dat het 'community policing model' een betere begripsbepaling en empirische bewerking behoeft. Met literatuuropgave.

30

Simmelink, J.B.H.M.

De veiligheidsfouillering afgetast

Delikt en delinkwent, 18e jrg., nr. 9, 1988, pp. 827-845

Bij de Tweede Kamer zijn wetsvoorstellen ingediend, die de politieregisters, het geweldgebruik en de veiligheidsfouillering beogen te 'legaliseren'. In deze bijdrage wordt de voorgestelde regeling van de veiligheidsfouillering aan een beschouwing onderworpen. Het betoog is daarbij toegespitst op het door politie-ambtenaren verrichte onderzoek aan de kleding. De meest frequente toepassing van dit onderzoek vindt plaats accessoir aan de strafvorderlijke bevoegdheid tot aanhouding. Er kan echter ook sprake zijn van een veiligheidsfouillering in het kader van de handhaving van de openbare orde (bijv. bij voetbalwedstrijden). Het betrokken onderzoek aan de kleding werd tot nog toe door de Hoge Raad in beginsel rechtmatig geoordeeld mits was voldaan aan enige voorwaarden. Voor de auteur rijst de vraag of het gedane wetsvoorstel strekt tot 'legalisering' van een gegroeide praktijk of juist tot beperking van hetgeen feitelijk geschiedt. In het verlengde van de tweede situatie ligt dan de vraag of de wetgever zich van het beperkende effect van de ontworpen regeling bewust is. Wanneer art. 33 lid 3 Politiewet door de auteur nader wordt

bekeken, rijst o.a. de vraag of de ruime politionele bevoegdheid tot veiligheidsfouillering wel gepaard gaat met goede interne en externe controle mogelijkheden. Kortom, wat is de wenselijke omvang van een dergelijke bevoegdheid? De auteur is van mening dat de bevoegdheid tot veiligheidsfouillering slechts in vage termen kan worden omschreven, omdat het gaat om afweer van gevaren in uiteenlopende en moeilijk te categoriseren omstandigheden. Mede om deze reden wordt dan ook gepleit voor een deugdelijke wettelijke klachtenregeling over politie-optreden. Met literaturopgave.

31

Vrij, A., F.W. Winkel e.a.

Het inbraakpreventieproject te Stede Broec: probleem georiënteerd politieën in de praktijk

Het tijdschrift voor de politie, 51e jrg., nr. 1, 1989, pp. 20-29

Mede op grond van een bevolkingsonderzoek in 1985 is in een gedeelte van Grootebroek en Bovenkarspel een inbraakpreventieproject uitgevoerd. Het projectgebied bestond uit 1580 woningen, gelegen in nieuwbouwwijken met alleen laagbouw. Het project startte in 1986 en is afgerond eind 1987. Het project bestond uit de volgende activiteiten: lezingen in de wijk; folders over inbraakpreventie; persoonlijk advies bij bewoners thuis; benadering van scholen en jeugdclubs; samenwerking gemeentelijke diensten; een vakantiekaartproject en mededelingen in de pers. Om een indruk te krijgen van de effecten van het inbraakpreventieproject werd in 1988 een tweede bevolkingspeiling in Grootebroek en Bovenkarspel gehouden. Hoewel de nodige voorzichtigheid in acht dient te worden genomen, kan toch

worden gesproken van een succes van het inbraakpreventie-project. Ten eerste blijkt uit de politiegegevens, dat het aantal aangiftes behoorlijk is teruggelopen. Voorts bleek het project bij een groot percentage bewoners bekend te zijn. Velen hadden ook daadwerkelijk maatregelen tegen inbraak getroffen. Wat de vrouwelijke respondenten betreft, gaf een vergelijking tussen de twee bevolkingspeilingen positieve resultaten te zien. Er was geen sprake van toegenomen angstgevoelens en de door vrouwen ingeschatte kans op slachtofferschap was ongewijzigd. Bij de mannelijke respondenten bleek echter een toename van angstgevoelens te bestaan en ook achtte men de kans op slachtofferschap - zij het bij niet aan inbraak gerelateerde vormen van criminaliteit - groter. De mening van de mannelijke ondervraagden omtrent het politie-optreden bleek in de afgelopen jaren in negatieve zin veranderd.

32

Zijlstra, R.

Jeugdpolitie

Proces, 68e jrg., nr. 2, 1989, pp. 46-54

De rijkspolitie is een landelijke politiedienst, werkzaam in gemeenten met minder dan 25.000 inwoners. Naast een aantal landelijk opererende diensten is het werkgebied van het korps rijkspolitie verdeeld in 16 districten. Deze zijn geografisch opgedeeld in 262 zgn. landgroepen. Wanneer er situaties ontstaan waarvoor de landgroepen niet of in mindere mate zijn uitgerust kan een landgroep assistentie inroepen van een (districtelijke) specialistische dienst. Een van deze specialistische diensten is de sectie jeugd- en zedenzaken. In dit artikel wordt allereerst geschetst hoe deze sectie,

waarover inmiddels elk district beschikt, tot stand is gekomen. Hierna gaat de auteur in op taken en werkzaamheden van de sectie jeugd- en zedenzaken van de rijkspolitie in het district Amsterdam. Er bestaat bij deze sectie 7 dagen in de week een 24-uurs bereikbaarheidsregeling. De probleemgebieden, waarop de sectie werkzaam is, zijn te onderscheiden in 4 hoofdgroepen: relatieproblematiek, misdrijven gepleegd door minderjarigen/of waarbij zij als slachtoffer betrokken zijn, bijzonder ingrijpende misdrijven en hulpverlening/verwijzing. Deze vier hoofdgroepen worden uitgebreid besproken. Geconcludeerd kan worden dat de sectie binnen de politie-organisatie een steeds sterkere en beter herkenbare plaats heeft gekregen. Met literatuuropgave.

Verslaving

33

Clements, G., L. Krenner e.a.
The use of the transcendental meditation programme in the prevention of drug abuse and in the treatment of drug-addicted persons

Bulletin on narcotics, 60e jrg., nr. 1, 1988, pp. 51-56

Het gebruik van drugs ontstaat uit een onvermogen om behoeftes en verlangens op een bevredigende wijze te vervullen. Veel behandelingsprogramma's falen omdat innerlijke krachten zoals de creatieve intelligentie, niet tot ontwikkeling zijn gebracht. De laatste jaren zijn in meer dan 25 landen meer dan 350 onderzoeken verricht naar transcendentale meditatie. Gebleken is dat de mentale en fysieke gezondheid vooruitgang vertoonden en dat er sprake was van een holistische ontwikkeling van alle aspecten

van de persoonlijkheid. Vermindering van het gebruik en de afhankelijkheid van drugs is hier een natuurlijk gevolg van. In meer dan 15 studies bleek dat TM zorg droeg voor een significante vermindering in het gebruik van tal van stoffen. De auteur licht zijn betoog toe aan de hand van een aantal onderzoeken. Het succes van TM biedt nieuwe hoop op het gebied van drugs, een terrein waar het idee dat 'niets werkt' de overheersende visie blijkt te zijn.

Met literatuuropgave.

34

Collins J.J., W.E. Schlenger
Acute and chronic effects of alcohol use on violence

Journal of studies on alcohol, 49e jrg., nr. 6, 1988, pp. 516-521

De relatie tussen alcoholgebruik en geweld is alom bekend, maar naar het exacte werkingsmechanisme is nog niet veel onderzoek gedaan. De auteurs leveren een bijdrage hieraan d.m.v. hun onderzoek, waarbij zij van 1149 gevangenen in North Carolina in 1983 door interviews gegevens verzamelden over demografische factoren, acuut en chronisch alcoholgebruik en geweldadigheid. Deze gegevens werden statistisch bewerkt. Als resultaten vonden zij dat er een duidelijke relatie is tussen alcoholgebruik direct vóór de misdaad en geweld, terwijl chronisch alcoholgebruik (langer dan zes maanden) geen invloed leek te hebben. Als enige 'verklarende' factor is het effect van alcohol zeer bescheiden. De auteurs geven een paar hypothesen over het directe effect van alcohol met betrekking tot geweld (verminderd vermogen een situatie juist te beoordelen, grotere kans op misverstanden, verwachtingen omtrent agressie). Nader onderzoek hiernaar is gewenst.

Met literatuuropgave.

35

Power, R.

Participant observation and its place in the study of illicit drug abuse

British journal of addiction, 84e jrg, nr. 1, 1989, pp. 43-52

De methode van participerende observatie heeft al lange tijd een vaste plaats in onderzoek naar illegaal drugsgebruik. De auteur beschrijft de praktische en ethische problemen waarvoor een participerende onderzoeker komt te staan, met name in zijn contacten met gebruikers die niet deelnemen aan een hulpverleningsprogramma. Recentelijk is hier het Aids-probleem en risicovol gedrag door gebruikers bijgekomen. Dit noodzaakt tot een uitbreiding en herdefiniëring van de rol van de participerende observator. De auteur beschrijft twee mogelijkheden. Op de eerste plaats kan de werkwijze gevolgd worden van het Chicago-model. Hierin neemt de onderzoeker een deel van de functies van gezondheidsvoorlichters over. Naast zijn eigelijke werk geeft hij voorlichting over Aids-preventie. Ook kan het zo ver gaan dat hij schone naalden verschaft. Zijn onderzoekersrol blijft hierbij echter wel bestaan, nl. doordat hij tevens informatie verzamelt over hoe de gebruikers op deze directe interventie reageren. De tweede mogelijkheid, die in San Fransisco wordt toegepast, gaat minder ver. De onderzoeker beperkt zich ertoe als bemiddelaar op te treden tussen de gebruikers en gezondheidswerkers. De auteur acht beide werkwijzen acceptabel en vindt het van belang dat de goede contacten die participerende observatoren meestal met gebruikers hebben, ten volle worden benut.

Met literatuuropgave.

36

Wijngaart, G. van de

Methadon in the Netherlands: an evaluation

The international journal of the addictions, 23e jrg., nr. 9, 1988, pp. 913-925

De auteur geeft in dit artikel een overzicht van de methadonverstrekking in Nederland. Deze begon in 1972, gedurende de eerste jaren was er geen systematiek, vanaf 1978 werd zowel door de overheid als door de hulpverleners gestreefd naar algemene richtlijnen. Methadonverstrekking vindt plaats hetzij in het kader van detoxificatie, hetzij als onderhoudsmedicijn. De verstrekking vindt meestal plaats door CAD/GG en GD, daarnaast vooral in de grote steden door de huisarts. Voor verstrekking door de huisarts pleiten de betere persoonlijke relatie, lage drempel en decentralisatie; ertegen pleiten de verbrokkeling van deskundigheid en mindere registratie. Methadonverstrekking door de huisarts lijkt alleen gewettigd bij patiënten uit de eigen praktijk en indien ook geregistreerd door CAD of GG en GD. Tussen de verschillende programma's blijkt nogal wat verschil te bestaan. De auteur stelt dat een tolerante mentaliteit niet hetzelfde is als een *laissez-faire* politiek; door de laatste valt geen effectieve drugsbestrijding te verwachten. Met literatuuropgave.

37

Wijngaart, G. van de

Methadon: geschiedenis en toepassing van een drug

Maandblad geestelijke volksgezondheid, 44e jrg., nr. 2, 1989, pp. 125-140

Volgens cijfers van de overheid telt Nederland een kleine 20.000

drugsverslaafden, een aantal dat zich de laatste jaren lijkt te stabiliseren. Overigens kan niet iedereen zich met deze ruwe schatting verenigen. Van Bilsen (1986) spreekt van schattingen tussen de 20.000 en 30.000. Ongeveer 6.300 van deze drugsverslaafden krijgen regelmatig het synthetische opiaat methadon toegediend, een aantal dat volgens de meest recente gegevens licht aan het dalen is (Engelman, 1988). In dit artikel worden de verschillende verwachtingen beschreven die het middel in de loop der jaren heeft gewekt. Methadon wordt zowel gebruikt om verslaafden te helpen afkicken (ook al is dit volgens velen een onhaalbare kaart), als tijdelijk op regelmatige basis verstrekt om het heroïnegebruik zoveel mogelijk te beperken. Methadon heeft zich in de praktijk de status verworven van een 'onderhoudsmiddel'. Aan het eind van het betoog wordt gepleit voor wezenlijke veranderingen in de huidige methadon-praktijk.

Met literatuuropgave.

Slachtofferstudies

38

O'Toole, R., S. Webster
Differentiation of family mistreatments: similarities and differences by status of the victim
Deviant behavior, 9e jrg., nr. 4, 1988, pp. 347-368

De manier waarop mensen tegen de mishandeling van personen binnen het gezin aankijken wordt in belangrijke mate bepaald door de vraag wie het slachtoffer is. Wanneer het kleine kinderen of bejaarde inwonende ouders betreft, wordt er anders tegenaan gekeken dan wanneer het mannelijke of vrouwelijke echtgenoten betreft, zo blijkt uit een vragenlijst-studie bij 214 studenten in de staat Ohio. Deze respon-

denten beoordeelden de ernst van verschillende vormen van mishandeling en verwaarlozing, waarbij in de vragenlijst steeds een ander slachtoffer werd vermeld. Factoranalyse op de gegevens laat zien dat emotionele mishandeling en seksueel misbruik afzonderlijke ernst-categorieën vormden, ongeacht het type slachtoffer, maar dat verwaarlozing van kinderen en bejaarden als uitzonderlijk ernstig werd opgevat, vergeleken met de verwaarlozing van mannelijke en vrouwelijke echtgenoten. Kinderen en bejaarden nemen in dit opzicht een uitzonderingspositie in gezien hun kwetsbaarheid en afhankelijkheid. Met het oog op interventie dient er dan ook rekening mee gehouden te worden dat verwaarlozing van echtgenoten minder snel zal worden opgemerkt door buitenstaanders, hetgeen de kans op een effectieve aanpak van de problemen verkleint. Met literatuuropgave.

39

Roording, J., C. Tiel
Rode draad 'slachtoffers van delicten'; de schadevergoedingsstraf, Rapport van de Commissie-Terwee
Ars Aequi, 38e jrg., nr. 1, 1989, pp. 40-48

De tachtiger jaren geven een duidelijk toegenomen aandacht voor het 'echte slachtoffer' in het strafrecht te zien. Een goede ontwikkeling, die er echter niet toe mag leiden, dat de belangen van anderen (bijv. die van de verdachte c.q. dader) in de verdrukking komen. Uitgaande van deze gedachte, besloot de redactie van 'Ars Aequi' tot een 'rode draad slachtoffers van delicten'. Het eerste artikel in deze serie behandelt het rapport van de Commissie-Terwee en wel in het bijzonder de door deze commissie

geïntroduceerde nieuwe sanctie: de schadevergoedingsstraf. Deze bijkomende straf – op het eerste gezicht een wonderlijke menging van strafrecht en burgerlijk recht – is gegrond op de civielrechtelijke aansprakelijkheid van de dader jegens de benadeelde, maar put haar kracht uit het typische strafkarakter: de vergelding van het leed dat het slachtoffer is aangedaan. De auteur beschouwt deze straf als een waardevolle uitbreiding van het strafrechtelijke arsenaal. Een goede informatievoorziening is echter onontbeerlijk. Helaas heeft de commissie hiertoe geen voorzieningen getroffen, zoals ook nagelaten is in het wetsvoorstel de voorkeur uit te spreken voor de schadevergoedingsstraf indien de rechter de keuze heeft tussen deze straf en de geldboete. Hier is een belangrijke taak weggelegd voor de magistratuur.

40

Schoonenberg Kegel, R.C., M. de Boer e.a.

Over conflictbemiddeling tussen veroorzaker en benadeelde

Proces, 68e jrg., nr. 1, 1989, pp. 24-30

De schrijvers van dit artikel, initiatiefnemers van een conflictbemiddelingsproject dat op 1 januari 1989 in Haarlem van start ging, zijn al een aantal jaren bezig met het ontwikkelen van ideeën op het gebied van de dader/slachtofferbemiddeling. Met dit project willen zij conflicterende partijen de mogelijkheid bieden met elkaar in onderhandeling te treden. Centraal stellen de auteurs het conflict, dat kan ontstaan door het handelen van een of elk der partijen. Hoewel dit niet altijd het geval behoeft te zijn, zullen de gedragingen veelal strafrechtelijk van aard zijn. Door het bemiddelingsaanbod wordt getracht een

tweeledig doel te bereiken: enerzijds de 'veroorzaker' de mogelijkheid geven iets van het aangedane leed goed te maken; anderzijds de 'benadeelde' de mogelijkheid geven om genoegdoening te krijgen. Belangrijk hierbij is, dat de onderhandeling op basis van vrijwilligheid tot stand komt. In dit artikel wordt allereerst kort iets verteld over de beweegredenen van de initiatiefnemers, waarna de uitgangspunten van het project beschreven worden. Tot slot volgen enkele korte voorbeelden van onderhandelingen en een model, dat laat zien hoe een onderhandeling er in grote lijnen uit zou moeten zien. In juni 1990 zal het project geëvalueerd worden, waarbij wordt bekeken of conflictbemiddeling blijvend kan worden aangeboden.

Boekwerken

- Onderstaande publikaties kunnen te leen gevraagd worden bij het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum Schedeldoekshaven 100, 's-Gravenhage, tel. 070-70 65 53/54.
- Korthals Altes, H.J., P. van Soomeren**
Samenvatting modus operandi-onderzoek woning-inbraken
Den Haag, Bureau Landelijk Coördinator Voorkoming Misdriften, 1989
- Baaijens- van Geloven, Y.**
Overdracht van strafvervolgning
Nijmegen, Ars Aequi Libri, 1989
- Bunt, H.G. van de, O.C.W. van der Veen e.a.**
Strafrechtelijke handhaving van milieurecht
Zwolle, Tjeenk Willink, 1989
- Copray, J.L., L.F.H. Hoenson e.a.**
Amsterdammers over misdaad en politie in 1987
Amsterdam, Gemeentepolitie, Bureau Organisatie, 1988
- Delinquency and vandalism**
Delinquency and vandalism in public transport: report of the seventy-seventh round table on transport economics held in Paris on 8th-9th October 1987
Paris, European Conference of Ministers of Transport, 1989
- Doek, J.E., H.M.A. Drewes**
Jeugdrecht en jeugdbescherming in Nederland; 2e herz. dr.
Deventer, Van Loghum Slaterus, 1988
- Droogleever Fortuijn, J., J. Markusse e.a.**
Sociale onveiligheid en de gebouwde en sociale omgeving: een survey in zeven woonmilieus in Dordrecht
Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, Instituut voor Sociale Geografie, 1988
- Eijsenck, H.J., G.H. Gudjonsson**
The causes and cures of criminality
New York, Plenum Press, 1989
- Faber, S., S. van Ruller e.a.**
Criminaliteit in de negentiende eeuw
Hilversum, Historische Vereniging Holland; Verloren, 1989
- Gottfredson, S.D.(red.), S. McConville (red)**
America's correctional crisis: prison populations and public policy
New York, Greenwood Press, 1987
- Goudriaan, R., F. van Tulder e.a.**
Doelmatig dienstverleners; een onderzoek naar de produktie-structuur van vier voorzieningen in de kwartaire sector
Rijswijk, Sociaal en Cultureel Planbureau, 1989
- Grandjean, Ch.**
Les effets des mesures de sécurité: l'exemple des attaques a main armée contre les établissements bancaires en Suisse (1979-1985)
Grüsch, Rüegger, 1988
- Hong, B.**
Incoming district court workload
Wellington, Department of Justice, Policy and Research Division, 1988

- Hotaling, G.T., D. Finkelhor**
The sexual exploitation of missing children: a research review
Washington, U.S. Department of Justice, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, 1988
- Jackson, M.**
The Maori and the criminal justice system; a new perspective: He Whaipanga Hou; deel II
Wellington, Department of Justice, Policy and Research Division, 1988
- Kalmthout, A.M. van**
Onbetaalde arbeid ten algemene nutte: een dienst aan de dienstverlening?
Arnhem, Gouda Quint, 1988
- Lima, J. da**
Als de nood hoog is; onderzoek naar hulpverleningsmogelijkheden bij sexueel geweld voor Surinaamse, Antilliaanse, Arubaanse en Molukse vrouwen
Den Haag, Ministerie van Sociale Zaken, 1988
- Mary, Ph.**
Revolte carcerale: changements et logique pérenne de la prison
Bruxelles, Story-Scientia, 1988
- Moerland, H., J. Uit Beijerse (red.)**
Projecten rond overlast en criminaliteit in winkels en winkelcentra: bundel naar aanleiding van een op 9 december 1988 te Rotterdam gehouden symposium
Rotterdam, Erasmus Universiteit, 1988
- Panneman, A.M.J.**
Computers voor de politie; de gevolgen van de invoering en het gebruik van het karps informatie systeem voor de algemene politie dienst van de gemeentepolitie Utrecht
Utrecht, Gemeentepolitie, 1989
- Prisons**
Prisons in change: the submission of the Department of Justice to the Ministerial Committee of Inquiry into the prison system
Wellington, Department of Justice, 1988
- Roorda, P.A.**
Drang bij de behandeling van verslaafden; zes jaar artikel 47 GM, alsmede enkele gegevens over voorwaardelijke schorsing en veroordeling
Den Haag, Directoraat-Generaal Jeugdbescherming en Delinquentenzorg, 1988
- Roorda, P.A.**
Drugs achter de draaideur; informatie voor politie en justitie over verslaving en verslaafden
Haarlem, De Toorts, 1989
- Smith, L.J.F.**
Domestic violence: an overview of the literature
London, Her Majesty's Stationery Office, 1989
- Steehouwer, B., M. Vaandrager**
Belangenorganisaties, ongewenste belangenhehartigers? Een onderzoek naar de mogelijkheid van beklag over het niet of niet verder vervolgen van strafbare feiten door belangenorganisaties
Utrecht, Rijksuniversiteit Utrecht, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Willem Pompe Instituut, 1988
- Tournier, P., P. Robert**
Les étrangers dans les statistiques pénales
Paris, Centre de Recherche Sociologiques sur le droit et les institutions pénales, 1989
- Tuck, M.**
Drinking and disorder: a study of non-metropolitan violence
London, Her Majesty's Stationery Office, 1989
- Wagenaar, W.A.**
Het herkennen van Iwan; de identificatie van de dader door ooggetuigen van een misdrijf
Amsterdam, Swets en Zeitlinger, 1989
- Whitney, L., A. Cook**
Child sexual abuse study: role of expert witnesses in criminal trials
Wellington, Department of Justice, Policy and Research Division, 1988

**Wright, M.(red.), B. Galaway
(red.)**
*Mediation and criminal justice;
victims, offenders and community*
London Sage, 1989

Mededelingen

Themanummers Justitiële Verkenningen

Regelmatig worden, bijvoorbeeld ten behoeve van het onderwijs, grote aantallen exemplaren van Justitiële Verkenningen nabesteld. Voor de bepaling van de oplage is het wenselijk vroegtijdig op de hoogte te zijn van de mogelijke vraag. Om die reden geven wij, onder voorbehoud, de thema's die de redactie op dit moment in voorbereiding heeft. Over de inhoud van de nummers kan met de redactie contact worden opgenomen.

JV5, juli 1989: Verslaving

JV6, augustus 1989: Seksuele kindermishandeling

JV7, september 1989: Onderzoek op justitieel terrein

JV8, oktober/november 1989: Grote stedenproblematiek

JV9, december 1989: TBS en de seksuele delinquent

De WODC-rapporten

Om zo veel mogelijk belanghebbers te informeren over de onderzoekresultaten van het WODC wordt een beperkte oplage van de rapporten kosteloos verspreid onder functionarissen, werkgroepen en instellingen binnen en buiten het Ministerie van Justitie. Dit gebeurt aan de hand van een verzendlijst die afhankelijk van het onderwerp

van het rapport opgesteld wordt. Vanaf 1 januari 1989 worden de rapporten in de reeks Onderzoek en Beleid uitgegeven door Gouda Quint BV. Rapporten die ná deze datum zijn verschenen, zijn voor belangstellenden, die niet voor een kosteloos rapport in aanmerking komen, te bestellen bij Gouda Quint BV, postbus 1148, 6801 MK Arnhem, telefoon: 085-45 47 62. De WODC-rapporten, verschenen in 1988 en daarvoor, zijn te bestellen bij de Staatsuitgeverij, afdeling Verkoop, tel: 070-78 98 80. Een complete lijst van de WODC-rapporten is te verkrijgen bij het WODC (tel.: 070-70 65 54).

Hieronder volgen de titelbeschrijvingen van de meest recent verschenen rapporten.

Duyn, P.C. van

Eindrapport experiment frauderegistratie

1987, WODC 72

Bol, M.W., J.J. Overwater

Recidive van dienstverleners

1987, WODC 73

Hekman, E.G.A., A. Klijn

Samen/Gescheiden

1987, WODC 74

Hesseling, R.

Kleine criminaliteit in Utrecht

1987, WODC/SEC 75

Werff, C. van der, B.J.W. Docter-Schamhardt

Alimentatie na scheiding

1987, WODC 76

- Minderhoud, P.E., R.O. Radema**
Indirect onderscheid tussen migranten en autochtonen in de WAO
1987, WODC 77
- Grapendaal, M.**
In dynamisch evenwicht; verkennend onderzoek naar gedetineerden subcultuur
1987, WODC 78
- Junger-Tas, J., M. Kruissink**
Ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit
1988, WODC 79
- Rook, A., J.J.A. Essers**
Vervolging en Strafvordering bij Opiumwetdelicten
1988, WODC 80
- Klijn, A., G. Paulides**
Duurder recht, minder vraag?
1988, WODC 81
- Junger, M., T. van Hecke**
Schadevergoeding binnen het strafrecht
1988, WODC 82
- Brouwers, M., M. Sampiemon**
Vrouwen in detentie
1988, WODC 83
- Werff, C. van der, E.M. Naborn, B.J.W. Docter-Schamhardt**
Rechterlijke uitspraken over de regeling van het gezag en de omgang bij scheiding
1988, WODC 84
- Hoogenboom, A.B.**
Particuliere recherche: een verkenning van enige ontwikkelingen
1988, WODC 85
- Nuijten-Edelbroek, E.G.M., A. Slothouwer**
Een blik op de toekomst van de CRI: verslag van een onderzoek bij politie en Openbaar Ministerie
1988, WODC 86
- Colder, J.C., E.G.M. Nuijten-Edelbroek**
Het winkelcentraproject: preventie van kleine criminaliteit
1988, WODC 87
- Cozijn, C.**
Schadevergoeding door het Schadefonds of door de dader: het oordeel van het slachtoffer
1988, WODC 88
- Veerman, G.J., G. Paulides, E.J. Hofstee**
Ik zal eens even vragen naar zijn naam; voor- en nadelen van een legitimatieplicht
1989, WODC 89
- Junger, M., M. Zeilstra**
Deviant gedrag en slachtofferschap onder jongens uit etnische minderheden I
1989, WODC 90
- Kapteyn, P.**
Winkeldiefstal in Europees perspectief; een vergelijkend onderzoek in Amsterdam, Zürich en München
1989, WODC 91
- De door het WODC in eigen beheer uitgegeven rapporten, evenals de rapporten die zijn verschenen onder auspiciën van de CWOK, zijn zolang de voorraad strekt gratis te verkrijgen bij het WODC (mw. A. Weide-Eind, 070-70 65 54 tot 15.00u).
- Kruissink, M.**
Halt, een alternatieve aanpak van vandalisme
1987, WODC/SEC-interim
- Barendse-Hoornweg, E.J.M.**
Jaarverslag kinderrechtters
1987, WODC
- Cozijn, C.**
Opnieuw: De opvattingen van de Nederlandse bevolking omtrent de duur van de alimentatie na echtscheiding
1987, WODC
- Roëll, G.**
Een inventarisatie van de heling in Nederland
1987, WODC
- Baerveldt, C.**
School en delinquentie
1987, WODC/SEC
- Grapendaal, M., J. Overwater**
Een bestemmingsevaluatie van gevangenis III te 's-Gravenhage
1987, WODC

Cozijn, C.

De executie van de geldboete

1987, WODC

Slothouwer, A., J.L. van Emmerik

Prioriteitenbeleid en informatiebehoefte

1987, WODC

Essers, A.A.M., P.H. van der Laan

Jeugd & Justitie

1988, WODC-interim

Van Emmerik, J.L.

Opleidingsbehoeften van Groepscommandanten bij het Korps Rijkspolitie

1988, WODC-interim

Andel, H. van

Crime prevention that works: the care of public transport in the Netherlands

1988, WODC

L.J.M. Koolen, C.J. Wiebrens,

E.A.I.M. van den Berg

Geschied of niet geschikt? Een evaluatie van de lik-op-stuk-experimenten

1989, WODC/K1

Ooyen-Houben, M. van, H. de

Kort, I. Stolp

Meer jonge kinderen in pleeggezinnen

1987, CWOK, J&J 9

Laan, P.H. van der

Leerprojecten onderzocht

1987, CWOK, J&J 10

Reeuwijk, P.M.C., E.G.M.J.

Berben

Vrijwillige pleegzorg

1988, CWOK, J&J 11

Vissers, J.

De residentiële carrière van jongeren in de kinderbescherming

1988, CWOK, J&J 12

Onderzoek op justitieel terrein

Aan het begin van elk academisch jaar verzorgt de redactie van Justitiële Verkenningen een overzicht van Nederlands wetenschappelijk onderzoek op justitieel terrein (JV7). Het betreft

onderzoek op het gebied van strafrecht, criminologie en de justitiële praktijk, maar ook op het gebied van personen- en familierecht, wetgeving en kinderbescherming. Over het algemeen heeft het beschreven onderzoek een sociaal-wetenschappelijk karakter. Het overzicht beperkte zich voornamelijk tot departementaal en/of universitair onderzoek.

Om tot een zo compleet mogelijk overzicht te komen verzoekt de redactie onderzoeksinstellingen en (commerciële) onderzoeksbureaus, die *nog niet eerder* met onderzoek in het onderzoeks-overzicht waren vertegenwoordigd, opgave te doen van *lopend* onderzoek op bovengenoemde gebieden. De redactie zal beoordelen of het onderzoek voor opname in het onderzoeknummer in aanmerking komt.

Standaardformulieren kunnen worden aangevraagd op het redactie-adres: Ministerie van Justitie, Redactie Justitiële Verkenningen, t.a.v. mr. P.B.A. ter Veer, kamer H 127, Schedeldoekshaven 100, 2500 EH Den Haag, tel.: 070-70 71 47.

Congressen

Incest, knelpunten in beleid

In Rotterdam wordt, in samenhang met het hierna genoemde congres, een congres georganiseerd met als centraal thema de integrale aanpak van incest-problematiek. Aan de orde zullen komen interorganisatiele samenwerking (de samenwerking tussen justitiële, hulp- en dienstverlenende organisaties) en harmonisatie van beleid en regelgeving op overheidsniveau (afstemming van het beleid van Justitie, Sociale Zaken en Volksgezondheid).

Datum: 20 juni 1989
Plaats: Erasmusuniversiteit,
Rotterdam, gebouw Hoboken
(naast het Dijkzigt-ziekenhuis)
Inlichtingen: 010-408 11 44.

Seksuele kindermishandeling binnen het gezin

In Groningen wordt, in
samenhang met het in Rotterdam
plaatsvindende congres (zie
hierboven), een internationaal
congres georganiseerd over
seksuele kindermishandeling
binnen het gezin. Het congres
beoogt de Nederlandse en Ameri-
kaanse situatie te inventariseren,
en ideeën, inzichten, werkerva-
ringen en methodieken uit te
wisselen. Dit alles op het terrein
van hulpverlening, politie/justitie,
preventie/voorlichting en weten-
schappelijk onderzoek. Het
congres is bestemd voor diegenen
die op bovenstaande gebieden
werkzaam zijn. Er worden centrale
lezingen, work-shops, forum-
discussies en video-, film- en
diapresentaties georganiseerd.
Voertaal op het congres is Engels.
Datum: 21, 22 en 23 juni 1989
Plaats: Groningen, de Oosterpoort
Inlichtingen: Congres secretariaat,
Pb. 841, 9700 AV Groningen, tel.:
050-13 93 13.

Seksualiteit, strafrecht en sociale wetenschappen

De werkgroep Psychosociale
aspecten van de seksualiteit van
de Faculteit der Sociale Weten-
schappen RUU organiseert een
studiedag over de relatie tussen
strafrecht en sociale weten-
schappen op het terrein van de
seksualiteit. Thema's zijn
aanranding en verkrachting,
prostitutie, incest, pedofilie en
(kinder-)pornografie. Sprekers zijn
drs. J. Visser, mr. H. Verrijn
Stuart, F. Bruinsma, psychiater,
mr. R. Haveman, drs. A. van
Naerssen, mr. J. Knap en D.

Mader (fotograaf). De studiedag
wordt afgesloten door mr. dr. C.
Straver (Nisso).

Datum: 29 juni 1989
Plaats: De Uithof, Transitorium I,
Leuvenlaan 21, Utrecht
Inlichtingen: drs. A. van
Naerssen, 030-53 47 00/53 14 70

Kleine criminaliteit en overheids- beleid

Op 29 en 30 maart 1990 organi-
seert de Nederlandse Vereniging
voor Kriminologie een congres
'kleine criminaliteit en overheids-
beleid'. Het congres heeft tot doel
een overzicht te bieden van het
criminologisch/sociaal weten-
schappelijk onderzoek dat in het
kader van de bestuurlijke
preventie plaatsvindt. Voor wat
betreft de (evaluatie van) preven-
tieprojecten worden bijdragen
verwacht van onderzoekers die
hierbij betrokken zijn. Door de
congrescommissie zal een aantal
van de bijdragen worden geselec-
teerd voor opname in een congres-
bundel. De bundel zal vooraf-
gaand aan het congres aan de
deelnemers worden toegestuurd.
Bijdragen die in aanmerking
willen komen voor opname in de
bundel moeten voor 1 september
1989 worden ingeleverd; alle
andere bijdragen voor 1 januari
1990. Onderzoekers die een
bijdrage willen leveren kunnen
contact met de congrescommissie
opnemen via dr. M.A.
Zwanenburg, 'Criminologisch
Instituut KUN, Postbus 9049,
6500 KK Nijmegen, tel.:
080-51 57 06/57 01, of mevr. mr.
drs. A. Smit, 080-51 21 89/21 85.

Criminologische studiebeurzen

De Raad van Europa verleent
aan jonge, pas afgestudeerde
criminologische onderzoekers
studiebeurzen teneinde hen in
staat te stellen door studie in het
buitenland hun kennis te

vergroten van doelstellingen en methoden van criminologisch onderzoek, ondernomen in lidstaten van de Raad van Europa en deel te nemen in criminologische studies en onderzoeken van algemeen Europees belang. Studiebeurzen kunnen individueel of in groter verband worden verleend. De aanvraagformulieren dienen vóór 1 juli 1989 in zesvoud in het

bezit te zijn van het WODC. Een beschikking op aanvragen is te verwachten rond de jaarwisseling. Inlichtingen: brochure/aanvraagformulieren bij drs. W. Scheepmaker
Adres: WODC, Ministerie van Justitie, Postbus 20301, 2500 EH Den Haag, tel.: 070-70 65 60 (b.g.g. dhr. L.A. van den Ouden, tel.: 070-70 65 57)

Auteursrecht voorbehouden.
Behoudens uitzondering door de
Wet gesteld, mag zonder schriftelijke
toestemming van de rechthebbende(n)
op het auteursrecht c.q. de uitgever van
deze uitgave, door de rechthebbende(n)
gemachtigd namens hem (hen) op te treden,
niets uit deze uitgave worden
verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk,
fotokopie, microfilm of anderszins,
hetgeen ook van toepassing is op
de gehele of gedeeltelijke bewerking.
Het verlenen van toestemming
tot publikatie in dit tijdschrift
houdt in:

1. dat de auteur de uitgever
machtigt om de door derden
verschuldigde vergoeding voor
kopiëren conform artikel 17, lid 2,
Auteurswet 1912 en het KB van 20
juni 1974, Staatsblad 351 ex artikel
16B 1912 te doen geldend maken
door en overeenkomstig de
statuten en reglementen van de
Stichting Reprorecht te Amsterdam.
2. dat de auteur de Uitgever
machtigt om zijn rechten ex artikel
16 sub A ten vierde Auteurswet
1912 (bloemlezingen) geldend te
maken volgens dezelfde beginselen
als die van de Stichting Reprorecht.
Een en ander behoudens uitdrukkelijk
voorbehoud zijdens de
auteur.